

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA**

**VIDA POIMANSKIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA**

**TEMA
STUDENTŲ TEISINĖS SĄMONĖS IDENTIFIKAVIMO ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas- dr. doc. Linas Baublys

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	5 p.
1. STUDENTŲ SOCIALINĖS GRUPĖS REFLEKSIJA	9 p.
1.1 Studentų sąvokos definicija.....	9p.
1.2 Vertybinės studentijos orientacijos.....	10 p.
2. TEISINĖS SĄMONĖS FORMAVIMO HIPOTETINIS MODELIS	11 p.
2.1 Žinios apie teisę - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys	12p.
2.1.1 Teisinės sąmonės pažintinės dalies diskursas.....	12 p.
2.1.2 Teisinių žinių šaltiniai švietimo sistemoje.....	14 p.
2.1.3 Valstybės valdymo institucijos – teisinių žinių šaltinis.....	15 p.
2.1.4 Teisėsaugos institucijos - teisinių žinių šaltinis	17 p.
2.1.5 Visuomeninė praktinė veikla reglamentuota teisinėmis normomis.....	19 p.
2.2. Emocinis teisingumo išgyvenimas - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys	21 p.
2.2.1 Teisinės sąmonės emocinės dalies diskursas.....	21 p.
2.2.2 Asmeninio požiūrio į teisingumą interpretacijos.....	22 p.
2.3 Kryptinga elgsena - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys	24p.
2.3.1 Teisinės sąmonės valinės dalies diskursas.....	24p.
2.3.2 Santykinis teisinio elgesio ir sąmonės rūšių ryšys.....	27p.
2.3.3 Teisinės elgsenos šaltinių hipotezė pagal Jorą Ruseną.....	29p.
2.3.4 Teisinio elgesio motyvų interpretacija.....	31p.
2.3.5 Valstybės požiūris į administracinės teisės normų pažeidimus.....	32p.
3. STUDENTŲ TEISINĘ SĄMONĘ FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ EMPIRINĖ ANALIZĖ	35p.
3.1 Studentų demografinės – socialinės charakteristikos.....	35p.
3.2 Teisinių respondento žinių šaltinių bei jų įtakos praktinei veiklai vertinimas.....	36p.
3.3 Sąlyginis studentų teisinės praktinės patirties vertinimas.....	38p.
3.4 Sąlyginio studentų požiūrio į emocinį teisingumo išgyvenimą vertinimas.....	42p.
3.5 Sąlyginis teisinio studentų elgesio tipų ir motyvų vertinimas.....	45p.
3.6 Studentų požiūris į administracines teisės normų pažeidimus.....	49p.
3.7 Veiksniai, labiausiai veikę respondentų teisinio mąstymo formavimąsi.....	51p.
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	51p
LITERATŪRA	57
PRIEDAI	60

IVADAS

Temos aktualumas. Teisė yra socialinio valdymo instrumentas, kuriuo tikslingai kuriama ir nuosekliai įgyvendinama socialinė tvarka. Socialinio valdymo procese išryškėja teisės socialinis veikimas. Teisės socialinis veikimas – tai nuolatinis poveikis žmonių sąmonei ir žmonių elgesiui. Teisinių poveikio priemonių įgyvendinimas pasireiškia konkrečiais žmonių sąmonės bei jo elgesio rezultatais. Teisinis poveikis žmonių sąmonei bei jų elgesiui daromas apibrėžtoje teisinėje erdvėje, dėl to atskiri individai ir socialinės grupės labai dažnai savaip aiškina teisės esmę. Tai lemia jų teisinės sąmonės skirtumus. Didelė visuomenės narių teisinės sąmonės sklaida gali virsti kliūtimi pataikyti teisėtvarkos lygį.

Teisinė sąmonė – tai gebėjimas pažinti egzistuojančią socialinę tvarką ir paversti savo interesus visiems privaloma tvarka. Teisinė sąmonė – tai vaizdiniai, idėjos, teorijos, emocijos, kurias susikuria individai ar socialinės grupės vertindami asmeniniu interesu apie galiojančią teisę, apie sutikimą su jų teisingumu. Ji apibūdinama išorinė ir vidinė struktūra. Pagal išorinę struktūrą galima kasdienė ir teorinė teisinė sąmonė. Pagal vidinę struktūrą teisinė sąmonė skirstoma į teisinę ideologiją ir teisinę psichologiją. Teisinė sąmonė reiškiasi per funkcijas : pažintinę, emocinę ir reguliacinę.

A.Vaišvila pažymi, kad teisinė sąmonė yra diferencijuota, ji gali būti darbdavių, darbininkų, bedarbių, tautinių mažumų, studentų, inteligentų, iš įkalinimo vietų grįžusių, indėlius komerciniuose bankuose praradusių ir kitokių asmenų teisinė sąmonė. Darbe aptariama studentų teisinė sąmonė. Socialinės grupės teisinė sąmonė vertinama konkrečios socialinės grupės interesų, jos teisių saugos požiūriu. Norint identifikuoti studentų socialinės grupės teisinę sąmonę, reikia tirti, kaip studentai įsisąmonina savo interesus. Studentų teisinės sąmonės fenomenas nėra tyrinėtas, ir tai darbą daro sudėtingesnį.

Tyrimo problemos formulavimas. Darbe vadovaujasi mokslininkų A. Vaišvilos teisinės sąmonės teorija; V. Šlapkausko teisinės sąmonės teorija, teisės sociologijos požiūriu; A. Jasmonto idėjos, padedančia sąmonę suvokti filosofiniu aspektu.

Pateikiamas mokslininkų G. Babachinaitės, J. Novagrockienės, A. Rauličkytės ir G. Valicko Lietuvoje atliktas tyrimas „Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai“. Jame pateikiami empirinio tyrimo rezultatai, pasirėmus mokslininko Berl Kutchinnski teorija. Joje teisinė sąmonė apibrėžiama kaip tarpinė grandis tarp teisės ir elgesio, kurią sudaro žinios ir nuomonės apie teisę. Valdžių elito teisinės sąmonės empirinis tyrimas atliktas pagal keturis teisinės sąmonės komponentus: respondentų žinios apie teisę ir jos taikymą; teisės normų vertinimas, respondentų prognozės apie teisinės sistemos vystymąsi ir respondentų teisinės patirties vertinimas. Visi šie tyrimai yra pagrindas tolesniems teisinės sąmonės tyrinėjimams. Teisinės sąmonės tyrimui nėra sukurto modelio, kuris leistų tirti įvairių socialinių grupių teisinę sąmonę. Tai yra problema, kuri formuluojama kaip *teisinės sąmonės identifikavimo modelio kūrimas per teisinės sąmonės sudedamąsias dalis*.

Darbo naujumas. Tema nauja tuo, kad ji plėtojama per teisinę sąmonę formuojančius veiksnus, vadovaujantis mokslininko V. Šlapkausko pateiktais teisinę sąmonę formuojančiais veiksniais: tai žinių šaltiniai apie teisę, teisinių santykių patirtis, emocinio teisingumo išgyvenimas, kylantis iš teisinių santykių praktinės patirties. Teisinę sąmonę formuojantys veiksniai modeliuojami per teisinės sąmonės sudedamąsias dalis, vadovaujantis A. Jasmonto pateiktais sąmonės (psichikos) procesais. Pastarieji įvardijami kaip teisinės sąmonės sritys arba dalys. Šis suskirstymas leidžia sisteminti tiek literatūrinės dalies, tiek empirinės dalies rezultatus. Pagrindinės teisinės sąmonės dalys, per kurias charakterizuojama antroji ir trečioji darbo dalys, yra: pažintinė, emocinė ir valinė. Pažintinė teisinės sąmonės dalis apima teisinių žinių šaltinius ir praktinį veikimą, gaunant papildomų teisinių žinių. Emocinė teisinės sąmonės dalis apima emocinį teisingumo išgyvenimą, kylantį praktinėje veikloje. Šis teisinę sąmonę formuojantis veiksnys charakterizuojamas per asmeninio teisingumo suvokimą bei reakciją į pažeistą teisę. Valinė sritis apima teisinės sąmonės kryptingą elgseną. Šis teisinę sąmonę formuojantis veiksnys charakterizuojamas per elgesio motyvus, šaltinius bei požiūrį į teisės normų pažeidimus.

Tyrimo temos pasirinkimą lėmė studentai, su kuriais tyrėjas dirba per visą darbo praktiką. Sąvoka teisinė sąmonė įdomi tyrėjui, nes tai yra ne tik teisinė, bet ir filosofinė kategorija. Tiek teisės, tiek filosofijos disciplinos yra glaudžiai susijusios su tyrėjo darbu. Gauti rezultatai, manytume, tiesiogiai pasitarnaus tolesnei veiklai, dirbant su studentais bei tyrinėjant atskirų socialinių grupių teisinę sąmonę.

Tyrimo hipotezės:

1. Teisinės studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape, tampa pagrindiniu teisinių žinių šaltiniu ir tai apsprendžia jų aktyvesnę praktinę veiklą.
2. Teisinės studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape leidžia įvairiapusiskai vertinti bei reaguoti į pažeistą teisę.
3. Teisinės studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape įgalina vadovautis elgesio motyvu ir tipu, paremtu žiniomis.

Tyrimo tikslas : Atskleisti teisinės studentų sąmonės identifikavimo aspektus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti svarbiausius studentų teisinių žinių šaltinius bei jų įtaką formuojantis teisei sąmonei.
2. Charakterizuoti praktinę studentų veiklą formuojantis teisei sąmonei.
3. Nustatyti svarbiausias teisinės studentų praktinės veiklos sritis.
4. Išsiaiškinti požiūrį į emocinį teisingumo išgyvenimą bei reakciją į pažeistą teisę.
5. Apibūdinti studentų teisinio elgesio šaltinius ir motyvus.
6. Išsiaiškinti respondentų požiūrį į teisės normų pažeidimus.

Tyrimo objektas: Teisinės studentų sąmonės identifikavimo aspektai.

Tyrimo dalykas: Teisinę studentų sąmonę formuojantys veiksniai .

METODOLOGIJA

Literatūros studijavimas. Literatūrinė dalis darbe nesudaro atskiro tyrimo metodo. Literatūrinės dalies paskirtis sudaryti tyrimo instrumentą ir jį pagrįsti remiantis mokslininkų sukurtomis teorijomis. Taip pat gautus empirinių tyrimų rezultatus palyginti su ankstesniais empirinių tyrimų rezultatais. Literatūrinė dalis siejami su iškeltais uždaviniais.

Pasiruošimas tyrimui ir tyrimo proceso organizavimas (tai tyrimo temos metodologinis pagrindimas, ir jis išaiškintas pirmoje įvado dalyje). Tyrimo proceso organizavimas apima tyrimo metodų, procedūrų ir tiriamųjų kontingento parinkimą.

Pagrindinis dalykas tyrimo procese yra imties nustatymas. Tiriamosios imties dydis priklauso nuo tyrimo tikslo ir tiriamos populiacijos savybių. Populiacija arba generalinė aibė suvokiama kaip visuma kas tiriamas. Tyrimo dalyvauja Klaipėdos kolegijos Sveikatos fakulteto studentai. Generalinė tyrimo aibė: visi Klaipėdos kolegijos studentai. Atrankinė tyrimo aibė: Sveikatos fakulteto studentai.

Tiriamųjų atrankos tipas yra tikimybinė tiriamųjų atranka. Tyrėjas nustato, kad kiekvienas populiacijos elementas turi tikimybę patekti į tiriamųjų imtį. Pagal tikimybinę tiriamųjų atranką pasirinkta *sluoksniuotoji atsitiktinė atranka* t. y. tyrimo populiacija dalijama į dvi grupes: I - II kurso studentai ir III - IV kurso studentai. Tiriamųjų imties dydį sudaro 203 respondentai. I ir II kurso studentų grupę sudaro 98 respondentai. III ir IV kurso studentų grupę sudaro 105 respondentai.

Empirinių duomenų rinkimas. Pirminės informacijos rinkimo metodu pasirinkta apklausa raštu. Apklausos metu asmenys atsakinėjo į pateiktus klausimus. Buvo vykdoma grupinė apklausa, dalyvaujant pačiam tyrėjui. Apklausa vyko trimis etapais. Pirmajame etape buvo atliktas žvalgybinis tyrimas. Jame dalyvavo 30 respondentų. Tyrimas vyko nuo 2006 m. lapkričio iki 2007m. vasario mėnesio pabaigos. Antrajame etape atliktas pagrindinis tyrimas. Tyrimas vyko per 2007m. rugsėjo mėnesį. Gauti pagrindiniai duomenys sutampa su žvalgybiniu tyrimu. Trečiasis etapas vyko nuo 2007m. per spalio mėnesį. Dalyvavo tie patys respondentai kaip ir antrame etape. Tiriamos studentų tik vertybinės orientacijos, pagal papildomai sudarytą lentelę. Tyrimo etapai vyko nuosekliai, studentai noriai pildė klausimynus. Iš viso buvo išdalinta 220 klausimynų. Sugrąžinta 218 klausimynų su atsakymais. Duomenys buvo renkami iš 203 klausimynų.

Apklausos tyrimo instrumentas yra klausimynas (anketa). Klausimynas originalus, sudarytas paties tyrėjo, vadovaujantis literatūrine dalimi. Klausimynas sudarytas iš 3 dalių: įvado, pagrindinės dalies ir pabaigos. Klausimyno įvade nurodytas tyrimo tikslas, duomenų panaudojimas (reikšmė), anketos pildymo instrukcija. Klausimyne respondentas neužrašo savo pavardės ir vardo, taip užtikrinamas respondento anonimiškumas. Klausimyno pagrindinė dalis sudaryta iš 18 klausimų. Ji paruošta pagal Likerto skalę. Pateikiami tokie atsakymai: „Sutinku“, „Beveik sutinku“, „Nesutinku“ ir kt. Klausimynas sudarytas pagal sąmonės sudedamąsias dalis. Pažintinė teisinės sąmonės dalis

atskleidžiama klausimyno nuo 1 iki 8 teiginiuose. Emocinė dalis atskleidžiama klausimyno nuo 9 iki 10 teiginiais. Valinė dalis atskleidžiama klausimyno nuo 13 iki 18 teiginiuose.

Klausimyno baigiamąją dalį sudaro demografiniai klausimai. Tai klausimai apie amžių, kursą. Jie sudaryti vadovaujantis intervaline skale, pvz.: 18-20; 20-22 ir kt. vyresnio amžiaus grupės.

Tyrimo duomenų vidinis patikimumas tikrinamas pagal atsakymus į tam tikrus klausimus. Pvz.: svarbu, kad neprieštarautų atsakymai (**žiūr. 3pried.**). 13 ir 15; 7 ir 8; 10 ir 15 klausimuose ir kt.

Išorinis patikimumas tikrinamas pagal žvalgybinį tyrimą, atliktą su tais pačiais tiriamaisiais .

Pirminių duomenų apdorojimas. Pilnavertę pirminės informacijos analizę galima atlikti tik po jos apdorojimo, t.y. tokio jos paruošimo, kuris sudarytų sąlygas juos lyginti, apibendrinti bei interpretuoti. Surinktos informacijos paruošimą analizei suskirstome į kelias procedūras arba etapus:

- Dokumentų tikrinimas (jų užpildymo tikslumas, išbaigtumas ir kokybiškumas);
- informacijos apdorojimo ir analizės programos tikslinimas;
- vienodų dydžių sistematizavimas;
- procentinių reikšmių nustatymas;
- duomenų grupavimas, rangavimas ir k.t.
- Duomenų apipavidalinimas analitinėmis lentelėmis, grafikais.

Apdorojant duomenis naudojami *matematinės statistikos metodai*: aritmetinis vidurkis ir procentinis duomenų įvertinimas. Be kiekybinės analizės pasirenkama ir *kokybinė duomenų analizė*. Kokybinei analizei naudojami šie metodai: sisteminimas, klasifikavimas bei struktūriniai ryšiai. Empiriniai duomenys grupuojami pagal A. Jasmonto sąmonės teorijos sudedamąsias dalis: pažintinę, emocinę ir valinę. Kiekvienos dalies duomenys grupuojami pagal V. Šlapkausko teisinę sąmonę formuojančių veiksnių teoriją. Gauti duomenys yra kokybiniai, nes tiriami požiūriai, interesai, motyvai, vertybinės orientacijos. Pažymėtina, kad kokybiniai duomenys turi daug interpretacijų, todėl tyrėjas pasirenka teorijas, kuriomis grindžia gautus duomenis.

Antrinių duomenų tyrimo analizė. Antrinių duomenų tyrimo analizė - tai argumentuoti apibendrinimai ir išvados, galintys patikrinti hipotetinius teiginius. Apdorota ir paruošta informacija analizuojama vadovaujantis šiomis procedūromis: kiekybinių tiriamojo objekto charakteristikų apibendrinimu; gautų empirinių duomenų palyginimu su literatūros šaltiniais; nagrinėjamų kryptių ir būdų numatymu tiriamo objekto žinių sisteminimui; darbo pabaigoje formuluojamos išvados bei teikiamos rekomendacijos.

Antrinių duomenų tyrimo analizė atliekama pagal atitinkamą sistemą: tyrimo rezultatai interpretuojami lyginamuoju metodu. Lyginamasis metodas taikomas tarp dviejų pasirinktų respondentų grupių: I – II kurso ir III – IV kurso kolegijos studentų. Antriniai duomenys interpretuojami ne tik lyginamuoju metodu, taikomas ir sisteminės analizės metodas, pagal teisinę sąmonę formuojančius veiksnis.

1.STUDENTŲ KAIP SOCIALINĖS GRUPĖS REFLEKSIJA

1.1 Studentų sąvokos definicija

Individo, socialinių grupių gyvenimas visuomenėje tai įvairiapusis ir sudėtingas reiškinys. Šiuos reiškinius sąlygoja objektyvi realybė, žmonių vystymasis, jų norai, siekiai bei galimybės juos įgyvendinti. Refleksija apie konkrečią socialinę grupę leidžia geriau suvokti jos vaidmenį visuomenėje, jos veiksmus bei būsenas. Anot J Leonavičiaus, „besimokančius, studijuojančius asmenis pagal jų užimamą vietą šiame procese galima priskirti vieno ar kito išsimokslinimo lygio žmonių socialinei grupei.“¹ Tuo nusakoma tam tikra žmogaus padėtis bei pripažįstama, kad socialinė žmogaus padėtis kaita vyksta visą gyvenimą. Žmogus priskiriamas socialinei grupei, turinčiai tam tikrą išsimokslinimo lygį ir užimančiai tam tikrą socialinę padėtį. Šis reiškinys susijęs su tais asmenimis, kurie siekia mokslo aukštumų ir sėkmingai jas įveikia.

Žinios, apie objektyvią realybę ir apie žmonių socialinį gyvenimą, kaupiamos nuo gilios senovės. Jos perduodamos iš vieno žmogaus kitam ir per mokyklas. Žmogaus sąlyčio su tikrove patirtis ir žinių kaupimas, sąlygojo mokyklų atsiradimą. Išsimokslinimo įvairovėje buvo ir bus kelios socialinių žmonių grupės: mokytojai, mokiniai, dėstytojai, studentai.

Jau Romos laikais buvo žinomas terminas „studentai“, „Tai jauni žmonės, kurie lankė mokymo įstaigas ir siekė mokslo. Jie vėliau įsiliedavo į krašto gyvenimą kuriančiųjų sluoksni.“² Iki XX amžiaus studentai sudarė mažą bet kurios visuomenės grupę, o vėliau tapo atskiru sluoksniu, savotiška subkultūra, kuriai būdinga tam tikra gyvensena ir vertybės. Buvimas studentu sudarė prielaidas plačiai žmogiškųjų galimybių įvairovei, naujiems potyriams. Studentija visais laikais buvo pažangiosios dalies pusėje. Nuo seniausių laikų studentija buvo visuomenės lyderiu, atsakingu už jos bėdas, moralines vertybes.

Sąvoka studentas reiškia „uoliai dirbantį aukštosios mokyklos mokinį.“³ Lietuvos Respublikos švietimo bei aukštojo mokslo įstatyme pažymima, kad studentas - asmuo, studijuojantis aukštojoje mokykloje pagal nuosekliųjų studijų programą. Nuosekliosios aukštojo mokslo studijos Lietuvoje vykdomos: universitetuose ir kolegijose. Studijuodami šiuose mokyklose studentai turi savo teises ir pareigas, kurios reglamentuojamos aukštojo mokslo įstatyme. Jų teisių ir pareigų reglamentavimas rodo išskirtinį dėmesį šiai socialinei grupei.

Savo teise akademinis jaunimas gali įtakoti studijų procesą, jiems suteikta galimybe pasirinkti studijų programą, dėstytoją (kai tą patį dalyką dėsto keli dėstytojai), studijuoti pagal individualias studijų programas, nutraukti ir atnaujinti studijas. Studentai gali aktyviai ir atvirai, reikšti mintis ir

¹ Studentų socialinės padėties kaita ir jos priežastys / Studentai ir laikas, Juozas Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1997 6p

² Studentai ir socialinė aplinka / Akademinis jaunimas: Gyvenimo būdas ir vertybės, monografija Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. – 188p

³ Tarptautinių žodžių žodynas / Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Žodynas, 2004- 1005p.

pažiūras. Laisvai gali burtis į klubus, draugijas, asociacijas, už aukštosios mokyklos bendruomenės ribų, dalyvauti aukštosios mokyklos savivaldoje. Turi teisę kreiptis į ginčų nagrinėjimo komisiją, jei pažeidžiamos jų teisės. Be teisių studentai turi ir pareigas. Jie privalo vykdyti studijų programoje numatytas užduotis, laikytis vidaus tvarkos taisyklių, studentų etikos kodekso ir kt. Už studento pareigų nevykdymą aukštoji mokykla gali skirti drausmines nuobaudas.⁴

Studentai, visada buvo ir yra svarbi ir įdomi socialinė grupė, įrodanti savo išskirtinumą pasirinkimu realizuoti save per dvasinių gėrybių kūrimą. Jie privalo suvokti savo teisių ir pareigų pusiausvyrą, nes visuomenė suteikdama teisių, tuo pačiu reikalauja ir vykdyti savo pareigas.

Apibendrinus galima teigti, kad studentai yra socialinė grupė, kurią remia valstybė, sudarydama sąlygas mokytis, siekdama išugdyti išsilavinusią bei kultūros vertybėms imlią asmenybę, kuri kurtų, kauptų ir skleistų mokslo žinias bei kultūros vertybes.

1.2 Vertybinės studentijos orientacijos

Studentija, realizuoja save per dvasinių gėrybių kūrimą, vadinasi ir vertybės, kurios būdingos studentams, natūraliai turėtų būti susijusios su dvasinėmis vertybėmis. Vertybės - tai sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro mintys, vaizdiniai ir emocijos apie daiktų ir reiškinių reikšmingumą asmenybėms ir grupėms. Vertybės formuojasi asmeninės patirties keliu, suprantant savo poreikius ir lyginant juos su aplinkos objektais. Vertybės yra trijų rūšių: poreikius tenkinantys objektai, priemonės vertybiniam objektams pasiekti ir sąlygos vertybiniam objektams pasiekti.

Anot A. Jacikevičiaus „Vertybės tampa vertybinėmis orientacijomis, kai atsiranda tų vertybių siekimas. Vertybinės orientacijos - asmenybės ar grupės nuostatos, kurių turinį sudaro vertybių pažinimas ir jų siekimas“.⁵ Būtina pažymėti, kad vertybinės orientacijos formuojasi vertybių sistemos pagrindu. Vertybinės orientacijos yra labiau nutolusios nuo poreikių, nes jos siejasi per vertybines mintis ir vaizdinius. Atskirų asmenų vertybinės orientacijos yra perimamos iš tos visuomenės kultūros, kuriai individai ar grupės priklauso. Tai patvirtino 2000- 2004m. atliktas tyrimas. Šiuolaikiniam akademiniam jaunimui „būdingas liberalus požiūris, jie socialiai ir geografiškai mobilesni, imlesni socialiniams pokyčiams, tolerantiškesni naujoms įtakoms ir patirčiai.“ Tiriant studentų vertybines orientacijas atkreipiamas dėmesys į jų kuriamus idealus, požiūrį į šeimą bei būdo bruožus. Charakterizuojami jų svarbiausi informacijos šaltiniai, požiūriai į socialines negeroves bei jų priežastis. Kas dešimtas studentas reikšmingomis vertybėmis pripažįsta „savarankiškumą, veiklumą, savo nuomonės gynimą. Svarbios vertybės yra žmogiškumas, teisingumas, tolerantiškumas“⁶. Studentai

⁴ Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas// ŽIN., 2000, NR. 27-715Aktuali nuo 2006-07-18 Nr.:VIII-1586 <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.

⁵ Ten pat.

⁶ Studentų vertybinės nuostatos, interesai ir ateities planai / .Akademinis jaunimas: gyvenimo būdas ir vertybės : monografija / Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. – 81p.

išskirtinį dėmesį skiria šeimai. Ji siejama su atsakomybės ir globos saitais⁷ Studentai pažymėjo, kad šeima suteikia žinių ir formuoja savimonę, išmoko dorovinio elgesio. Šeimoje formuojamas sveikas jausmingumas ir emocijos, vyksta šeimos narių elgesio kontrolė, atsižvelgiant į šeimos vertybes ir normas.

Akademinis jaunimas išskiria žiniasklaidą ir internetą kaip svarbiausius informacijos šaltinius. Dauguma jų pažymėjo, kad internetas yra pagrindinė informavimo priemonė, atverianti neribotas informacijos galimybes.

Studentai savaip suvokia saugumo būseną. Socialinėje sąmonėje saugumo supratimas sutampa su „socialinės erdvės sauga. Saugaus pasaulio reikšmės įtvirtintos teisės normose“⁸. Studentai saugumo jausmą apibūdina „kaip vidinę reakciją į įvykius ir išgyvenimus“⁹

Įdomus studentų požiūris į egzistuojančias socialines negeroves. Jų nuomone, didžiausios negerovės mūsų valstybėje yra nedarbas ir skurdas. Nurodydami priežastis pažymi, kad valstybinė socialinė draudimo sistema yra nepajėgi išspręsti nedarbo ir skurdo problemas.

Apibendrinami studentų socialines vertybes teigiame, kad studentų požiūris į vertybes, informacijos šaltinius, būsenas bei reakcijas į jas atitinka „laiko dvasią“ bei visuomeninei sąmonei keliamus reikalavimus. Gebėjimas savo visuomenėje reikšti aktyvią poziciją rodo sąmoningumo lygį. Kadangi studentai, idealu pripažįsta dorovines vertybes šios grupės teisinės sąmonės nuostatos atitinka visuomeninės teisinės sąmonės lygmenį, tai yra, galiojančią ir pageidaujamą teisę.

2. TEISINĖS SĄMONĖS FORMAVIMO HIPOTETINIS MODELIS

Mokslininkų išskiriami veiksniai formuojantys teisinę sąmonę

Teikiant refleksiją apie teisinės sąmonės modelio konstrukta, svarbų vaidmenį vaidina mokslininkų pateikti teoriniai pagrindai. Pasak mokslininko V. Šlapkausko, individo teisinę sąmonę formuoja įvairūs *veiksniai*, tai: „Žinios apie teisę, įgytos šeimoje, mokykloje, darbovietėje, savišvietos būdu, iš draugų ir pažįstamų asmenų pasakojimų, žiniasklaidos priemonių; teisinių santykių praktinė patirtis; emocinis teisingumo išgyvenimas, kylantis iš teisinių santykių praktinės patirties.“¹⁰ Vadovaujantis mokslininkės Aušros Rauličkytės atliktu empiriniu tyrimu, valdžių elito teisinio mąstymo formavimuisi įtakos turėjo šie veiksniai: praktinio darbo patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas (60,6 proc.), bendras pasaulėžiūros formavimosi procesas (43,2 proc.), studijos aukštojoje mokykloje (25,3 proc.), negatyvi kitų asmenų patirtis, kai jie neteisingai nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo ar

⁷ Šeimos politikos koncepcija [žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą http://www.mususeima.lt/dokumentai/VSPK_projektas_Nr_XP_2390_20070705LRS.doc

⁸ Studentai ir socialinė tvarka / Akademinis jaunimas: Gyvenimo būdas ir vertybės, monografija Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. – 211p.

⁹ Studentai ir socialinė tvarka / Akademinis jaunimas: Gyvenimo būdas ir vertybės, monografija Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005 - 213p.

¹⁰ Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai Vytautas Šlapkauskas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. – 489

neveikimo (7,4proc.), asmeninė patirtis su patyrusiu teisininku (6,3 proc.), negatyvi asmeninė patirtis, nukentėjus nuo teisei prieštaraujančio veikimo ar neveikimo (4,6 proc.) ir kt.¹¹

D. G. Myers nuomone, teisinę sąmonę formuoja visuomenės *žinios* apie teisę, *teisinės nuostatos*, (kurios pasireiškia vertinamąja reakcija į kokį nors socialinį reiškinių ar objektą išreikštą nuomonėmis, jausmais) ir *kryptinga elgsena*.¹²

Remiantis mokslininko Aleksandro Jasmonto filosofine sąmonės teorija, sąmonė analizuojama kaip siela (psichika) t. y. kaip smegenų ir nervų sistemos veikla. Sąmonėje vyksta tam tikri procesai: pažinimo, valios ir emocijų. Pažintiniams procesams priklauso žinios. Valios procesams priklauso įgūdžiai, įpročiai, norai, poreikiai. Emociniams procesams priklauso jausmų reiškiniai išorėje.

Mokslininkas A. Vaišvila, pažymi, kad „sąmonė apskritai - tai speciali, tik žmogui būdinga reakcija į išorinę aplinką siekiant ją pažinti, o pažinus - joje orientuoti savo polinkius, įgūdžius, norus, poreikius.“¹³ Mokslininkas A. Jasmontas teigia, sąmonė suprantama kaip aukščiausia psichikos raiškos forma.¹⁴ Remiantis šia sąmonės teorija darbe teisinė sąmonė analizuojama pagal pažintinę, valios ir emocijų dalis.

2.1. Žinios apie teisę - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys

2.1.1 Teisinės sąmonės pažintinės dalies diskursas

Pažintinė veikla yra mąstymo būdas, kuris remiasi patyrimu, jį aplenkia ir vėl grįžta prie jo. Pažinimas yra jusliškai suvokiamos atskirybės identifikavimas su visuotiniu jos reikšmingumu - visuotinybe.¹⁵ Pažinimo procese žmogus įgyja žinių, kurios padeda susiformuoti atitinkamas idėjas, teorijas ir vaizdinius. Anot A. Jasmonto, „sąmonė gali kurti ir griauti, kaupti informaciją, žinias, kelti tikslus ir juos įgyvendinti.“¹⁶ Pažintiniai teisinės sąmonės veiklai būdingas tam tikras turinys, jos atributai. Atributas yra tai kas skirta, duota¹⁷ „Sąmonės atributai yra: kalba, protas, atmintis, mąstymas, intelektas, samprata ir t.t.“¹⁸ (Žiūr. priedas Nr. 1)

Pažintiniams sąmonės procesams priskiriama tik tai ką žmogus geba valdyti, kontroliuoti. Žmogus veikia sąmoningai. Sąmoningumas gali būti apibūdinamas kaip „sąmonės laukas“. Sąmonės laukas tai tikrovė, kuri pažįstama ir mąstoma. Kai nėra sąmonės lauko, nėra ir sąmonės. Būdamas sąmoningas žmogus geba valdyti ir kontroliuoti savo veiksmus. Žmogus, būdamas nesąmoningas, neatsako už savo

¹¹ Valdžių elito teisinės sąmonės komponentų analizė / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Aušra Rauličkytė, Vilnius, 1998 – 60p

¹² Myers D. G. Social Psychology, New York: Me Grauw's hill, 1996-51p.

¹³ Teisinės sąmonės sąvoka / Teisės teorija; Alfonsas Vaišvila; Vilnius: Justitia, 2004 – 215p.,

¹⁴ Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999 – 240p.

¹⁵ Filosofijos žodynas / Alois Halder, Vilnius: Alma litera, 2002 –158p.

¹⁶ Žmogaus sąmonė / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999 – 161p.

¹⁷ Filosofijos žodynas / Alois Halder, Vilnius: Alma litera, 2002 – 25p.

¹⁸ Žmogaus sąmonės atributai / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999 – 165p.

veiksmus. Baudžiamąjį kodeksą (17-18 str.) kalbama apie būseną, kai žmogus dėl psichikos sutrikimų negali suvokti veikos pavojingumą ir valdyti savo veiksmų. Šioje sąmonės būsenoje neatsakoma už savo veiksmus.¹⁹ Civilinėje teisėje yra numatytos amžiaus ribos, pagal Civilinio kodeksą (2.5 str.) nuo kada asmuo, būdamas psichiškai sveikas gali savo veiksmus kontroliuoti ir atsakyti už juos.²⁰ Vadinas, teisės normos nustato kada žmogaus veiksmai yra nesąmoningi, o visais kitais atvejais, žmogus veikia sąmoningai ir atsako už savo veiksmus.

Žmogus gebėdamas valdyti savo veiksmus, savo veiklą sieja su žiniomis. Žinių pagrindu formuojasi teorijos, vaizdiniai, idėjos. Manoma, kad žinios padeda susiformuoti *teisinei ideologijai*. Teisinė ideologija yra teisinės sąmonės vidinės struktūros elementas. *Ideologija* - tai socialinės grupės tiesos vaizdiniai, kurie pagrįsti ne jų tikrumu, o praktiniais interesais“ (H. Lubbe) Vadinas, ideologija reiškia tam tikras idėjas, kurios būdingos kokiai nors žmonių grupei ir jos pretenduoja tapti tiesa. Tiesa, anot, V. Sezamano yra subjektyvi net intersubjektyvi. Vadinas, niekas negali pretenduoti į absoliučią tiesą, nes paprasčiausiai jos nėra, pasikeitus sąlygoms tiesa tampa netiesa²¹. Filosofo S. Šalkausko teigimu, ideologiją žmogus perima įsijungdamas į kolektyvą.²² Mokslininko A. Vaišvilos nuomone, „teisinė ideologija - tai argumentuotas, mažiau ar daugiau sąmoningas žmonių požiūris į galiojančią ir pageidaujamą teisę.“²³ V. Šlapkauskas pažymi, kad teisinė ideologija - „tai sistema teisinių idėjų, teorijų ir išreiškia jos pageidaujamą teisę“²⁴. Galima teigti, kad socialinė grupė susikuria teoriją idėjų lygmenyje ir ja vadovaujasi kaip tiesa.

Teisinės sąmonės pažintinė arba kognityvinė dalis ne tik padeda susiformuoti teisinei ideologijai, bet ir įgyvendina teisinės sąmonės pažintinę funkciją. Funkcija yra veikla, vaidmuo turintis poveikio individui ir visuomenei“²⁵. Mokslininkas V. Šlapkauskas pažymi, kad teisinės sąmonės pažintinės funkcijos esmė - socialinio gyvenimo pažinimas, vykstantis suvokiant ir apmąstant teisinius reiškinius. Tokio pažinimo uždaviniai kasdienėje praktikoje susiję su gyvenimo įvykių, veiksmų, būsenų ir požymių ryšio su teisine tikrove nustatymu“²⁶.

Apibendrinami teigiame, kad pažintinė teisinės sąmonės sudedamoji dalis yra susijusi su žinių kaupimu. Žinių dėka formuojasi teisinė ideologija. Teisinė ideologija įgyvendinama per pažintinę funkciją. Pažintinės funkcijos dėka kaupiamos žinios apie teisę. Svarbu žinių šaltiniai, kurie užpildo pažintinę teisinės sąmonės dalį, nes nuo jų žinių kokybės priklauso teisinės sąmonės lygis. Žinios tampa svarbiausiu faktoriumi. Formuojantis studentų teisinei sąmonei, manoma turi didžiausios reikšmės sisteminės žinios įgytos per švietimo sistemą.

¹⁹ LR Baudžiamasis kodeksas .Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005 – 11 p.

²⁰ LR Civilinis kodeksas . Vilnius: Saulužė, 2005 – 45 p.

²¹ V. Sezamanas, Raštai. Gnoseologija. V.Mintis 1987 – 205p.

²² Lietuvos filosofinė mintis, Chrestomatija, Vilnius: Aidai, 1996 – 54p

²³ Teisinės sąmonės struktūra / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Vilnius: Justitia, 2004- 217p.

²⁴ Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai Vytautas Šlapkauskas, Vilnius, 2004. – 488p.

²⁵ Tarptautinių žodžių žodynas / Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Žodynas, 2004- 340 p

²⁶ Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai Vytautas Šlapkauskas, Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. – 489p.

2.1. 2 Teisinių žinių šaltiniai švietimo sistemoje

Pažintinė teisinės sąmonės dalis, anot Audriaus Beinoriaus, yra saugykla, kurioje saugoma visa žmogaus informacija. Ji susideda iš „pažįstančiosios arba kognityvinės sąmonės, kuri atpažįsta objektus. O objektus atpažįstančioji ir juos suvokiančioji sąmonė susideda iš tam tikrų funkcinių sąmonių įvardijamų kaip: regos, uoslės, klausos, skonio, lytėjimo ir protavimo. Jos funkcionuoja juslių sąveikos su objektais sferoje.²⁷

Teisei įsitvirtinant žmonių santykiuose įvyksta žmogaus humanizacija. Galima pritaikyti vieną iš Platono posakių: „žmogus kaip tik būdamas tobulas yra geriausias iš gyvų būtybių, o atskirtas nuo įstatymo bei teisingumo yra blogiausias iš visų“²⁸.

Šiuolaikinės valstybės uždavinys - per žinias formuoti aktyvią asmenybę, kuri gebėtų naudotis teisėmis bei prisiimti pareigas. Žinios įgyjamos švietimo keliu, Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme pažymima, kad „Švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus.“²⁹ Visaverčio gyvenimo pagrindai apima ir teisinių žinių įgijimą. Vienas iš šiandieninių mūsų valstybės švietimo įstatyme numatytų tikslų yra kiekvienam jaunuoliui išugdyti vertybinę orientaciją, leidžiančią tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu piliečiu. Jau antikiniame pasaulyje buvo žinoma, kad žinios turėjo derintis su valstybės „darna ir gerove“. Didysis antikos mąstytojas Platonas nuoširdžiai manė, jog valstybė visų pirma yra auklėjamoji institucija. Jis pavadino auklėjimą „didžiu dalyku“. Jeigu piliečiai gerai išauklėti, jie lengviau įveiks iškilusius sunkumus ir nesutriks atsidūrę kritiškoje padėtyje“³⁰.

Neatsitiktinai pamatinė idėja Platono „Valstybės“ yra žinojimas“³¹ Aiškiai suprantama, kad pamatinės vertybės iškilusios antikiniame pasaulyje išlieka ir šiandieninėje valstybėje. Šiandien mes jau kalbame apie privalomą visuotinį mokymąsi, tai atspindi Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 str., kuris skelbia, kad „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“³²

Švietimo įstatyme nurodoma, kad švietimo sistemos sudedamosios dalys yra: *formalus, neformalus* švietimas ir savišvieta. Formalus švietimas apima pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, profesinį mokymą, aukštesniąsias ir aukštojo mokslo studijas. Neformalus švietimas apima ikimokyklinį, priešmokyklinį ugdymą ir kitą neformalųjį vaikų bei suaugusiųjų švietimą. Pagal neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymą, pagrindinės neformaliojo suaugusiųjų švietimo formos yra šios: organizuota tikslinė savišvieta; kursai (dieniniai, vakariniai, tęstiniai, trumpalaikiai ir kt.); seminarai, paskaitos; neakivaizdinis (nuotolinis) švietimas; žiniasklaidos priemonėmis perteikiamos šviečiamojo

²⁷ Trys sąmonės sklaidos / Sąmonė klasikinėje Indijos filosofija, Audrius Beinorius, Vilnius. 2002 – 152p.

²⁸ Įstatymų viršenybė, Politinių teorijų istorija, George H. Sabine Thomas L. Thorson, Vilnius:Pradai 1995 – 129p.

²⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.

³⁰ Auklėjimas / Politinių teorijų istorija, George H. Sabine Thomas L. Thorson, Vilnius:Pradai 1995 – 95p

³¹ Dorybė yra žinojimas / Politinių teorijų istorija, George H. Sabine Thomas L. Thorson, Vilnius:Pradai 1995 – 79p.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius 2004 – 23 p.

pobūdžio programos.³³ Savišvieta pagal Švietimo įstatymo (18 str.) „suteikia galimybę asmeniui nuolat savarankiškai mokytis remiantis supančia informacijos erdve: bibliotekomis, žiniasklaidos priemonėmis, internetu, muziejais ir iš kitų perimama gyvenimo patirtimi“³⁴.

Iš suformuluotų švietimo tikslų ir švietimo definicijos suvokiama, kad vertybės būdingos teisinės sąmonės formavimui perkeliamos į švietimo sistemą. Vadinasi, kartu su visa švietimo sistema yra vykdomas ir teisinis auklėjimas. Anot A. Vaišvilos „ Teisinis auklėjimas – tai sistemingas, teigiamas poveikis teisinei sąmonei.“ . Teisinio auklėjimo tikslas ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens ryžtą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę“.³⁵

Apibendrinami teigiame, kad švietimo sistemoje pagrindiniai žinių įgijimo šaltiniai yra formalus, neformalus švietimas bei savišvieta. Per švietimo sistemą yra formuojamos vertybės būdingos teisinės sąmonės formavimui. Vadinasi, kartu su visa švietimo sistema yra vykdomas ir teisinis auklėjimas. Švietimo sistemos šaltiniai yra pagrindas tinkamai socializuotis visuomenėje, t. y. gebėti perimti ir įsisavinti valstybės institucionalizacijos procesą. Daroma prielaida, žinios apie teisę įgytos per teisinį auklėjimą, įgyvendina individo pažintinę funkciją ir padeda susiformuoti teisiniai ideologijai. Būtina atkreipti dėmesį, kad žinios apie teisę gali būti įgyjamos ne tik per švietimo sistemą, bet ir per veiklą, kai individas įgyvendina savo teises ir pareigas. Ši veikla galima valstybės valdymo institucijų pagalba. Valstybė formuoja valdymą per institucijas, individai ar socialinės grupės gindami savo teises ir įgyvendindami pareigas veikia ir ši praktinė veikla, galima teigti, tampa teisinių žinių šaltiniu.

2.1. 3 Valstybės valdymo institucijos - teisinių žinių šaltinis

Sąvoka „institucija“ reiškia nustatymą, sutvarkymą. Daugiskaitoje institucijos reiškia pamokymus. Institucionalizacija, tai kurio nors fakto, įpročio visuomeninis įtvirtinimas. Vadinasi, nuo to, kaip įsijungiama į institucionalizaciją, galima spręsti apie individo gebėjimą jaustis aktyvia asmenybe, tai yra sugebėti remiantis sukurtomis institucijomis įgyvendinti savo teises ir pareigas. Institucija yra tam tikra visuomeninė įstaiga, viešojo valdymo subjektas. Viešojo valdymo subjektai – tai valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos, tarnybos, valstybės tarnautojai³⁶ Viešojo valdymo subjektus vienija tai, kad jie įgyvendina tą pačią valstybės veiklos rūšį – *vykdomąją valdžią*. Viešojo valdymo subjektai paprastai yra pavaldūs Vyriausybei. Vyriausybės įstatymo (33str.) numatyta, kad ji gali steigti Vyriausybės įstaigas – departamentus, kontrolės ir apskaitos funkcijas vykdančias tarnybas,

³³ Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas // Valstybės žinios, 1998-07-24, Nr. 66-1909

³⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės Žinios., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)

³⁵ Teisės veiksmingumas / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; – Vilnius: Justitia, 2004 – 457p.

³⁶ Viešasis valdymas // Lietuvos teisės pagrindai, Vilnius: Justitia, 2004 – 145p.

agentūras, inspekcijas ir kitas įstaigas³⁷ Institucijos pagal savo veiklą atlieka įvairias funkcijas ir jų pažinimas neabejotinai yra teisinių žinių šaltinis.

„Sodra“ arba Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba yra centrinė institucija, įkurta prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Ji įgyvendina socialinės apsaugos sistemos funkciją, padeda kompensuoti prarastas darbo pajamas arba sumokėti papildomas išlaidas apdraustiesiems ir jų šeimos nariams. Valstybinio socialinio draudimo įstatymo (3 str.) nurodomos pagrindinės socialinio draudimo rūšys: tai pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, sveikatos draudimas.³⁸ Būtina pabrėžti, kad „Sodra“ yra labai svarbi visuomeninio gyvenimo sritis, nes susaistyti darbo santykiais asmenys ir jų šeimos nariai susiduria su šia institucija, todėl žinios įgytos apie šios institucijos funkcijas yra svarbios teisinės sąmonės valinei raiškai, apsisprendimui ir pasirinkimui.

Institucija, kuri įgyvendina valstybės užimtumo reguliavimo programą yra Darbo birža. Ji *registruoja* laisvas darbo vietas, *informuoja* apie galimybes įsidarbinti, *tarpininkauja* įsidarbinant, *rengia* teritorines užimtumo programas, *organizuoja* mokamus viešuosius darbus, *skiria ir išmoka* bedarbių pašalpas ir kt.³⁹ Darbo birža yra ta institucija, kuri užtikrina asmens socialinę saugą, todėl individo žinios apie šią instituciją leidžia aktyviai dalyvauti šioje veikloje ir pasinaudoti, esant būtinybei, teikiama valstybės pagalba.

Institucija, kuri vykdo mokesčių administravimo funkciją yra mokesčių inspekcija. Pagrindinis jos uždavinys - padėti mokesčių mokėtojams įgyvendinti savo teises ir pareigas, kad būtų laiku sumokėti mokesčiai į biudžetą. Mokesčių inspekcija yra valstybės valdymą įgyvendinanti institucija. Šios institucijos veiklos sėkmė priklauso ne tik nuo visuomeninės teisinės sąmonės lygio, bet ir nuo bendro visuomenės kultūros lygio.

Institucija, kuri valdo migracijos procesus bei sprendžia pilietybę patvirtinančių dokumentų išdavimo klausimus yra Migracijos tarnyba. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakyme pažymėti pagrindiniai migracijos tarnybų uždaviniai: valdyti migracijos procesus, numatyti nelegalios migracijos prevencijos priemonės, išduoti asmens tapatybės kortelės, pasą ir kt. Ši tarnyba vaidina svarbų vaidmenį visuomenėje. Ją sudaro teritorinių policijos įstaigų viešosios policijos migracijos skyriai, poskyriai, grupės ir pasų poskyriai. Migracijos tarnybos yra teritorinių policijos įstaigų struktūriniai padaliniai, kurių darbą pagal kompetenciją organizuoja ir kontroliuoja Policijos departamentas ir Migracijos departamentas.⁴⁰

³⁷ Lietuvos Respublikos vyriausybės įstatymas „aktuali redakcija nuo2007-06-1[žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.

³⁸ LR valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės Žinios, 2004, Nr. 171-6295 (2004-11-26) [žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą

³⁹ LR vyriausybės nutarimas, Dėl Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ministerijos įsteigimo bei gyventojų užimtumo reguliuojančių normatyvinių aktų tvirtinimo, Aktuali nuo 2003-06-17[žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.

⁴⁰ Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas dėl pavyzdinių teritorinių policijos įstaigų viešosios policijos migracijos skyrių, poskyrių, grupių ir pasų poskyrių nuostatų patvirtinimo. 2007 m. birželio 18 d. Nr. 5-V-403[žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą

Institucija, kuri atstovauja vaikų interesus yra Vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Svarbiausieji šios institucijos uždaviniai yra *užtikrinti* vaiko teises apsauga, *rengti ir įgyvendinti* priemonės vaiko teisių apsaugai ir teisių pažeidimų prevencijai gerinti, *atstovauti* vaiko teisės teismuose, ginti vaiką šeimoje, institucijose bei įstaigose, šalinti aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės, *organizuoti* be tėvų globos likusių vaikų globą ir įvaikinimą⁴¹.

Apibendrinami teigiame, kad valstybės valdymo institucijos, įgyvendindamos valstybės valdymo funkciją vykdo visuomenės institucializaciją. Gebėjimas racionaliai dalyvauti šiame procese įrodo užsibrėžtų valstybės uždavinių realizavimą ugdant asmenybę, kuri ne tik žino savo teises ir pareigas, bet ir gali civilizuotai jas apginti. Gebėjimas suvokti valstybės valdymo institucijos paskirtį bei įsijungti į šį procesą, įrodo gebėjimą realizuoti teisinės sąmonės pažintinę funkciją. Natūraliai individai įgyvendindami teisinius santykius gali patys pažeisti teisę arba jų teisė gali būti pažeista. Teisinių žinių pagalba individas turi realiai suvokti, kai yra pažeista jo teisė ir pasirinkti atitinkamą gynybos būdą. Pažeista teisė gali būti ginama teisėsaugos institucijų pagalba, todėl teisėsaugos institucijos gali būti teisinių žinių šaltiniu, kurios įgyjamos per praktinę veiklą.

2.1.4 Teisėsaugos institucijos - teisinių žinių šaltinis

Mokslininkė Jurgita Baužaitė – Kulvinskienė pažymi, kad „valstybės valdymo institucijos įgyvendina vidinį valdymą, o kitiems subjektams yra perduotos tik tam tikros viešo valdymo funkcijos“⁴² Vadinasi, teisėsaugos institucijos nėra viešojo valdymo institucijos. Joms tik perduotos tam tikros funkcijos. Įgyvendinant individo teisnumą ir veiksnumą bei ginant viešąjį interesą valstybės valdymo sistemai realizuoti sukuria teisėsaugos institucijas. „Teisėsaugos institucijos – tai savarankiška valstybės aparato dalies ar nepriklausomų asmenų veikla, kuriems valstybė patikėjo vykdyti tam tikras jai priklausančias funkcijas“⁴³ Teisėsaugos institucijos uždaviniai: yra : ginti pažeistą teisę, nubausti pažeidėją, atkurti pažeistą teisę, užtikrinti tinkamą ir teisėtą civilinę apyvartą.

Atstatyti pažeistą piliečių teisę valstybė įgalioja antstolį. Antstolis pagal įstatymo (2str.) yra valstybės įgaliotas asmuo, kuriam valstybė suteikia vykdomųjų dokumentų vykdymo, faktinių aplinkybių konstatavimo, dokumentų perdavimo ir kitas įstatymų nustatytas funkcijas. Antstolio įstatymo(21str) pažymima, kad antstolis administruoja turtą vykdymo procese, konstatuoja faktines aplinkybes, teikia teisinės konsultacijas, išskyrus atstovavimą teismuose ir santykiuose su trečiaisiais asmenimis, aukciono tvarka realizuoja įkeistą kilnojamąjį turtą, tarpininkauja vykdant turtines prievoles ir kt.⁴⁴

⁴¹ Vaiko teisių apsaugos institucijos[žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą <http://www.socmin.lt/index.php?1373940636>

⁴² J. Baužaitė – Kulvinskienė, Administracinė Justicija: Teorija ir praktika, Vilnius: Justitia, 2005 -31p.

⁴³ Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos, Vilnius: Justitia, 2001 – 13p.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 53-2042Aktuali redakcija nuo 2005-11-2

Piliečiai įgyvendindami teisinius santykius atlieka teisinius veiksmus, kurių procesą numato valstybė. Įstaiga, kuriai valstybė perleidžia šią funkciją yra notariatas. Notariatas yra teisėsaugos institucija. Įstatymo (1str.) nurodo, kad notariatas yra visuma notarų, kuriems pagal šį įstatymą suteikiama teisė juridiskai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtą interesų apsaugą. Notariato įstatymo (2str.) žymi, kad notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Anot P. Kuconio ir V. Nekrošiaus, „notaras savo veikla apskritai šalina galimybes ir sąlygas ginčui dėl pažeistos teisės kilti“.⁴⁵ Notariato įstatymo (26str.) nurodo, kad notarai atlieka šiuos veiksmus: tvirtina sandorius, išduoda paveldėjimo teisės, nuosavybės teisės į dalį sutuoktinių bendro turto liudijimus, liudija dokumentų nuorašų ir išrašų tikrumą, liudija parašo, dokumentų vertimo iš vienos kalbos į kitą tikrumą, tvirtina faktą, kad fizinis asmuo yra gyvas ir yra tam tikroje vietovėje, priima saugoti oficialiesiems testamentams prilyginamus testamentus ir asmeninius testamentus, tvirtina dokumentų pateikimo laiką, perduoda vienų fizinių ir juridinių asmenų pareiškimus kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims ir kt. Notariniai veiksmai (28 str.) gali būti atliekami pas bet kurį notarą, išskyrus turto paveldėjimo atvejus. Notariniai veiksmai atliekami iš karto, kai pateikiami reikiami dokumentai ir paimamas nustatyto dydžio atlyginimas. Notarinių veiksmų atlikimas gali būti atidėtas, jeigu reikalinga papildoma informacija, tačiau ne ilgiau kaip dešimt kalendorinių dienų. Visi notariniai veiksmai registruojami (37 str.) viename notariniame registre.⁴⁶

Lietuvos Respublikos Konstitucija numato, kad teisingumą vykdo tik teismai. Sąvoka teismas gali būti naudojama keliomis prasmėmis. Teismu gali vadintis teisėjas arba teisėjų kolegija, nagrinėjantys konkrečią bylą teismo posėdyje. Teismu vadinama pastatas, kuriame dirba teisėjai. Teismu suprantama tik valstybės institucija - teismas.⁴⁷ Teismai sprendimus bylose priima Lietuvos Respublikos vardu. Vientisą Lietuvos Respublikos teismų sistemą sudaro (12str.) bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai. Bendrosios kompetencijos teismai yra: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, nagrinėjantys civilines ir baudžiamąsias bylas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai yra specializuoti teismai, nagrinėjantys bylas dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas veikia visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje.⁴⁸

⁴⁵ Notariatas / Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos, Vilnius: Justitia, 2001 – 225p.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas „Aktuali redakcija nuo 2007-06-21, Numeris: I-2882[žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą

⁴⁷ Teismas, kaip teisminės valdžios dalis. Teismų sistema / Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos, Vilnius: Justitia, 2001 – 34p.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 17-649 2002-02-209 Aktuali redakcija nuo 2007-06-30

Teisėsaugos institucijos yra nepriklausoma valstybės aparato dalis, kuri įgyvendina teisingumo funkciją. Ir neabejotinai turi reikšmės asmens teisinės sąmonės formavimuisi. Jų veikla yra tam tikros teisinės taisyklės, kurias reglamentuoja įstatymai. Įgyvendinant savo teises ir pareigas sueinama į teisinius santykius .

Apibendrinus teigiama, kad individas dalyvaudamas teisėsaugos institucijų veikloje įgyja teisinių žinių. Žinios įgytos praktinių veiksmų keliu padeda suvokti institucijos esmę bei įgyti žinių. Praktinėje veikloje įgytos žinios tampa teisinės sąmonės formavimo veiksniumi. Šių veiksmų dažnumas formuoja visuomeninį įprotį veikti pagal teises normas. Taip per pažintinę teisinės sąmonės funkciją formuojama teisinė ideologija, kuri yra teisinės sąmonės struktūros elementas. Būtina pabrėžti, kad ne tik žinios per praktinę veiklą yra teisinę sąmonę formuojantis veiksnys. Praktinė teisinė veikla taip pat yra teisinę sąmonę formuojantis veiksnys.

2.1. 5 Visuomeninė praktinė veikla reglamentuota teisinėmis normomis

Praktinė patirtis yra vienas iš veiksmų formuojančių teisinę sąmonę. Aušros Rauličkytės atliktas empirinis tyrimas patvirtino, kad valdžių elito teisinio mąstymo formavimuisi įtakos turėjo (60,6 proc.) praktinio darbo patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas.⁴⁹ Teisinių santykių praktinę patirtį buvo bandoma išsiaiškinti pasiremiant dalyvavimu konkrečioje teisinėje praktinėje veikloje. Praktinė patirtis gali būti įgyvendinama sutarčių sudarymo metu.

Mokslininkas V. Staskonis teigia, „tai dviejų ir daugiau asmenų įstatymo reikalaujama tvarka ir forma išreikštas susitarimas dėl civilinių teisių ir pareigų sukūrimo, pakeitimo ar panaikinimo“⁵⁰. Sutartimi įforminami turtiniai ir kai kurie neturtiniai teisiniai santykiai tarp fizinių asmenų, tarp ūkių subjektų bei tarp fizinių asmenų ir juridinių organizacijų. Dažniausiai sutartys sudaromos civilinėms teisėms ir pareigoms nustatyti, rečiau joms pakeisti arba nutraukti.

Asmenys sutartis gali sudaryti patys ir per atstovus. Atstovavimas pagal CPK yra procesinių teisė normų reguliuojamas teisinis santykis. Kaip pažymi mokslininkas S. Vėlyvis, civilinių teisinių santykių dalyviai paprastai patys atlieka juridinę reikšmę turinčius veiksmus. Tačiau dažnai liga, ilgalaikė komandiruotė, teisinis neišprusimas, nepilnamečių, psichikos ligonių, silpnapročių ir kt. neveiknumas yra priežastis, dėl kurios civilinių teisinių santykių subjektams įstatymas leidžia atlikti juridinę reikšmę turinčius veiksmus su kitų asmenų pagalba.

Atstovai gali būti tiek veiksnūs fiziniai asmenys, tiek ir juridiniai asmenys. Vieno asmens sudarytas sandoris kito asmens vardu, atskleidžiant atstovavimo faktą, tiesiogiai sukuria, pakeičia ir

⁴⁹ Valdžių elito teisinės sąmonės komponentų analizė / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Aušra Rauličkytė, Vilnius, 1998 – 60 p.

⁵⁰ Bendrieji sutarčių nuostatai / Civilinė teisė, Kaunas: Vija, 1997, 377 -3779 p.

panaikina atstovaujamojo civilines teises ir pareigas CK (2.133str)⁵¹. Kiekvienas teisinis santykis turi turinį ir formą. Veiksmai yra teisinio santykio formos išraiška, jais įkūnijamas atitinkamo teisinio santykio turinys, t. y. konkrečios teisės ir pareigos, arba išreiškiama pati atitinkamo teisinio santykio esmė. Procesinis atstovavimas susijęs su trejopo pobūdžio teisiniais santykiais: atstovaujamojo ir atstovo, atstovo ir teismo bei atstovaujamojo ir teismo.

Praktinė veikla įgyvendinama ne tik atliekant tam tikrus teisinius veiksmus, bet ir ginant savo teises teisinėmis ir kitokiomis priemonėmis. Kaip pažymi T. Birmontienė, „teisinės žmogaus teisių gynybos priemonės galima skirstyti į materialines, procesines ir institucines“.⁵² Materialinėms garantijoms priskirtina Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose įtvirtintos žmogaus teisės. Procesinėms garantijoms priskirtina teisė ir laisvė kreiptis į teismą, jei teisės ir laisvės yra pažeidžiamos. Teismas yra institucija, kurioje ginamos individo teisės. Teismo posėdyje pagal Civilinio proceso kodekso (9str.) gali dalyvauti asmenys nuo šešiolikos metų, jei nėra byloje dalyvaujantys asmenys arba liudytojai. Pagal CPK (37 ir 61str.) proceso dalyviai yra dalyvaujantys byloje asmenys, tai šalys ir tretieji asmenys ir kiti proceso dalyviai (liudytojai, vertėjai, ekspertai).⁵³ Dalyvavimas procese yra galimybė įgyvendinti savo teisę. Civiliniame procese ieškovu ir atsakovu pagal CPK(41str.) gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys. Liudytoju gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmingų bylai išspręsti aplinkybių.⁵⁴

Prie neteisinės gynybos priskiriama pretenzijos teisė. Pretenzija yra raštas, kuriuo reiškiamas neteisinės gynybos teisė. Pagal CK.6.334str. jeigu parduotas daiktas neatitinka kokybės reikalavimų ir pardavėjas su pirkėju neaptarė trūkumų, tai nusipirkęs netinkamos kokybės daiktą pirkėjas turi teisę savo pasirinkimu pareikalauti: kad daiktas būtų pakeistas tinkamu, kad būtų atitinkamai sumažinta kaina, kad būtų trūkumas per protingą terminą ištaisytas, kad būtų grąžinta sumokėta suma, kai yra esminis daikto pažeidimas. Pirkėjas turi teisę CK (6.362str.) per keturiolika dienų pakeisti nupirktus daiktus. Jeigu pardavėjas neturi pakeitimui tinkamų daiktų, tai pirkėjas turi teisę pardavėjui grąžinti daiktus ir atgauti už juos sumokėtą sumą.

Ginti savo ir kitų teises galima ir kitomis neteisinėmis priemonėmis. Ginant teises kreipiamasi į tokias valstybės institucijas kaip Seimas, Vyriausybė, jei sprendžiami svarbūs su žmogaus teisėmis susiję klausimai. Esant neteisinės gynybai ne mažiau svarbią vietą užima kontrolierių institucijos: Seimo kontrolieriai, moterų ir vyrų lygių teisių kontrolieriai, vaikų teisių apsaugos kontrolieriai ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kiekvienas veiksnus individas gali atlikti tam tikrus teisinius veiksmus: sudaryti sutartį, atstovauti kitų interesus, ginti save ir kitus teisinėmis ir neteisinėmis priemonėmis. Žinių panaudojimas praktikoje, nepažeidžiant teisės normų, įrodo individo teisinės

⁵¹ LR Civilinis kodeksas. Vilnius, 2005 – 162 p.

⁵² Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisėje / Lietuvos konstitucinė teisė, Vilnius, 2001 – 348 p.

⁵³ LR Civilinio proceso kodeksas, Vilnius, 2004 - 76,86p.

⁵⁴ LR Baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2003 – 83 p.

sąmonės atitikimą visuomeninei teisei sąmonei. Vadinasi, valstybės švietimo sistema yra orientuota į dorovinių ir teisinių vertybių puoselėjimą. Žinios padeda formuoti įprotį veikti nepažeidžiant teisės normų. Žinios svarbus teisinę sąmonę formuojantis veiksnys, jos įgyjamos per švietimą ir per praktinę teisinę veiklą. Teisinės žinios įgytos per švietimo sistemą ir praktinę veiklą, manytume yra svarbiausi veiksniai, formuojantys studentų teisinę sąmonę. Žinios padeda susiformuoti teisei ideologijai, kuri susiformuoja per pažintinę teisinės sąmonės funkciją.

Žinios realizuojamos per veiksmus. Veikimas gali sukelti atitinkamą įtampą, įtampa priverčia individą reaguoti. Emocinė reakcija priklauso nuo teisinės psichologijos. Teisinė psichologija susijusi su emocine teisinės sąmonės dalimi. Emocinę teisinės sąmonės dalį veikia emocinis teisingumo išgyvenimas, kylantis iš praktinės patirties.

2. 2 Emocinis teisingumo išgyvenimas - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys

2.2.1 Teisinės sąmonės emocinės dalies diskursas

Emocinė teisinės sąmonės dalis - tai išorinis jausmų reiškimas. Emocijos tai „tiesioginis šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų išgyvenimas. Jas lemia aplinkos reiškinių savybių santykis su individo poreikiais.“ Emocijos apima ne tik jausmus, bet ir nuotaikas. Nuotaikos gali pasireikšti nerimu, pykčiu, pavydu ir pan.

Petras Leonas teisei priskiria visus sielos jausmus, nes „vienos emocijos yra tos, kurias asmuo jaučia kaip atsiliepiamą taip arba kitaip veikti, arba neveikti, kitos emocijos yra tos, kurias išgyvendamas asmuo jaučia sykiu ir liepiamą jam taip ar kitaip veikti ir kito asmens reikalavimą“⁵⁵. Jausmai žymi dvasinius išgyvenimus ir būsenas. Teisėje emocinės būsenos užima ypatingą vietą. Ši būsena žymima Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 130str.ir131str., nužudymas labai susijaudinus ir naujagimio nužudymas dėl gimdymo nulemtos būsenos⁵⁶. Ši gimdymo nulemta būsena sudaro privilegijuotą nusikaltimų sudėtį. Anot teisės mokslininko Vytauto Piesliako, privilegijuota nusikaltimų sudėtis - „tai tokia sudėtis, kai į pagrindinę sudėtį įjungiami papildomi požymiai, mažinantys veikos pavojingumą“⁵⁷.

Emocijos yra svarbus veiksnys žmogaus sąmonėje, kuris tiesiogiai gali pasireikšti per teisės psichologiją. Teisinė psichologija yra teisinės sąmonės struktūros dalis. Ji charakterizuojama kaip daugiau emocionali, gaivališka reakcija į galiojančią teisinę tvarką. Mokslininko A.Vaišvilos nuomone, teisinė psichologija - tai emociniai žmonių išgyvenimai, atsirandantys konkrečioms asmenims vertinant,

⁵⁵ Leonas P. Teisės enciklopedija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetas, 1931, 132-135p.

⁵⁶ LR Baudžiamasis kodeksas, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005 – 69,110p.

⁵⁷ Lietuvos teisės pagrindai, Vilnius: Justitia 2004 – 467p.

koku mastu jų interesai dalyvauja galiojančioje visuomenės teisinėje tvarkoje.⁵⁸ V. Šlapkausko teigimu, teisinė psichologija - „tai gaivališkas, neorganizuotas, nesusistemintas teisinės sąmonės sluoksniu, pasireiškiantis bet kurio žmogaus arba socialinės grupės psichologinėmis reakcijomis į valstybės ir teisės reiškinius“⁵⁹. Norint aptarti apibrėžimus, reikėtų išsiaiškinti sąvokos *reakcija* reikšmę. Sąvoka „reakcija“ susideda iš dviejų žodžių (re-lot. vēl + lot. actio- veiksmas) reiškia psichologine prasme, tai bet kuris organizmo atsakas į išorės ar vidaus pokyčius. Abu apibrėžimai pažymi, kad teisinė psichologija yra emocionali reakcija, daugiau gaivališka. Į galiojančią visuomenėje teisinę tvarką. Ji yra emocinė paskata kurti vienokios ar kitokios vertybinės orientacijos teisinę ideologiją, siūlyti ir priimti tam tikrus įstatymus, ryžtingai ginti savo pažeistas teises, organizuotai veikti.

Teisinę psichologiją galima paaiškinti Platono dorovės teorija. Joje teigiama, kad protas pirmiausia pasiremia nirštu. Nirštą jis sieja su tikroju gėriu ir moko siekti šio gėrio, nepaisant visų kliūčių ir sunkumų. Taip protui paklusnus nirštas įgyja drąsos. Nirštančioji sąmonės dalis pasireiškia kaip pykstanti, net agresyvi. Jeigu protas iš nirštančio jusliškumo iškelia pagrindinę drąsos dorybę ir veda į teisingumą, tai nirštas, nepaisant visų kliūčių, yra nukreiptas tikrojo gėrio link⁶⁰. Emocinė teisinės sąmonės dalis, yra pamatinė sąlyga teisei psichologijai. Teisinė psichologija yra pamatinis veiksnys ryžtingai ginti savo pažeistas teises, stichiškai priešintis įstatymų įgyvendinimui. Reaguoti reiškia atsilipti į įvykius, reiškinius, išreiškiant savo nuomonę. Stichiška reakcija tai gaivališka reakcija, neturinti organizuotumo. Labai emociinga reakcija reiškia, kad individas labai susijaudina. Reakcija rami gali būti suprasta, kad individas išvis nereaguojama.

Emocinė sąmonės dalis glaudžiai susijusi su teisine sąmone ir su teisinės sąmonės vertinamąja funkcija. Vertinamoji funkcija susijusi su vertybių hierarchija individo ar socialinės grupės gyvenime. Filosofine prasme vertybė reiškia individualiai gyvensenai ir socialiniam bendrabūviui būtinas taisykles, kurių žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus. Vertybių filosofijos pagrindinis uždavinys „nutiesti tiltą tarp vien proto sąvokomis mąstančio idealizmo ir praktinės patirties“⁶¹. Mokslininko A. Vaišvilos teigimu vertinamoji funkcija pasireiškia konkrečia „teisės subjektų veikla, kaip valstybės institucijos, pareigūnai ir šiaip piliečiai laikosi teisėtumo ir teisingumo vykdydami įstatymus“. V. Šlapkausko nuomone, „vertinamoji funkcija yra konkrečių gyvenimo aplinkybių įvertinimas kaip teisiškai reikšmingų.“⁶²

⁵⁸ Teisinės sąmonės struktūra / Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004 -216 p.

⁵⁹ Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai, V. Šlapkauskas, Vilnius: M. Romerio universiteto Leidybos centras, 2004 -487 p.

⁶⁰ Arno Anzenbacher, Etikos įvadas, Vilnius: Aidai 1995 – 134p.

⁶¹ Filosofijos žodynas / Alois Halder, Vilnius: Alma litera, 2002 – 230 p.

⁶² Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai, Vytautas Šlapkauskas, Vilnius, 2004 – 489 p.

Apibendrinus teigtina, kad jausmai vaidina svarbų vaidmenį teisėje, nuo jų priklauso teisinės sąmonės struktūros elementas - *teisinė psichologija*. Gebėjimas valdyti savo emocijas ir suprasti kitų jausmus įgalina individo ar grupės teisinę sąmonę priartinti prie visuomenės pageidaujamos teisinės sąmonės. Individas veikia vertindamas savo ir kitų veiksmus per asmeninį interesą. Asmeninis teisingumo suvokimas yra teisinės sąmonės emocinės dalies elementas. Todėl emocinė teisinės sąmonės dalis gali būti atskleidžiama per asmeninį teisingumo vertinimą.

2.2.2 Asmeninio požiūrio į teisingumą interpretacijos

Asmeninis požiūris į teisingumą suprantamas kaip atskiro individo pozicijos tam tikru klausimu vertinimas. Teisingumo teorijos pradinė nuostata yra, kai visi žmonės traktuojami vienodai ir kai atlyginama pagal nuopelnus. Kaip teigia Aristotelis, teisingumas yra žmogaus dorybė, dorovinė nuostata, jo nepaisydama teisė negali būti teisinga. Filosofo nuomone, teisingumas, jo santykis su dorybe ir lygybe žmogaus socialiniuose santykiuose yra pamatinės vertybės, nuo jų priklauso žmogaus santykis ir su pačiu savimi ir su kitais visuomenėje⁶³. Emocinis teisingumo išgyvenimas - tai psichinis pergyvenimas, kai asmuo išreiškia požiūrį, kad su juo neteisingai pasielgiama ar jis buvo neteisingai įvertintas. Asmuo jaučia, kad su juo neteisingai elgiasi kiti asmenys. Aiškindami asmeninio teisingumo suvokimo prasmę galime pasiremti D. Hiumo filosofija, kurioje analizuojamas santykinis savanaudiškumas, kaip prielaida rūpintis kitais. Hiumas yra įsitikinęs, kad „pradinė mūsų proto nuostata yra rūpinimasis savimi, tik po to rūpinamės savo giminėmis ir pažįstamais, mažiausiai rūpinamės svetimais ir mums abejingais žmonėmis“⁶⁴. Priešybė asmeniniam teisingumui būtų ne visiškasis savanaudiškumas, o tik neprotingas savanaudiškumas. H. L. A. Hartas pažymi, jog žmogiškasis altruizmas yra ribotas ir nenuolatinis, žmonės labiau vertina „asmeninio saugumo perspektyvą, nei apginti kitus nuo neteisingumo“⁶⁵. Teisingumas ir neteisingumas du skirtingi pagrindai - tai **asmeninis interesas**. Asmeninis kiekvieno žmogaus interesas, anot Hiumo, yra būtent jo interesas ir negalima tarti, kad atitinkami jo norai ar nenorai gali veikti kitus. Mėgindami kitus žmones vertinti kiek jų charakteris atitinka mūsų ar mūsų draugų interesus, visuomenėje ir viešuose pokalbiuose patiriame tokį pasipriešinimą mūsų jausmams ir tokį netikrumą, kokį lemia nuolatinė mūsų pačių padėties kaita, kad esame skatinami ieškoti kokio nors pastovesnio kitų žmonių nuopelnų ir pažangų vertinimo mato. Hiumas reziuumuoja savo mintis pažymėdamas, kad „asmeninis interesas yra pirmasis teisingumo sukūrimo motyvas“⁶⁶. Tačiau „simpatija viešajam interesui yra moralinio pritarimo, kuris lydi šią dorybę, šaltinis“⁶⁷. Taip išskyla simpatijos ir antipatijos principas, tačiau jis yra

⁶³ Aristotelis, Rinktiniai raštai - Vilnius, Mintis, 1990 -105p.

⁶⁴ Hume'as apie teisingumą // Teisingumo teorijos, Brian Barry, Vilnius: Eugrimas, 2002 – 172p

⁶⁵ Teisės samprata / H.L.A. Hart. - Vilnius : Pradai, 1997. - 230 p. - (Atviros Lietuvos knyga : ALK, ISSN 1392-1673). - ISBN 9986-776-63-5

⁶⁶ Brian Barry, Teisingumo teorijos, Vilnius: Eugrimas, 2002 – 172- 180 p.

⁶⁷ Ten pat 183 p

per silpnas, kad galėtų valdyti mūsų aistras, tačiau jis turi pakankamai galios veikti mūsų skonį, iš jo kyla pritarimo arba pasmerkimo jausmai. Vertinant individo požiūrį būtina atsižvelgti į individo interesą ir gebėjimą veikti.

Vertinant tam tikrus reiškinius asmeninio teisingumo požiūriu, būtina vienareikšmiškai žvelgti į norimas vertinti sąvokas. Pavyzdžiui, jei kalbama apie atitinkamo socialinio statuso prestižą, tai turime omenyje, kad prestižas yra siejamas su autoritetu, pagarba, nuopelnų šios grupės pripažinimu visuomenėje. Kai norima suprasti sąvoką „geras darbas“, tai suvokiame individą kaip suprantantį ką daro sumanų bei gabų. Sąvoką individo „geras elgesys“ suprantame, kad atsižvelgiame į tokias moralines individo savybes - gailestingas, malonus bendraujant, nepiktas, t.y. neįžeidžiantis, neužgaulus, nesuirzęs. Sąvoka „emocinis diskomfortas“ - tai nemalonus išgyvenimas, negerumo būseną, kuri kyla dėl vidinių ar išorinių priežasčių, šis faktorius sumažina žmogaus darbingumą, sudėtingėja bendravimas su kitais. Skriauda suprantama kaip neteisingas su kuo nors poelgis, nuoskauda. Jei padaryta skriauda atlyginama, vadinasi, individui padaryta skriauda susilaukia atpildo. Reikėtų suvokti, kad ir už blogą darbą galima susilaukti atitinkamo atpildo. Kiekvienas individas vertas, kad su juo būtų tinkamai elgiamasi, tai suprantama kaip pasitikėjimo, pagarbos bei užuojautos dvasioje.

Teisingumo teorijomis paremta argumentavimo forma pateikia teisingumo principą, kurio atspirties taškas, anot Arno Anzenbacher, yra „žmogaus asmens nedisponuojamumas (savitiksliskumas) ir kuris pagrįstomis laiko tik tas normas, distributyviai⁶⁸ naudingas kiekvienam jas liečiančiam asmeniui“⁶⁹. Vadinasi, vertinant asmeninį teisingumo suvokimą, pagrindinis argumentas, kiek asmeninis interesas atitinka kitų asmenų, susijusių su šia problema, interesus.

Arno Anzenbacher pažymi, kad reikia atkreipti dėmesį į interesų konfliktą ir jį spręsti parinkus teisingus sprendimo būdus arba laisvės koordinavimo taisykles.

Apibendrinant galima teigti, kad asmeninis teisingumas suprantamas kaip atskiro individo tam tikro reiškinio vertinimas. Emocinis teisingumo išgyvenimas suprantamas, kaip psichinis pergyvenimas, asmens požiūriu, kad su juo neteisingai pasielgiama. Klasikų filosofų požiūriu, asmeninis interesas yra pirmasis teisingumo sukūrimo motyvas. Bet viešasis interesas yra svarbiausias dorybės ar teisingumo šaltinis. Viešajam interesui atstovauja valstybė, ji nustato teisingumo ir neteisingumo kriterijus, visuomenės nariai tai turi pripažinti kaip tiesą. Todėl teisinių normų veiksmingumas rodo, kaip valstybės pripažinta tiesa atitinka visuomeninę tiesą. Individo reakcija yra svarbus veiksnys formuojantis teisei sąmonei. Ji rodo kiek teisinė psichologija yra paremta teisine ideologija. Iš individo teisinės psichologijos reakcijos galima spręsti apie individų potencialų elgesį.

Galima manyti, kad pažintinė teisinės sąmonės dalis labiau susijusi su pažintine funkcija. Emocinė teisinės sąmonės dalis labiau susijusi su vertinamąja teisinės funkcija. Valinė teisinės sąmonės dalis

⁶⁸ Distributyvus / lot. distribucio - paskirstymas

⁶⁹ Teisingumo teorijomis paremta argumentavimo forma / Arno Anzenbacher, Etikos įvadas, Vilnius: Aidai 1995 – 125 p.

labiau susijusi su reguliacine teisinės sąmonės funkcija. Reguliacinė teisinės sąmonės funkcija reiškiasi per elgesį. Elgesys priklauso nuo vertybių hierarchijos, kurią susikuria individas arba socialinė grupė.

2.3 Kryptinga elgsena, teisinę sąmonę formuojantis veiksnys

2.3.1 Valinės teisinės sąmonės dalies diskursas

Valia filosofine prasme „reiškia žmogaus gebėjimą sąmoningai kelti sau tikslą, laisvu apsisprendimu jo laikytis ir valinga, todėl ir atsakinga veikla siekti jo įgyvendinimo. Tai protingos sąmonės aktas, kuris skiriasi nuo instinkto, nes neatskiriamai susijęs su mąstymu“⁷⁰. Valinė teisinės sąmonės sritis glaudžiai susijusi su pažintine bei emocine teisinės sąmonės sritimis. Individo valia formuojama per žinias ir per gebėjimą tinkamai išoriškai reikšti savo jausmus. Teisine prasme teisių ir pareigų pusiausvyra yra įrodymas, kad žmogaus valia geba įprasminti savo sąmonėje galiojančią teisę.

Valia psichologine prasme - tai polinkiai, įgūdžiai, norai, poreikiai. Jie sudaro sąmonės valios procesus. Mokslininkas filosofas Leonidas Donskis charakterizuoja sąmonės valinę raišką visuomenėje. Jo teigimu, žmogui būdingas buvimo pasaulyje nuolatinis prieštaravimas. Tik kultūroje, t.y. visuomenėje, žmogui duota laisva valia (žiūr. pried.). Žmogus visuomenėje yra nuolatinio vidinio suskilimo, dvilypumo, dramtizmo ir tragizmo būsenos. Šioje būsenoje pasireiškia žmogaus vienas iš valios požymių - **apsisprendimo laisvė**. Žmogus, kaip teigia L. Donskis, yra ir nuolatinio rinkimosi, o sykiu ir vidinės sumaišties, pakrikimo, įtampos, savosios asmenybės skilimo bei vidinio poliariškumo skaudaus suvokimo būklės. Žmogaus valia pasireiškia ir **laisve pasirinkti**. Tai suvokiama, kad žmogus gali pakilti iki savo Kūrėjo, bet taip pat gali nusiristi iki gyvulio⁷¹. Žmogus turi laisvą valią, jis gali tapti ne tik dorybės, bet ir nedorybės autoriumi. Kitaip tariant, žmogus yra laisvas ne tik gėriui, bet ir blogiui, ne tik dvasingai ir genialiai kūrybai, bet ir brutaliai griovimui, ne tik kilniam pasiaukojimui, artimo meilei ir altruizmui, bet ir neapykantai.

Kaip žinoma, individas savo psichinius procesus turi valdyti, nes už juos visuomenė pareikalauja atsakyti. Visuomenės valia pasireiškia teisės išraiška. Teisėje yra žinoma nepakaltinamumo sąvoka, Baudžiamajame kodekse ji išreiškiama teigimu, tai „negalėjimas valdyti savo veiksmų, „jis atsiranda tada, kai psichikos sutrikimai pažeidžia asmens valią“⁷². Negalėjimas valdyti savo veiksmų yra valinis momentas. Tokios būsenos, kai dėl psichikos sutrikimų individas nesuvokia ir negali valdyti savo veiksmų, neatsako už savo veiksmus.

⁷⁰ Filosofijos žodynas / Alois Halder, Vilnius: Alma litera, 2002- 227p.

⁷¹ Moderniosios sąmonės konfigūracijos: Kultūra tarp mito ir diskurso / Leonidas Donskis. - Vilnius : Baltos lankos, 1994, p.8 – 14

⁷² Baudžiamoji teisė, Bendroji dalis, Vilnius: Eugrimas, 1996 – 187p.

Pagal BK 18 str. numatomas ir ribotas pakaltinamumas, jis išreiškiamas žodžiais „negalėjo *visiškai* suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų“⁷³. Tai yra ribotas nepakaltinamumas, nes asmuo negalėjo *visiškai* valdyti savo veiksmų, vadinasi juos valdo ir suvokia tik iš dalies. Šioje būsenoje individas atsako už savo veiksmus, bet padaryta nusikalstama veika šioje būsenoje turi lengvinančių aplinkybių.

Valinis momentas taip pat įvardijamas aiškinantis kaltės formas. Pavyzdžiui, tiesioginė ir netiesioginė tyčia skiriasi tik pagal valinį kaltės momentą, t. y. santykį su įstatyme numatytų padarinių atsiradimu. Valinis tiesioginės tyčios momentas apibūdina asmens, padariusio pavojingą veiką, psichinį santykį su daroma veika ar su pavojingų pasekmių atsiradimu ir įstatyme nusakytas: „norėjo taip veikti“⁷⁴. Norėjimas yra tikslinga ir valinga veikla. Neatsargumas kaip kaltės forma taip pat turi valinį aspektą. Pavyzdžiui, neatsargios kaltės nusikalstamas pasitikėjimas valinį momentą sudaro - „lengvabūdiškas tikėjimas, kad šių pasekmių bus išvengta“. Neatsargios kaltės, nusikalstamas nerūpestingumas, valinį momentą sudaro tai, kad asmuo, turėdamas realią galimybę numatyti pavojingos veikos pasekmes, nesistengia įtempti psichinių jėgų ir užkirsti kelią pasekmėms⁷⁵.

Valdyti savo sąmonės procesus privalo pats žmogus, būdamas protinga ir laisva būtybe. Visuomenėje šį procesą valdo valstybė, nustatydamą visiems privalomas atitinkamas elgesio normas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 str. numato, kad asmuo „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių“⁷⁶. Individo apsisprendimo ir pasirinkimo laisvė pasireiškia elgesiu, kaip teigia F. Hegelis, „savimonė kaip individualybė pasireiškia atitinkamai bendrame „visuotinybės“ procese. Ji turi galimybę išreikšti save veikloje, dėl to atsiranda individualybės kūrinys, jo veikla“. Tarp individualybių vyksta tarpusavio prieštaravimas, kuris bendrybei įkvėpia gyvastį, kurioje individuali sąmonė gali disponuoti sava sąmone“⁷⁷. Individualybės valinė išraiška pasireiškia jos elgesyje.

Teisės teorijoje valinė teisinės sąmonės sritis gali būti, manytume, išreiškiamą reguliacine bei vertinamąja funkcija. Reguliacinė funkcija, gali būti paaiškinama sąvokos reguliuoti prasme. Žodis reguliuoti reiškia „nustatyti, koreguoti“⁷⁸. V. Šlapkausko teigimu, „teisinės sąmonės reguliacinė funkcija - tai įsivaizdavimas, kaip turi būti sureguliuotas vienas arba kitas socialinis santykis arba jų visuma, ir sureguliuavimo padarinių supratimas“⁷⁹. A. Vaišvila pabrėžia, kad reguliacinė funkcija

⁷³ Piesliakas V. Subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai / Lietuvos teisės pagrindai, Justitia: Vilnius, 2004- 472p.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Vilnius, 2005 – 45p.

⁷⁵ Baudžiamoji teisė, Bendroji dalis, Vilnius: Eugrimas, 1996 – 205p.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius 2004 – 16 -17 p.

⁷⁷ Savarankiškas protingos savimonės perėjimas į tikrovę / Dvasios fenomenologija Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Vilnius: Pradai, 1997 – 295 p.

⁷⁸ Tarptautinių žodžių žodynas / Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Žodynas, 2004- 899 p.

⁷⁹ Šlapkauskas, Vytautas, Teisės sociologijos pagrindai, Vilnius, 2004. – 489p.

„įgyvendinama remiantis sistema motyvų, vertybinių orientacijų, kurios veikia žmonių elgesį, normina jį“⁸⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad visuomenėje individas veikia laisvu apsisprendimu ir pasirinkimu. Tai suprantama kaip laisva valia. Valinė teisinės sąmonės sritis yra gebėjimas valdyti savo norus, poreikius pagal galiojančias teises normas. Valia yra sąmoningas individo aktas. Veiksmai turi būti visiškai valdomi individo. Jei individas negalėjo valdyti veiksmų dėl psichikos sutrikimų, jis negali už juos ir atsakyti. Individas pasirinkdamas veikimą vertina jį pagal teisinės sąmonės vertybinę bei reguliacinę funkcijas. Todėl manytume, kad nuo teisinės sąmonės struktūros lygmens, taip pat nuo vertybinės funkcijos, t. y. nuo tinkamo gyvenimo aplinkybių įvertinimo teisine prasme bei reguliacinės funkcijos, kuri padeda aiškiai numatyti veiklos padarinius, priklauso teisinės sąmonės veikimas. Valinę sritį atspindi individo elgesys. Manytume, individo elgesį apsprendžia kryptinga elgsena, kaip teisinę sąmonę formuojantis veiksnys.

2.3.1 Teisinio elgesio ir sąmonės rūšių santykinis ryšys

Remiantis D. G. Myers nuomone, teisinę sąmonę formuoja: visuomenės *žinios* apie teisę, visuomenės teisinės *nuostatos*, kurios pasireiškia vertinamąja reakcija į kokį nors socialinį reiškinį ar objektą, išreikštą nuomonėmis, jausmais ir *kryptinga elgsena*.

Sąvoka „elgesys“ reiškia veikimą ir gyvenimo būdą, tai elgimasis, elgsena. Sąvoka „kryptinga“ suprantama kaip tikslinga, kuri atitinka teises normas. Elgsena, tai yra elgimosi būdas, kuris sąmoningai remiasi atitinkamu šaltiniu, motyvu bei atitinkama teisinės sąmonės rūšimi. A. Vaišvilos teigimu, „elgesys yra konkretus žmogaus buvimo visuomenėje būdas, regimoji žmogaus charakteristika“⁸¹. Pagal raiškos formą elgesys gali būti **verbalinis**, susidedantis iš atskirų teiginių, sprendimų, vertinimų, informuojančių apie vidinę asmens būklę, ir elgesys – **veiksmai** kaip materialinis fizinio ar juridinio asmens poveikis kitų žmonių teisėms ir gyvenamajai aplinkai.

Teisinis elgesys - „tai subjekto valingas socialinis elgesys, kuris vertinamas pagal veikiančios teisės normas.“⁸². Interpretuojant F. Hegelio mintis, galima teigti, kad elgesio turinį sudaro interesas kaip sužadinta regimybė ir gebėjimas veikti, kaip priemonė veiklai pasiekti. Sąmonės interesas ir gebėjimas veikti pagimdo kūrinių. Kūriny - tai yra sąmonės veiklos rezultatas⁸³.

⁸⁰ Teisinės sąmonės funkcijos / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Vilnius: Justitia, 2004 – 220p.

⁸¹ Teisėtas elgesys ir jo rūšys / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Justitia, 2004 – 427p.

⁸² Teisinis elgesys / Teisės sociologijos pagrindai, Vytautas Šlapkauskas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004 – 497 p.

⁸³ Individualybė / Dvasios fenomenologija Georg Wilhelm Friedrich Hegel. - Vilnius: Pradai, 1997, 294 – 307 p.

Iprasminant poelgius teisinę sąmonę atlieka tris veiksmus: geba suvokti praktinį veiksmą, geba veiksmą suprasminti arba suteikti reikšmingumą ir svarbumą, geba pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo suvokimu ir pasirinkti, kaip elgtis esamoje situacijoje⁸⁴.

Kalbant apie elgesį, kaip teisinę sąmonę formuojantį veiksnį, atkreiptinas dėmesys ir į teisinės sąmonės rūšis. Teisinių elgesį gali nulemti teisinės sąmonės rūšis. Kaip pažymi Aleksandras Jasmontas, sąmonė yra individualioji ir grupinė. Pagal raiškos lygį ji gali būti kasdienė ir teorinė. Kasdienė sąmonė - tai sveikas protas (**žiūr 1.priedą**) ji susiformuoja kasdieninėje elementarioje žmonių veikloje stichiškai. Teorinė sąmonė yra atskirų individų tikslingos veiklos produktas. Individai ar socialinės grupės, kuriems priskiriama teorinė sąmonė, jų teisinis elgesys gali būti apibrėžiamas kaip tikslingas ir motyvuotas.

Mokslininkas Alfonsas Vaišvila pažymi, kad teisinę sąmonę gali būti: „individuali, grupinė ir visuomeninė“⁸⁵. Individuali teisinė sąmonė - tai pavienių asmenų požiūris į galiojančią ar pageidaujamą teisę. **Grupinė teisinė sąmonė - tai tam tikro socialinio sluoksnio ar susivienijimo teisinė sąmonė.** Visuomeninė teisinė sąmonė - tai visuomenės daugumos požiūris į galiojančią ir pageidaujamą teisę.

Mokslininko nuomone, „pagal asmens turimą *teisinę kompetenciją* teisinė sąmonė skirstoma į paprastąją, profesionalią, mokslinę (teorinę)“⁸⁶. Paprastoji arba empirinė sąmonė kartais dar vadinama masine. Remdamiesi A Vaišvilos teigimu, galėtume suvokti, kad ši teisinė sąmonė susiformuoja natūraliai, socializuojantis visuomenėje, be konkrečių teisės žinių. Anot A. Vaišvilos, profesionali teisinė sąmonė - tai dažniausiai teisininkų sąmonė. Ji formuojasi nuosekliai studijuojant teisės doktrinas, galiojančią teisę, jos taikymo praktiką. Vadinasi, masinė sąmonės rūšis susiformuoja be konkrečių teisinių žinių, todėl neturint konkrečių žinių sunkiau individui pasirinkti tinkamą elgesį ir jį atitinkamai motyvuoti. Profesionali teisinė sąmonė - „tai dažniausiai teisininkų sąmonė“. Galėtume manyti, kad šiai rūšiai gali būti priskirtinos ir kitos socialinės grupės, tarp jų ir studentai, kurie išklauso profesionalių teisės žinių kursą, bet nėra teisininkai. Šį teiginį galima pagrįsti ir mokslininkės Aušros Rauličkytės tyrimo rezultatais, kad esamos teisės sistemos, teisės normų bei teisės principų vertinime „Teisininkų ir teisinio išsilavinimo neturinčių respondentų atsakymai skiriasi labai nedaug“⁸⁷.

Mokslinė teisinė sąmonė - tai teisininkų mokslininkų teisinė sąmonė. Ji formuojasi tyrinėjant socialinius procesus, apibendrinant jų teisinio reguliavimo praktiką. Manytume, kad tarp paprastosios ir profesionalios teisinės sąmonės turėtų būti tarpinė grandis, įvardijama tam tikru pavadinimu, nes didžioji inteligentijos dalis nėra teisininkai, bet turi profesionalių teisinių žinių. Manytume, kad tai leistų geriau identifikuoti konkrečių socialinių grupių teisinę sąmonę.

⁸⁴ Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika / [sudarė A. Poviliūnas. - Vilnius: Solertija, 1997, 32 -43 p.

⁸⁵ Teisinės sąmonės rūšys / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Vilnius: Justitia, 2004 – 221p.

⁸⁶ Ten pat 221p.

⁸⁷ Valdžių elito teisinės sąmonės komponentų analizė / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Aušra Rauličkytė, Vilnius, 1998 – 45- 46 p.

Remiantis mokslininke Genovaite Babachinaite, teisinė sąmonė gali būti struktūrizuota pagal daugelį kriterijų, mokslininkė išskiria specializuotumo kriterijų. Pagal šį kriterijų teisinę sąmonę galima struktūrizuoti į specializuotą ir nespecializuotą arba paprastą. Specializuota teisinė sąmonė gali būti skaidoma į dar didesnio specializuotumo komponentus (baudžiamąją, civilinę, administracinę, šeimos teisę ir pan.). Vadinasi, individo ar socialinės grupės, kuri priklauso specializuotai teisinei sąmonei, elgesys, tiek verbalinis, tiek veiksmis atliekamas, daugiau kryptingai. Remiantis šiuo santykiu ryšiu tarp teisinės sąmonės rūšies ir kryptingo elgesio, racionali išvada, kad visuomenė turi gauti formalių teisinių žinių bagažą, kuris padėtų prognozuoti potencialų elgesį.

Apibendrinant teigiama, kad teisinis elgesys yra elgimosi būdas ir yra teisinės sąmonės formavimosi veiksnys. Jei elgesys paremtas teisinėmis žiniomis, tai yra teorine teisine sąmone, tai individas ar socialinė grupė susiformuoja teisinę sąmonę, kuri labiausiai atitinka galiojančią teisę. Elgtis pagal galiojančią teisę, reiškia, kad vadovaujamesi tam tikru teisinio elgesio tipu arba šaltiniu. Elgesio tipas arba šaltinis taip pat įrodo teisinių žinių lygį arba atitinkamą teisinės sąmonės rūšį. Kryptinga elgsena reiškia, kad individas veikia pagal atitinkamą elgesio tipą ir motyvą. Norint suprasti elgesio veiksmų prasmę, būtina aptarti elgesio šaltinius arba tipus.

2. 3.2 Teisinės elgsenos šaltinių hipotezė pagal Jorą Ruseną⁸⁸

Teisinė elgsena, būdama teisinę sąmonę formuojantis veiksnys, susijusi su atitinkama teisinės sąmonės rūšimi. Teisinės sąmonės rūšį, galima teigti, apibrėžiame pagal teisinių žinių lygį. Naudojantis teisinėmis žiniomis įgyvendiname savo teises ir pareigas. Įgyvendindami savo teises ir pareigas vadovujamės atitinkamu teisinių žinių šaltiniu ir tuo stengiamės pateisinti savo poelgius. Pagal tai, koku šaltiniu vadovujasi žmogus gali būti išskirti atitinkami teisinės sąmonės tipai. Pagrindiniai teisinės sąmonės elgesio tipai yra šie:

Tradicionis teisinis poelgio tipas. Tai prigimtinių bei privalomų gyvenimo formų kartojimas. Perteikdama tradicijas, sąmonė per konkrečius praeityje buvusius tikrus įvykius, kurie įtikinamai rodo vertybių sistemų pagrįstumą bei privalomumą, primena privalomos gyvenimo tvarkos šaltinius ir kartojimąsi. Tradicinės orientacijos pateikia visumą, kuri gyvenimui ir jo perspektyvai suteikia reikšmingumą, kaip privalomų gyvenimo formų pastovumą. Jos reguliuoja žmogaus išorinį gyvenimą, patvirtindamos išankstines susitarimo sąlygas. Tradicinė teisinė orientacija apibrėžia teisę kaip tradiciją, taigi šioji teisinės sąmonės atmaina pati savaime yra teisės veiksnys ar bent jau elementas. Tradicijos įtvirtina teisę kaip neabejotiną gyvenimo tvarkos pastovumą. Kadangi **praktinį gyvenimą**

⁸⁸ Prof. J. Rusenas gimė 1938 m. Duisburge. Kelno universitete studijavo istoriją, filosofiją, germanistiką ir pedagogiką (12 p.) Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika / [sudarė A. Poviliūnas. - Vilnius: Solertija, 1997, 32 - 43p.

daugiausia orientuoja tradicijos, vertybės yra grindžiamos ne samprotavimu, o prisimenant, kad jos nuolat egzistuoja visuomenės gyvenime.

Iliustracinis teisinis poelgio (pavyzdinis) tipas. Tai įvairios bendros teisinės normos, elgesio taisyklės. Situacijų aiškinimas, remiantis teisinėmis elgesio taisyklėmis, paaiškinančiomis, kas įvyko, ir tai, kas turėtų atsitikti. Savo samprotavimų susiejimas su bendromis taisyklėmis ir principais. Taigi iliustracinis modelis yra taisyklių pavidalo. Išorinis orientavimosi būdas, kurį teisinė sąmonė įgyvendina šia iliustracine forma, yra įrodytų taisyklių pritaikymas praktikoje reikiamoms elgesio aplinkybėms. Vidinio orientavimo požiūriu iliustracinė teisinė sąmonė susieja kieno nors gyvenimo vaidmenį su taisyklėmis ir principais, taigi ji tarsi abstrakčiu protavimu tuos vaidmenį pateisina. Tai esamų gyvenimo formų išmanymas. Teisinei sąmonei suteikiamas **žinojimo pavidalas**. Iliustracinė teisinė mintis atsiskleidžia socialiniame ir asmeniniame gyvenime, įrodydama jų visuotinumą, jų galiojimą už konkrečiau gyvenimo, apimančių kitas ir kitokias situacijas.

Kritiškasis teisinis poelgio tipas. Tai aplinkybės, verčiančios abejoti susiklosčiusiomis gyvenimo formomis bei vertybių sistemomis. Tai tarsi tęstinumo pertrūkis, neigiant jo pagrįstumą. Kritiškas požiūris - tai su kuo nenorima susitaikyti, sakoma „ne“ pateiktoms gyvenimo orientacijoms, kurios verčia suabejoti jų teisingumu, tuo pabrėžiama laikysena socialiniame gyvenime. Kritiškumas reiškia tai, kuo nenorima būti, tai suteikia galimybę atrasti save skyrium nuo apibrėžto vaidmens ir apibrėžtų arba numatytų savęs supratimo modelių. Kritiškas mąstymas yra būdas neigimu kurti vaidmenį. Jo įnašas yra vertybių kritika. Metamas iššūkis joms, pateikiama josios priešybė. Kritinis mąstymas moralinius, teisinius svarstymus papildo kritiško argumentavimo elementais. Pagrįstumo **pretenzijas grindžia įrodymais**, aplinkybių ir padarinių santykiškumu. Ieškoma specifinės patirties ir ją sutelkia nukrypimai, verčiantys abejoti dabartinėmis gyvenimo formomis ir vertybių sistemomis. Tai tarsi būdas leisti pertraukti, dekonstruoti arba iškoduoti, taigi ji nebegali orientuoti dabartinio gyvenimo. Kritiškas mąstymas yra būdas neigimu kurti vaidmenį.

Genetinis teisinis poelgio tipas.. Tai gyvenimo formų transformavimas į tinkamus pavidalus. Tai procesai, kurių metu gyvenimo formos keičiasi taip, kad išliktų. Tai įvairių požiūrių pripažinimas. Savo idėjų keitimas - tai būtina pastovumo bei pasitikėjimo savimi sąlyga. Kitimas tampa lemiamu vertybių pagrįstumo argumentu. Iš senosios gyvenimo formos išsirutuliojusi nauja gyvenimo forma, ir būtent tas pokytis daro ją prasmingą. Laiko kitimas netenka grėsmės ir yra suvokiamas kaip atveriantis žmonių veiklai galimybę kurti naują pasaulį. Praeitės patyrimas vaizduojamas kaip transformacija. Susvetimėjusias formas gyvenimas pakeičia tinkamomis. Vyraujantis reikšmingumo modelis yra raidos modelis, kuriame gyvenimo formos kinta, kad išliktų pastovios. Taigi pastovumas įgyja vidinio laikiškumo ir pasidaro dinamiškas. Šis mąstymo būdas leidžia suvokti didžiulį socialinio gyvenimo sudėtingumą. Galima žvelgti skirtingais požiūriais, galima juos susieti į kintančio laiko perspektyvą, kuri atveria abipusio pripažinimo galimybes. Savęs supratimo ir pasitikėjimo savimi požiūriu

suvokiame save kaip nuolatos žengiančius per ribą. Vien tik likti tuo, kas esame, atrodo mums būdas save prarasti, grėsmė tapatumui. Vertinga, manytume, ne tik išdėstyti elgesio rūšis ir tipus, bet ir surasti ryšį tarp šių dviejų komponentų (žiūr. 1. pried.)

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad teisinis elgesys gali pasireikšti atitinkamu šaltiniu, tai tradiciniu, kuris reiškiasi privalomų gyvenimo formų kartojimu. Iliustracinis remiasi teisinių normų žinojimu, kritiškas pasižymi vertybių kritika, kritika grindžiama įrodymais. Genetinis tipas demonstruoja tai, kad elgesio normos kinta vien tik dėl to, kad išliktų. Sąmoningas, kryptingas teisinio elgesio tipų pasirinkimas turi atitikti elgesio motyvų pasirinkimą. Tik taip galima daryti prielaidą apie teisinės sąmonės lygmenį, kuris paremtas teisinės sąmonės struktūros ir funkcijų suvokimu..

2.3.3 Teisinio elgesio motyvų interpretacija

Teisinės sąmonės reguliacinė funkcija įgyvendinama per elgesio motyvus. Motyvai yra individo veiklos stimulai, veiksmų pasirinkimo priežastys, susijusios su poreikių tenkinimu. Motyvai yra tai, ką suvokia pats individas.

Giliausios asmenybės elgesio vidinės paskatos yra jos poreikiai ir interesai. Teisinius veiksmus padarome siekdami išreikšti arba apsaugoti savus, grupinius, visuomeninius arba trečiųjų asmenų interesus.

Anot Roger Cotterreli, teisinį elgesį gali lemti įvairūs motyvai ir jų deriniai. Aukščiausiu teisėto elgesio pavyzdžiu laikomi tie veiksmai ir poelgiai, kurie atitinka teisės normų reikalavimus ir juos asmenybė padaro dėl vidinio įsitikinimo ir poreikio gyventi santarvėje su teise. Mokslininko nuomone, svarbiausi elgesio tipai, yra pagrįsti **racionalių elgesio motyvų** prezumpcija. Taigi racionalumas yra pagrindinis raktas, studijuojant socialinį veikimą. Racionalumo motyvų rūšys gali būti reiškiamos : *vertybiniu racionaliu* veikimu, kai siekiama veiksmu išreikšti tam tikras vertybes (pavyzdžiui, moralines nuostatas, kurioms ji ar jis yra ištikimas) ir *tiksliniu racionalumu*, kai norima pasiekti tam tikrų tikslų (gauti, įgyti tam tikrą trokštamą naudą). Elgesio veiksmus gali sąlygoti taip pat *emocija* bei *tradicija*⁸⁹.

Anot A. Vaišvilos pagal elgesio motyvus teisėtas elgesys skirstomas į: a) *įsisąmonintą elgesį*, kuris remiasi asmens įsitikinimu, kad naudinga elgtis teisei nepriešingu būdu; b) *marginalinį* arba ribinį elgesį – tai elgesys, linkęs pažeisti teisę, bet dėl tam tikrų priežasčių (baimė dėl galimos bausmės būti pasmerktam savo kolektyvo, grupės, šeimos ir kita, susilaiko nuo neteisėto veikimo.

c) *konformistinį* arba *prisitaikėlišką elgesį*. Tai toks elgesys, kai asmuo paklūsta teisės reikalavimams, giliau nesuprasdamas jų laikymosi prasmės. Tai pasyvus teisės normų laikymasis,

⁸⁹Teisės sociologija [vadas, Roger Cotterrell, Kaunas: Dangerta, 1997, 190 – 191 p.

pritaikymas prie aplinkinių nuomonės ir veiklos. Tai kolektyvinio žmogaus elgesys, kai jis mano, kad šitaip elgiasi tik todėl, kad taip elgiasi „visi“, jog elgtis „kaip visi“ jam asmeniškai naudinga.

d) *Socialiai aktyvų elgesį*. Socialiai aktyvus elgesys – tai aukščiausio lygio teisėtas elgesys, pasireiškiantis visuomenei naudinga linkme, kuria siekiama įtvirtinti žmonių santykiuose teisės viešpatavimą ir kuri pozityviosios teisės požiūriu ne visada teisėta. Kaip pažymi A. Vaišvila, socialinį teisinį aktyvumą lemia brandi teisinė sąmonė, gilus teisinis įsitikinimas, savarankiškas mąstymas ir ryžtas kūrybiškai naudotis savo teisėmis ir pareigomis⁹⁰. Anot V. Šlapkausko, dažniausiai išskiriami šie teisinio *elgesio motyvai*: vidinis įsitikinimas ir vidinis poreikis laikytis įstatymų, sąmoningas paklusimas įstatymų reikalavimams, savo teisių supratimas, grupinių interesų įsisąmoninimas, teisinės atsakomybės baimė, tradicijos, pasyvus, prastas tam tikrų taisyklių laikymasis, savanaudiški interesai, neigiami motyvai (pvz., kerštas, pavydas). Aukščiausiu teisėto elgesio pavyzdžiu laikomi tie veiksmai ir poelgiai, kurie atitinka teisės normų reikalavimus ir juos asmenybė padaro dėl vidinio įsitikinimo ir poreikio gyventi santarvėje su teise.

Apibendrinant teigtina, kad motyvas yra veiklos skatinamoji priežastis. Motyvai yra sąmoningas ir kryptingas sąmonės aktas, susijęs su valine teisinės sąmonės sritimi, kadangi tai yra sąmoningas aktas, jie susiję su racionalaus elgesio motyvų prezumpcija. Motyvai dažniausiai remiasi vertybiniu bei tiksliniu racionalumu. Motyvų bei elgesio tipų pagalba individas įgyvendina reguliacinę teisinės sąmonės funkciją.

2.3.4 Valstybės požiūris į teisinių normų pažeidimus

Individas reguliacinę teisinės sąmonės funkciją įgyvendina pasirenkant elgesio motyvus, elgesio tipus, kurių pagalba nepažeidžia valstybės saugomas vertybės. Už valstybės saugomų vertybių pažeidimus, numatomos sankcijos. Svarbu, kad valstybės požiūris į saugomas vertybes atitiktų individo ar socialinės grupės požiūrį. Valstybės požiūris į teisinių normų pažeidimus santykinai yra vertinamas pagal numatytą sankcijos dydį, nes valstybė, konkrečiai Seimas, socialines normas sankcionuodamas kaip teises ir už jų pažeidimus numatydamas atitinkamo dydžio sankciją, išreiškia atitinkamą požiūrį į socialinius reiškinius. Požiūris į teises normas asmeninio teisingumo aspektu galėtų būti atskleidžiamas remiantis atitinkamomis teisinėmis normomis. Teisės normų sistemoje ypatingą vaidmenį vaidina teisės normos, kurias reguliuoja Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Kodekse išdėstytos teisinės normos atspindi įvairias socialinio gyvenimo sritis ir už jų pažeidimus nustatomos atitinkamos baudos. Svarbu atskleisti, ar valstybės nustatytos baudos dydis atitinka studentų tam tikrą reagavimą į teisės pažeidimą. Galėtume daryti prielaidą, kad studentai

⁹⁰ Teisėtas elgesys ir jo rūšys / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas. – 2 – asis. Papild. Ir patais. Leid. – Vilnius: Justitia, 2004 – 428 - 430p.

į teisės pažeidimą reaguoja proporcingai baudos dydžiui. Tuo įsitikinimui konstruojama atitinkama administracinių teisės pažeidimų schema. Pasirinktų straipsnių analizė bus atliekama sugrupuojant teisinės normas pagal sankcijos dydį (**Žiūr 2priedą**).

Pirmoji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kuriuos numatytos baudos iki **50 litų**. (**žiūr. 2. pr.**) Baudos iki 50 litų taikomos už šiuos administracinius teisės pažeidimus, už rūkymą vietose, kuriose draudžiama tai daryti pagal savivaldybių tarybų sprendimus, (185⁽¹⁾str.), už alkoholinių gėrimų gėrimą viešosiose vietose arba girta pasirodymas viešosiose vietose (178 str.) ir už pėsčiųjų ir kitų kelių eismo dalyvių padarytus Kelių eismo taisyklių pažeidimus, tai apima: pėsčiųjų nepaklusimą kelių eismo reguliavimo signalams, važiuojamosios kelio dalies perėjimas arba ėjimas ja ten, kur draudžiama.

Antroji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kuriuos numatytos baudos iki **300 L.** (**žiūr. 2 pr.**) Baudos iki 300 L. taikomos už šiuos administracinius teisės pažeidimus, pagal 124⁽¹⁾ str. už kelio ženklų reikalavimų nesilaikymą, tai važiavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui, nesustojimas prieš pėsčiųjų perėją, už viešosios rimties trikdyimą, (183str.) tai „šauksmai, švilpimas, garsus dainavimas arba grojimas muzikos instrumentais bei kitokiais garsiniais aparatais ar kiti panašūs veiksmai gatvėse, aikštėse, parkuose, paplūdimiuose, viešajame transporte bei kitose viešosiose vietose, o vakaro ir nakties metu – ir gyvenamosiose patalpose, įmonėse, įstaigose ar organizacijose, jeigu tai trikdo viešąją rimtį“⁹¹, už nustatyto greičio viršijimą, kai greitis didesnis nei leistinas (nuo 20 iki 30 kilometrų per valandą) (124 str.), pagal 50⁽³⁾ str. už tyčinį turto sunaikinimą ar sužalojimą ir 174 str. už nedidelį chuliganizmą, pasireiškiantį necenzūriniais žodžiais ar gestais viešose vietose.

Trečioji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kurios numatytos baudos iki **1000L.** Baudos iki 1000L. taikomos už šiuos administracinius teisės pažeidimus, pagal: 44 str. už narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimą be gydytojo paskyrimo, 128 str. už transporto priemonių vairavimą, neturint teisės vairuoti, 50 str. už smulkų svetimo turto pagrobimą vagystės, sukčiavimo, pasisavinimo arba iššvaistymo būdu⁹², 126 str. už transporto priemonių vairavimą, esant vairuotojams neblaiviems, kai nustatomas lengvas neblaivumo (girtumo) laipsnis (nuo 0,41 promilės iki 1,5 promilės), už šį teisės pažeidimą taikoma bauda nuo vieno tūkstančio iki vieno tūkstančio penkių šimtų litų arba atimama teisė vairuoti transporto priemones nuo vienu metų iki vienu metų šešių mėnesių.

Kaip teigia Vytautas Šlapkauskas, norvegų mokslininkai atskleidė, kad teisės norma tampa vertybe, kai ji praeina tam tikrus raidos tarpsnius: „1) individo gyvenimo lūkesčių (artimų ir tolimų) aktualinimas teisės norma; 2) individo įsisąmoninimas, kad teisės norma yra tinkamesnė tikslams

⁹¹ Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005 – 215 p.

⁹² (Pastaba. Turto grobimas laikomas smulkiu, jeigu pagrobtojo turto vertė neviršija 1 minimalaus gyvenimo lygio (MGL) dydžio sumos. Be pagrobtojo turto vertės, taip pat atsižvelgiama į pagrobtų daiktų natūralų kiekį (svorį, dydį.) Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005 – 133p.,

siekti; 3) norminio elgesio modelio pavertimas kasdieniško elgesio stereotipu⁹³. Teisės norma turi atitikti sąlygas, tradicijas, papročius, kuria tauta gyvena, kad teisės norma taptų įpročiu ir elgesys, priešingas teisės normos veikimui, nebūtų toleruojamas. Tolerantiškumas „psichologine prasme nereagavimas arba susilpnėjęs reagavimas į kokį nors nepalankų veiksnį arba gebėjimas išverti nepalankios aplinkos sąlygas“⁹⁴.

Remiantis atliktais tyrimais, tiriant požiūrį į asmeninio teisingumo suvokimą, gauti tokie rezultatai. Į klausimą „ar įstatymų nesilaikymas yra visada blogis“, teigiamai atsakė 60,1 proc. Į klausimą „ar įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, kitoms socialinėms normoms“ (moralei, papročiams) teigiamai atsakė 27,8 proc. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jis prieštarauja asmeniniam teisingumo supratimui, teigia 1,9 proc. Ir įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja visuomenės savireguliacijai, teigė 6,5 proc. Analogiški tyrimai atlikti Lenkijoje, Olandijoje ir Vokietijoje. 45 proc. lenkų sutiko su teiginiu „Įstatymų visada reikia laikytis, net jeigu Jūs nemanote, kad jie yra teisingi“. 47 proc. Olandijos gyventojų „taip,, atsakė į klausimą. Ir net 66 proc. vokiečių sutiko su šiuo teiginiu, tai aiškinama tuo, kad Vokietijoje valstybės valdžia suvokiama kaip itin reikšminga⁹⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybė reglamentuoja svarbiausias gyvenimo sritis ir už jų pažeidimus numato atitinkamo dydžio sankcijas. Pagrindinis kriterijus yra saugomos vertybės svarba. Asmeninis požiūris į teisės normų pažeidimus gali būti skirtingas, atkreipiamas dėmesys į reglamentuotas socialinio gyvenimo sritis ir nustatytas sankcijas. Svarbūs asmeniniai faktoriai vertinant teisinės normas yra prieštaravimas moralei, papročiams bei individo gyvenimo lūkesčiams. Svarbu, kad valstybės saugoma vertybė savo reikšmingumu atitiktų individo ar socialinės grupės nuostatų hierarchiją.

3. STUDENTŲ TEISINĘ SĄMONĘ FORMUOJANČIŲ VEIKSNIŲ EMPIRINIO TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

3.1 Studentų demografinės – socialinės charakteristikos

Socialinių grupių gyvenimas visuomenėje yra sudėtingas reiškinys. Akademinio jaunimo gyvenime atsispindi jų norai, siekiai bei interesai. Anot J Leonavičiaus, studentus galima priskirti prie tam tikro išsimokslinimo lygio žmonių socialinės grupės. Studentai tai socialinė grupė, kuri siekia ir sėkmingai įveikia mokslo aukštumas. Lietuvos Respublikos švietimo bei aukštojo mokslo įstatyme

⁹³ Teisinis elgesys / Teisės sociologijos pagrindai, Vytautas Šlapkauskas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. – 497 p.

⁹⁴ Tarptautinių žodžių žodynas / Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Žodynas, 2004 - 1056 p.

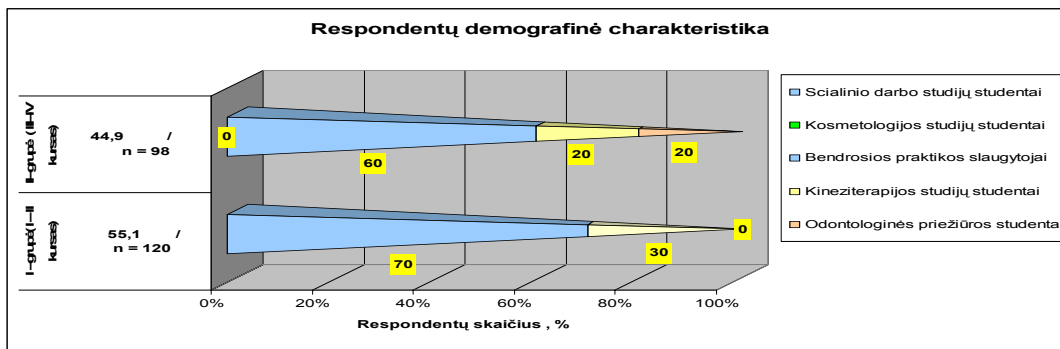
⁹⁵ Valdžių elito teisinės sąmonės komponentų analizė / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Aušra Rauličkytė, Vilnius, 1998 -44 p.

pažymima, kad studentas - asmuo, studijuojantis aukštojoje mokykloje pagal nuosekliųjų studijų programą. Aukštojo mokslo nuosekliosios studijos vykdomos universitetuose ir kolegijose.

Tyrimė dalyvauja aukštojo neuniversitetinio mokslo studentai. Viso 203 respondentai, iš jų 105 studentai iš pirmo ir antro kurso ir 98 studentai iš trečio ir ketvirto kurso.

Pagal specialybės tyrimė dalyvauja socialiniai darbuotojai, bendrosios praktikos slaugytojai kineziterapeutų ir odontologinės priežiūros padėjėjai ir kosmetologai. Iš pirmo ir antro kurso socialiniai darbuotojai sudaro 70 proc., kosmetologai 30 proc.

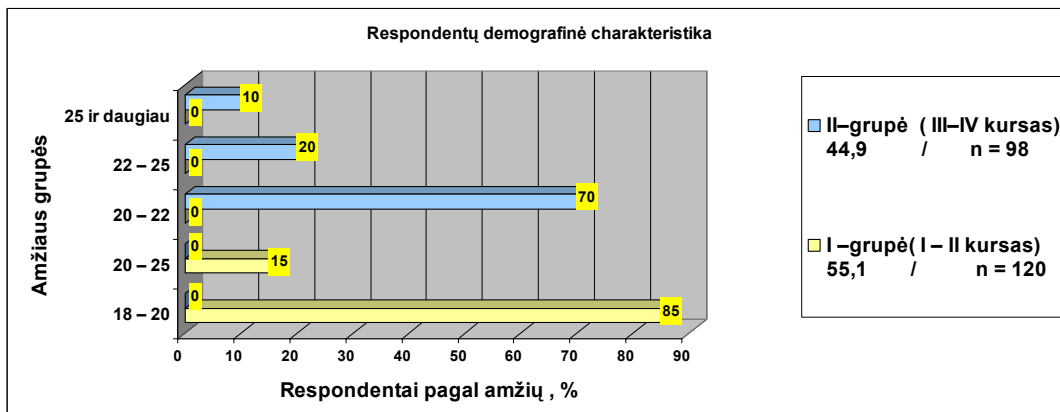
Iš trečio ir ketvirto kurso bendrosios praktikos slaugytojai sudaro 60 proc., kineziterapeutų ir odontologinės priežiūros padėjėjai sudaro po 20 proc.

1 pav. **Respondentų skaičius pagal specialybes**

Respondentai pagal amžių pasiskirstė į tris grupes. Pirmo ir antro kurso studentai nuo 18 – 20 metų sudarė 85 proc. ir nuo 20 – 25 metų sudarė 15 proc.

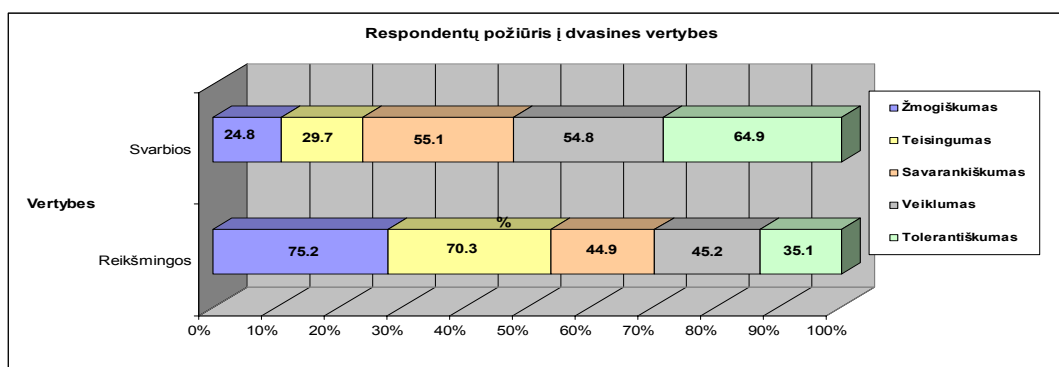
Trečio ir ketvirto kurso grupėje sudarė 70 proc., nuo 22 – 25 metų sudarė 20 proc. ir nuo 25 ir daugiau metų sudarė 10 proc.

2 pav. **Respondentų amžiaus grupės**

Studentai turi savo teises ir pareigas, kurios yra reglamentuojamos Aukštojo mokslo įstatyme. Jų teisių ir pareigų reglamentavimas rodo išskirtinį dėmesį šiai grupei žmonių. Studentai yra socialinė grupė, kuri realizuoja save per dvasinių gėrybių kūrimą. Jai būdingos atitinkamos vertybinės. Vertybės tai sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro mintys, vaizdiniai ir emocijos apie daiktų ir reiškinių

reikšmingumą asmenybėms ir grupėms. Vertybių sistemos pagrindu formuojasi vertybinės orientacijos. Atskirų asmenų vertybinės orientacijos yra perimamos iš tos kultūros visuomenės, kuriai individai ar grupės priklauso. Studentai pripažįsta reikšmingomis šias vertybes: (žiūr. 3.pav.) žmogiškumą (75,2 %), teisingumą (70,3%) savarankiškumą (44,9%), veiklumą (45,2%) bei tolerantiškumą (35,1%)

3.pav. Respondentų požiūris į dvasines vertybes

Empirinius duomenis lyginant su atliktu 2000 - 2004m kompleksišku tyrimu paaiškėjo, kad universitetinių studijų studentams *reikšmingos* vertybės - savarankiškumas, veiklumas, savo nuomonės gynimas.

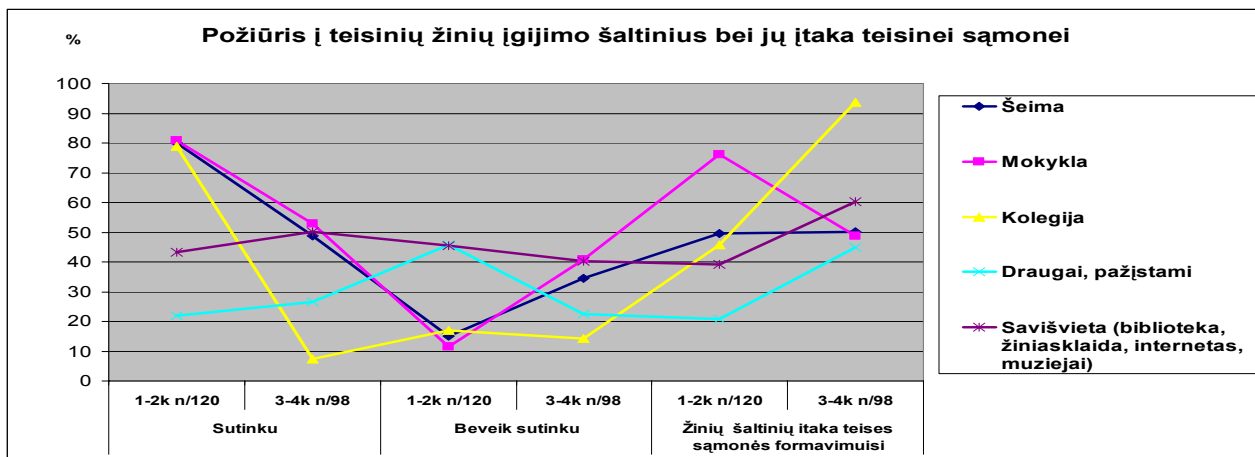
3.2 Respondentų teisinių žinių šaltinių bei jų įtakos praktinei veiklai vertinimas

Santykinis teisinių žinių šaltinių vertinimas

Pažintinė teisinės sąmonės dalis gali būti formuoja per žinių šaltinius. Žinios yra kognityvinė teisinės sąmonės dalis, remiantis jomis formuojamos idėjos, teorijos ir vaizdiniai. Žinios formuoja teisinę ideologiją. Jos pretenduojama suformuoti ir teorinę sąmonės rūšį. Žinių šaltinių pagalba suvokiamas ir identifikuojamas objektas su visuotiniu jo reikšmingumu. Kiekviena socialinė grupė, yra veikiamą įvairiausių žinių šaltinių, kurie vienaip ar kitaip padeda susiformuoti teisinei sąmonei. Vienas iš veiksnių, padedančių formuoti teisinę sąmonę, anot mokslininko V. Šlapkausko, yra žinios apie teisę, įgytos šeimoje, mokykloje, darbovietėje, savišvietos būdu, iš draugų ir pažįstamų asmenų pasakojimų, žiniasklaidos priemonių. I-II ir III-IV kursų studentai pagal reikšmingumą, (žiūr. 1pav.) išskyrė šiuos veikiančius teisinę sąmonę žinių šaltinius: mokyklą (80/48,9proc.)⁹⁶, kolegiją (79,0/77,5proc.), šeimą (80/48,9proc), savišvietą (43,3/50,2proc.) draugus ir pažįstamus (21,9/26,5 proc.). Įdomu tai, kad

⁹⁶ Tekste žymimi I- II ir III – IV kurso respondentų rezultatai pvz. (80/48,9proc.)

respondentų nuomonės išsiskyrė dėl žinių šaltinio, kuris daro didžiausią įtaką teisinės sąmonės formavimuisi: I ir II kurso studentai nurodė mokyklą (76,1proc.), o III-IV kurso studentai pagrindiniu teisinių žinių šaltiniu nurodė kolegiją (.93,8proc.).

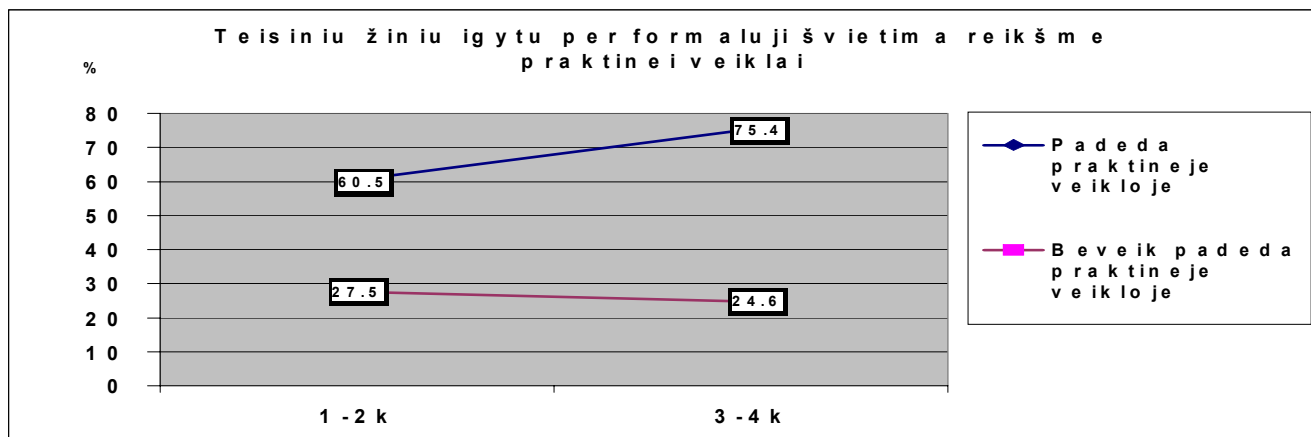

4 pav. Respondentų požiūris į teisinių žinių įgijimo šaltinius bei jų įtaką teisei sąmonei

Respondentų gauti duomenys patvirtino, kad pagrindinės teisinės žinios įgyjamos per formalųjį švietimą. Švietimo įstatyme pažymima, kad švietimo sistemą, sudaro formalus ir neformalus švietimas bei savišvieta. Empiriniai duomenys patvirtino mokslininko A. Vaišvilos tezę, kad teisinis auklėjimas yra sistemingas ir teigiamas poveikis teisei sąmonei. Galima daryti prielaidą, kad sistemingos žinios yra įgyjamos per formalųjį švietimą.

Savišvieta pagal Švietimo įstatymą yra galimybė nuolat savarankiškai suteikia galimybę asmeniui savarankiškai mokytis remiantis supančia informacijos erdve: bibliotekomis, žiniasklaidos priemonėmis, internetu, muziejais ir iš kitų perimama gyvenimo patirtimi. Daroma prielaida, kad savišvieta yra reikšmingas šaltinis. Empirinius duomenis lyginant su atliktu 2000 - 2004m kompleksišku tyrimu paaiškėjo, kad universitetinių studijų studentai išskiria žiniasklaidą ir internetą kaip svarbiausius informacijos šaltinius. Dauguma jų pažymėjo, kad internetas yra pagrindinė informavimo priemonė, atverianti neribotas informacijos galimybes.

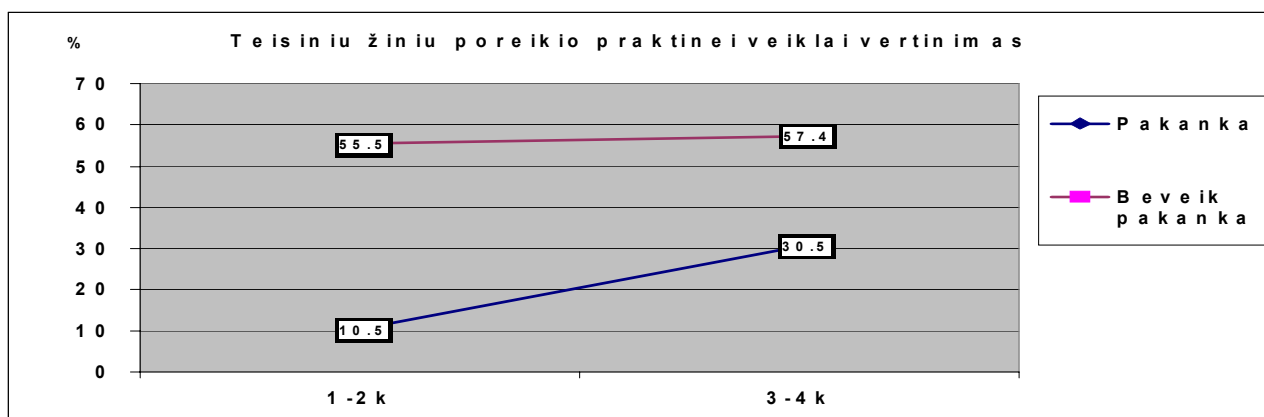
Vertindami teisinių žinių įgytų per formalųjį švietimą reikšmę praktinei veiklai I –II ir III – IV kurso respondentai nurodė (**žiūr.4pav.**), kad žinios, įgytos per formalųjį švietimą, padeda praktinėje veikloje (60,6/76,4proc.).

5 pav. Teisinių žinių, įgytų per formalųjį švietimą, reikšmė praktinei veiklai

Gautus respondentų duomenis galima lyginanti su valdžių elito teisinės sąmonės tyrimu. Jame buvo įrodyta, kad praktinio darbo patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas padeda formuoti teisinei sąmonei.(60,6 proc.).

Kyla klausimas, ar žinių pakanka ir jei nepakanka, kokių žinių pageidautų studentai. Empiriniai rezultatai parodė, kad (žiūr. 6.pav.) turimų teisinių žinių pakanka, nurodė I-II ir III- IV kurso respondentai (10,6 30,6proc.). Objektyviai kyla klausimas, kokių žinių pageidautų respondentai, jei yra teisinių žinių poreikis. Tyrimas pagrindė, kad studentai labiausiai stokoja žinių apie žmogaus bei studentų teises ir pareigas, žinių iš darbo ir socialinės apsaugos teisės, būtinos žinios ir civilinės, ypač šeimos teisės. (žiūr. 3pried.)

6 pav. Teisinių žinių poreikio praktinei veiklai santykinis vertinimas

3.3 Sąlyginis teisinių santykių praktinės patirties vertinimas

Pažintinė dalis šiame darbe apima ne tik teisinių žinių šaltinius, bet ir praktinį veikimą, kaip šaltinį gaunant teisinių žinių. Anot V. Šlapkausko, vienas iš teisinę sąmonę formuojančių veiksnių yra teisinių santykių praktinė patirtis. Gebėjimas suvokti institucijos reikšmingumą ir save šiame procese, kaip pažymi A. Vaišvila, yra aukščiausio lygio socialus elgesys, pasireiškiantis visuomenei naudinga linkme. Kaip teigia Vaitkevičius, piliečiai, norėdami patenkinti savo poreikius bei interesus, privalo

veikti. Veikdami jie dalyvauja įvairiuose visuomeniniuose santykiuose, reguliuojamose teisės normomis. Institucijos padeda įgyvendinti individų praktinę veiklą, įtvirtinti visuomeninius teisinius santykius kaip įprotį. Studentai pareiškė nuomonę, kaip dažnai jie naudojami institucijų paslaugomis. Atkreiptinas dėmesys, kad respondentai yra dieninių kursų studentai ir jų pagrindinė veikla - studijos, tačiau socialinis gyvenimas reikalauja spręsti problemas, kurios susijusios ne tik su studijomis.

Apibendrinant (**žiūr. pav. 7**) tarp I - II ir III –IV kurso respondentų rezultatus galima teigti, kad į „Sodra“ respondentai *dažnai* kreipiasi (19,1/24,4proc.). Sodra yra iš įmokų sudarytas fondas. Šis fondas pagal Valstybinio socialinio draudimo įstatymą yra socialinės apsaugos sistemos dalis ir atlieka socialines apsaugos sistemos funkciją, jis kompensuoja draudžiamiesiems žmonėms prarastas darbo pajamas. Būtina pabrėžti, kad „Sodra“ yra labai svarbi visuomeninio gyvenimo sritis, nes susaistyti darbo santykiais asmenys ir jų šeimos nariai susiduria su šia institucija, todėl žinios įgytos apie šios institucijos funkcijas yra svarbios teisinės sąmonės valinei raiškai, apsisprendimui ir pasirinkimui.

Institucija, kuri vykdo mokesčių administravimo funkciją yra mokesčių inspekcija. Į Mokesčių inspekciją respondentai *dažnai* kreipiasi (2,0/8,2proc.) Pagal Mokesčių administravimo įstatymą ši institucija vykdo mokesčių administravimo funkciją, jos pagrindinis uždavinys padėti mokesčių mokėtojams įgyvendinti savo teises ir pareigas, kad mokesčiai į biudžetą būtų sumokėti.

Institucija, kuri įgyvendina valstybės užimtumo reguliavimo programą yra Darbo birža. Į Darbo biržą respondentai *dažnai* kreipiasi (3,8/4,2proc.). Darbo birža - institucija, kuri įgyvendina gyventojų užimtumo programą, ji registruoja laisvas darbo vietas, informuoja apie galimybę įsidarbinti, organizuoja mokamus viešuosius darbus, išmoka bedarbių pašalpas ir kt.

Institucija, kuri valdo migracijos procesus bei sprendžia pilietybę patvirtinančių dokumentų išdavimo klausimus yra Migracijos tarnyba. Į Migracijos tarnybą *dažnai* kreipiasi (3,8/6,1proc.) Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakyme pažymima, kad ši tarnyba valdo migracijos procesus, įgyvendina pilietybę patvirtinančių dokumentų išdavimo klausimus ir kt.

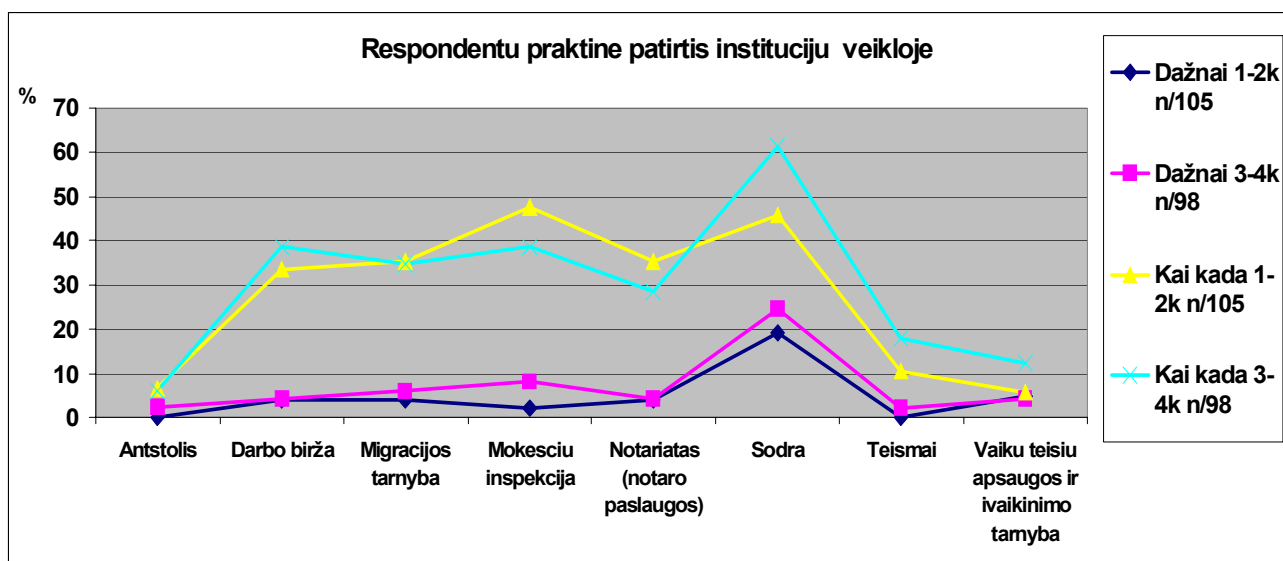
Institucija, kuri atstovauja vaikų interesus yra vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Į vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą *dažnai* kreipiasi (4,8/4,1proc.). Ji atstovauja vaikų interesams, *atstovauja* vaiko teisėms teismuose, gina vaiko teisę šeimoje, institucijose bei įstaigos.

Kita institucijų grupė, į kurią kreipiasi respondentai dėl paslaugų suteikimo, yra teisėsaugos institucijos. Teisėsaugos institucijos yra nepriklausomų asmenų veikla. Piliečiai įgyvendindami teisinius santykius atlieka teisinius veiksmus, kurių procesą numato valstybė. Įstaiga, kuriai valstybė perleidžia šią funkciją yra notariatas. Dažniausiai iš teisėsaugos institucijų respondentai kreipiasi dėl notaro suteikiamų paslaugų (3,8/4,2 proc.). Remdamiesi Notariato įstatymu, ši institucija juridiskai įtvirtina neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrina asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą. Anot P. Kuconio ir V. Nekrošiaus, notaras savo veikla apskritai šalina galimybes ir sąlygas ginčui dėl pažeistos teisės kilti, nes notarai tvirtina sandorius,

išduoda paveldėjimo teisės liudijimus, liudija dokumentų tikrumą, priima saugoti testamentus, tvirtina dokumentų pateikimo laiką, perduoda vienų fizinių ir juridinių asmenų pareiškimus kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims ir kt.

Institucija, kurios uždavinys ginti pažeistą teisę yra teismas. Teismais kaip institucija *dažnai* naudojosi gaunant paslaugas (0/2,0 proc.). Sąvoka *teismas* kaip pažymi P. Kuconis ir V. Nekrošius gali būti naudojama keliomis prasmėmis. Teismu gali vadintis teisėjas arba teisėjų kolegija, nagrinėjant konkrečią bylą teismo posėdyje, taip pat pastatas, kuriame dirba teisėjai. Visada remiantis Konstitucija teismas suprantamas tik kaip valstybės institucija. Į pateiktą klausimą (žiūr 1priedas) „Jei patirtumėte skriaudą, kaip ją spręstumėte“ nurodė, kad ginčą spręstų teisme (68,6/53,1proc.). Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad respondentai nėra susidūrę konkrečiai su jiems padaryta skriauda.

Institucija, kuri galėtų byloti apie respondentų pažeistą teisę, yra antstolių kontora. Antstolio, kaip institucijos, pagrindinis uždavinys yra atkurti pažeistą teisę. Į Šią instituciją *dažnai* kreipiasi (0/2,3proc.). Kaip pažymima Antstolio įstatyme, antstolis atlieka šias funkcijas: saugo turta, vykdymo procese, aukciono tvarka realizuoja ikeistą kilnojamąjį turta, tarpininkauja vykdant turtines prievoles ir kt. Galima daryti prielaidą, kad studentų praktinis veikimas yra labai svarbi sritis, formuojant teisinę sąmonę, nors ši veikla apima bendru vidurkiu tik (23,1/26,7proc.) visų respondentų.

7pav. Respondentų praktinė patirtis institucijų veikloje

Praktinė veikla gali būti įgyvendinama ir atliekant tam tikrus teisinius procesinius veiksmus, norint sukurti, pakeisti ar panaikinti tam tikrus juridinius faktus. Tai gali būti vykdoma sutartimis. Sutartis yra labiausiai paplitusi sandorių rūšis. Respondentai dalyvauja sudarant sutartis *dažnai* (žiūr. 8 pav.) (24,5/13,0proc.). Pagal Civilinio kodekso (6.154str.) sutartis yra asmenų susitarimas, kuriuo siekiama sukurti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Asmenys sutartis gali sudaryti patys ir per atstovus. Atstovavimas pagal CPK yra procesinių teisės normų reguliuojamas teisinis santykis. Atstovaudami artimųjų interesams, respondentai *dažnai* tai daro (6,0/8,2proc.). Kaip pažymi mokslininkas S. Vėlyvis, civilinių teisinių santykių dalyviai paprastai patys atlieka juridinę reikšmę

turinčius veiksmus. Tačiau dažnai liga, ilgalaikė komandiruotė, teisinis neišprusimas, nepilnamečių, psichikos ligonių, silpnapročių neveiknumas ir kt. yra priežastys, kai civilinių teisinių santykių subjektams įstatymas leidžia sudaryti juridinę reikšmę turinčius veiksmus su kitų asmenų pagalba. Asmenys pagal CK (2.132 str.) turi teisę sudaryti sandorius per atstovus ir taip atstovauti kitų interesams.

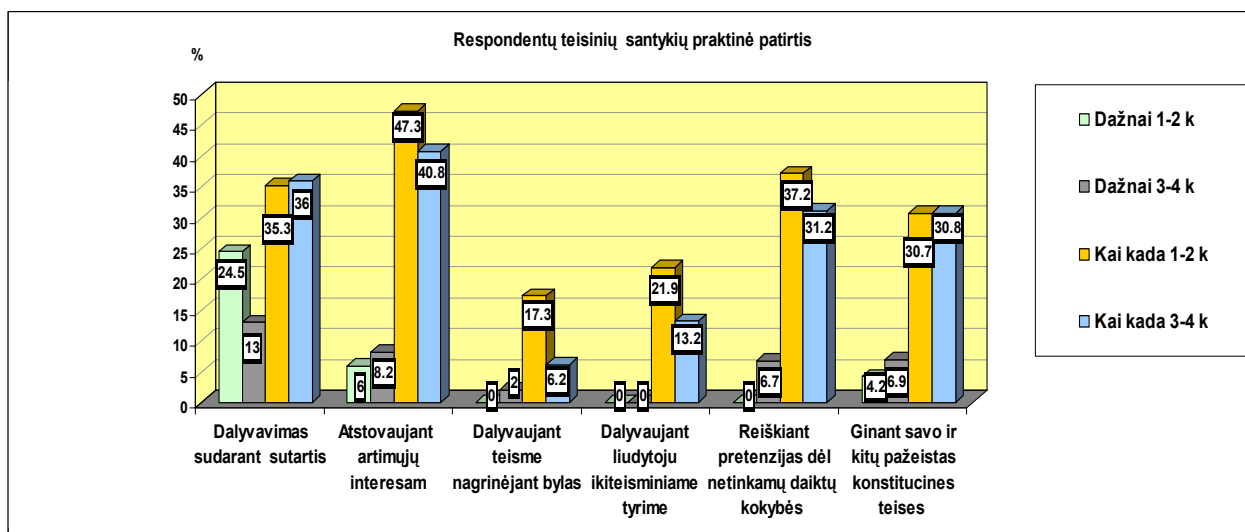
Praktinė veikla įgyvendinama ne tik atliekant tam tikrus teisinius veiksmus, bet ir ginant savo teises teisinėmis ir kitokiomis priemonėmis. Kaip pažymi T. Birmontienė, teisinės žmogaus teisių gynybos priemonės galima skirstyti į materialines, procesines ir institucines. Materialinėms garantijoms priskirtina Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose įtvirtintos žmogaus teisės. Procesinėms garantijoms priskirtina teisė ir laisvė kreiptis į teismą, jei teisės ir laisvės yra pažeidžiamos. Teismo posėdyje pagal Civilinio proceso kodekso (9str.) gali dalyvauti asmenys nuo šešiolikos metų, jei nėra byloje dalyvaujantys asmenys arba liudytojai. Teisme nagrinėjant bylas, dažnai dalyvauja (0/2,0proc.) respondentų. Respondentai „dažnai“ nedalyvauja liudytojais ikiteisminiame tyrime. Pagal BPK (78str.) liudytoju gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.

Prie neteisinės gynybos priskiriama pretenzijos teisė. Pretenzija yra reiškiamoji teisė. Tai raštas, kuriuo reiškiamą toji teisė. Respondentai *dažnai* dalyvauja reikšdami pretenzijas dėl netinkamų daiktų kokybės (0/6,7proc.) Civiliniame kodekse (6.334str.) pažymima, kad jeigu parduotas daiktas neatitinka kokybės reikalavimų ir pardavėjas su pirkėju neaptarė trūkumų, tai nusipirkęs netinkamos kokybės daiktą pirkėjas turi teisę savo pasirinkimu pareikalauti: kad daiktas būtų pakeistas tinkamu, kad būtų atitinkamai sumažinta kaina, kad būtų trūkumas per protingą terminą ištaisytas, kad grąžintų sumokėtą kainą, kai yra esminis daikto pažeidimas. Pirkėjas turi teisę pagal CK (6.362str.) per keturiolika dienų pakeisti nupirtus daiktus. Jeigu pardavėjas neturi pakeitimui tinkamų daiktų, tai turi teisę grąžinti daiktus pardavėjui ir atgauti už juos sumokėtą sumą.

Ginti savo ir kitų teises galima ir kitomis neteisinėmis priemonėmis. Respondentai dalyvauja *dažnai* ginant savo ir kitų pažeistas konstitucines teises (4,2/6,9 proc.). Ginant teises krepiamasi į tokias valstybės institucijas kaip Seimas, Vyriausybė, jei sprendžiami svarbūs su žmogaus teisėmis susiję klausimai. Prie neteisinės gynybos ne mažiau svarbią vietą užima kontrolierių institucijos: Seimo kontrolieriai, Moterų ir vyrų lygių teisių kontrolieriai, Vaikų teisių apsaugos kontrolieriai ir kt.

Apibendrinant praktinės veiklos rezultatus pagal respondentų dalyvavimą šiame procese galima teikti, kad šioje veikloje respondentai aktyviau dalyvauja negu institucijų veikloje bendru vidurkiu 31,6/26,3 proc. Pastebima, kad institucijų veikloje vidutiniškai daugiau dalyvavo III –IV kurso studentų, nei I – II kurso studentų. Praktinėje veikloje atliekant tam tikrus teisinius procesinius veiksmus, vidutiniškai daugiau dalyvavo I–II kurso studentų nei III –IV kurso studentų.(37,4/32,3proc.)

Vertindami iškeltą hipotezę negalime teigti, kad ji pasitvirtino – studijų procesas neišryškino studentų aktyvumo, dalyvaujant praktinėje veikloje, faktorių.

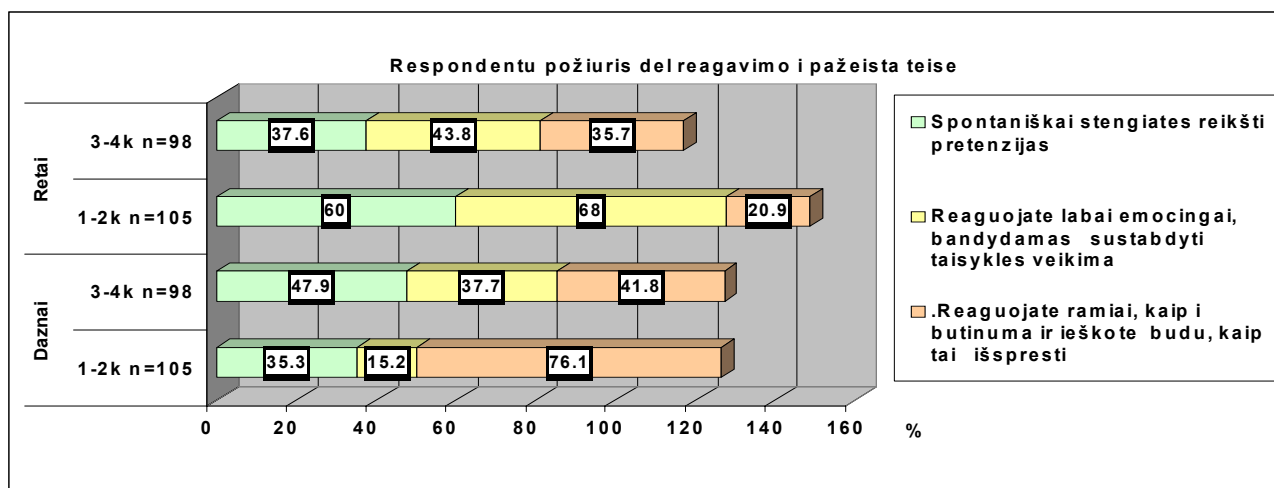
8 pav. Respondentų teisinių santykių praktinė patirtis

3.4 Respondentų požiūris į emocinio teisingumo išgyvenimą Reakcijos į pažeistą teisę vertinimas

Emocinė teisinės sąmonės dalis - tai išorinis jausmų reiškimas. Ji apima ne tik jausmus, bet ir nuotaikas. Emocinė teisinės sąmonės sudedamoji dalis - tai aplinkos reiškinių savybių santykis su individo poreikiais. Anot Petro Leono, teisei priskiriami visi sielos jausmai, vienos emocijos jaučia tikrai atsiliepimą taip, arba kitaip veikti, arba neveikti, kitos asmens reikalavimą, kad taip, ar kitaip būtų veikama. Emocijos yra svarbus sąmonės psichinis procesas. Žmogaus psichika reguliuoja į organizmo sąveiką su aplinka. Pažodžiui turėtume suvokti, kad teisinėmis normomis sureguliuotas gyvenimas ir žmogus kaip materialinė ir dvasinė būtybė turi gebėti prisitaikyti prie šio gyvenimo ir atitinkamai reaguoti į jo pakitimus. Emocijos, manytume, yra pagrindas atsirasti *teisinei psichologijai*, kaip teisinės sąmonės struktūriniam elementui. Mokslininko Vaišvilos nuomone, teisinė psichologija yra emociniai žmonių išgyvenimai, atsirandantys konkrečioms asmenims vertinant, koku mastu jų interesai dalyvauja galiojančioje visuomenės teisinėje tvarkoje. V. Šlapkausko teigimu, teisinė psichologija - tai gaivališkas, neorganizuotas, nesusistemintas teisinės sąmonės sluoksnis, pasireiškiantis bet kurio žmogaus arba socialinės grupės psichologinėmis reakcijomis į valstybės ir teisės reiškinius.

Reakcija yra veiksmas, psichologine prasme bet koks organizmo atsakas į išorės ar vidaus pokyčius. Respondentai *dažnai* stichiškai reiškia pretenzijas (35,3/47,9proc.) Reaguoti, vadinasi atsiliepti į įvykius, reiškinius, išreiškiant savo nuomonę. Stichinė reakcija - gaivališka reakcija, kuri vyksta spontaniškai, savaiminiai, kuri dažnai teoriškai nepagrįsta. Respondentai *dažnai* reaguoja labai emociškai, (15,2/37,7proc.) Reakcija labai emociinga, vadinasi, individas labai susijaudina.

Respondentai dažnai reaguoja ramiai (76,1/41,8) Rami reakcija reiškia, kad reaguojama labai mažai arba visai nereaguojama. Emocine paskata yra galimybė kurti vienokios ar kitokios vertybinės orientacijos teisinę ideologiją, siūlyti ir priimti tam tikrus įstatymus, ryžtingai ginti savo pažeistas teises, veikti. Emocinė reakcija yra pamatinė sąlyga teisei psichologijai. Teisinė psichologija yra pamatinis veiksnys ryžtingai ginti savo pažeistas teises, stichiškai priešintis įstatymų įgyvendinimui. Vertinant rezultatus pagal grupes vienareikšmiškai teigiama, kad I – II kurso grupės reakcija į pažeistą teisę yra rami, įdomu, kad III – IV kurso grupės reakcija į pažeistą teisę tarp visų trijų formuluojamų pozicijų pasidalijo beveik po lygiai. Vertinant galima daryti prielaidą, kad III – IV kurso respondentai atsakymuose išvelgia būtinumą reaguoti skirtingai pagal situaciją. Galima teigti, kad studijų procese išmokstama suvokti, kad ne visada tinka vien tik ramiai reaguoti. Anot Platono, nirštančioji sąmonės dalis pasireiškia kaip pykstanti, agresyvi. Protas iš nirštančio jusliškumo iškelia pagrindinę drąsos dorybę, o nirštas, nepaisant visų kliūčių, yra nukreiptas į tikrąjį gėrį.

9 pav. Respondentų požiūris dėl reagavimo į pažeistą teisę

Santykinis asmeninio teisingumo vertinimas

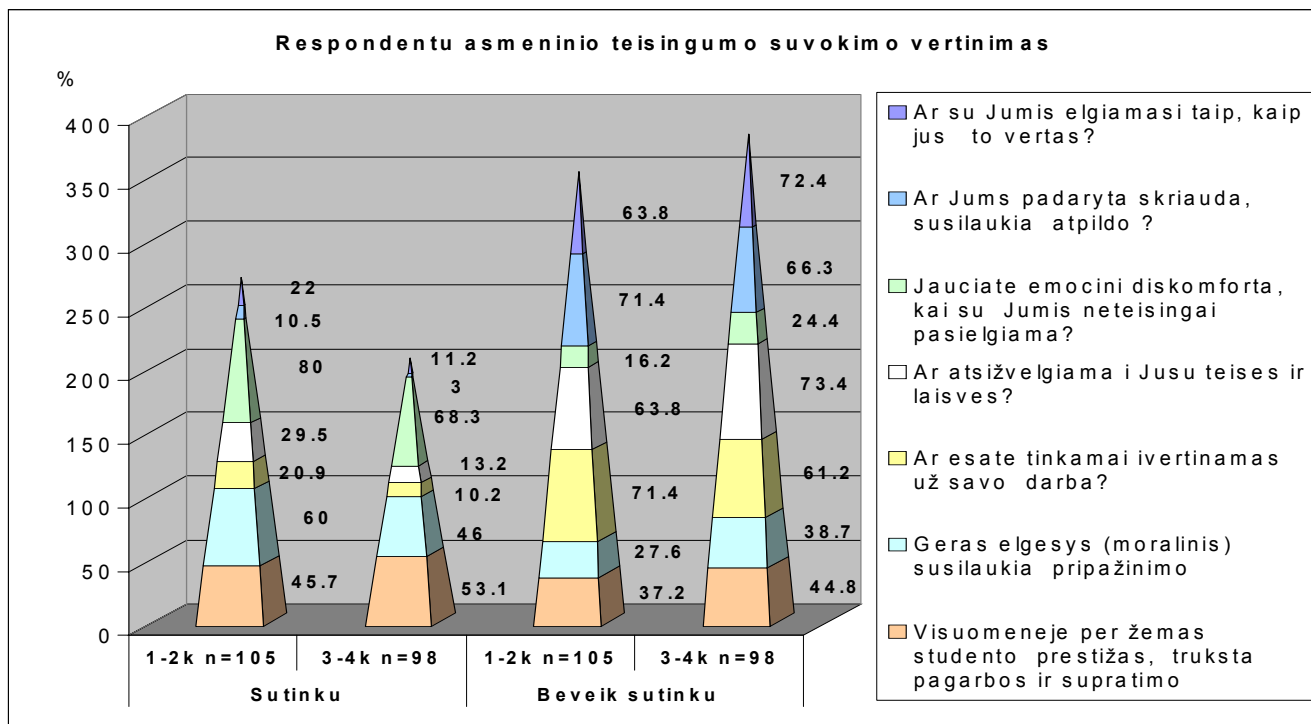
Asmeninis teisingumas - tai atskiro individo pozicija, jo asmeninis interesas. Teisingumo teorijos pradinė nuostata yra ta, kad visi žmonės traktuojami vienodai ir atlyginama pagal nuopelnus. Kitaip sakant nėra asmens savitiksliskumo arba, kaip teigia Arno Anzenbacher, nėra asmens nedisponuojamumo.

Emocinis teisingumo išgyvenimas - tai psichinis pergyvenimas, kai asmuo išreiškia požiūrį, kad su juo neteisingai pasielgiama ar jis buvo neteisingai įvertinamas. Vadovaujantis D. Hiumo teorija asmeninis teisingumas gali būti suvokiamas per santykinio savanaudiškumo teoriją. Kaip pažymi filosofas, pradinė proto nuostata yra rūpinimasis savimi, o tik po to kitais. Todėl priešybė asmeniniam teisingumui būtų ne visiškasis savanaudiškumas, o tik neprotingas savanaudiškumas. H.L.A. Hart

nuomone, žmogiškasis altruizmas nenuolatinis, žmonės labiau vertina asmeninio saugumo perspektyvą, nei apginti kitus nuo neteisingumo. Teisingumo ir neteisingumo du skirtingi pagrindai - tai **asmeninis interesas**. Asmeninis kiekvieno žmogaus interesas, anot Hiumo, yra būtent jo interesas ir negalima tarti, kad atitinkami jo norai ar nenorai gali veikti kitus. Mėginimas kitus žmones vertinti, kiek jų charakteris atitinka mūsų pačių ar kitų interesus, visuomenėje ir viešuose pokalbiuose patiriamas toks pasipriešinimas kitų jausmams ir toks netikrumas, kokį lemia nuolatinė padėties kaita, ir priversti ieškoti kokio nors pastovesnio kitų žmonių nuopelnų ir pažangų vertinimo mato. Hiumo nuomone, asmeninis interesas yra pirmasis teisingumo sukūrimo motyvas. Tačiau būtina atsižvelgti į būtinumą viešajam interesui, todėl simpatijos ir antipatijos principas yra per silpnas, kad galėtų valdyti aistras, tačiau jis turi pakankamai galios veikti kitų nuomonę, nes iš jo kyla pritarimo arba pasmerkimo jausmai. Vertinant respondentų nuomonę asmeninio teisingumo požiūriu gauti tokie rezultatai.

Su pateiktu teiginiu, (**žiūr.10pav.**) kad visuomenėje per žemas studento prestižas sutinka,(45,7/53,1proc.). Prestižas yra siejamas su autoritetu, pagarba, šios grupės visuomenėje nuopelnų pripažinimu. Su teiginiu, kad geras elgesys (moralinis) susilaukia pripažinimo, sutinka (60/46proc.). Sąvoka „geras elgesys“ suprantamas kaip moralinės individo savybės gailestingas, malonus bendravimas, nepiktas elgesys, neįžeidžiantis, neužgaulus, nesuirzęs Su teiginiu, kad yra tinkamai įvertinamas už darbą, sutinka (20,9/10,2 proc.) Sąvoka „geras darbas“ suprantamas kaip individo sumanumas, gabumas, mokėjimas atlikti darbą. Su teiginiu, kad atsižvelgiama į studentų teises ir laisves sutinka (29,5/13,2proc.) Respondentai sutinka, kad jie jaučia emocinį diskomfortą, kai su jais neteisingai pasielgiama (80/68,3proc.) Sąvoka „emocinis diskomfortas“, tai nemalonus išgyvenimas, negerumo būseną, kuri kyla dėl vidinių ar išorinių priežasčių, šis faktorius sumažina žmogaus darbingumą, sudėtingėja bendravimas su kitais. Respondentai sutinka, kad jiems padaryta skriauda, susilaukia atpildo (10,5/3,0proc.) Skriauda suprantama kaip neteisingas su kuo nors pasielgimas, nuoskauda, jei padaryta skriauda atlyginama, vadinasi, individui padaryta skriauda susilaukia atpildo. Su teiginiu, ar su jumis elgiamasi taip, kaip jūs to vertas, (22/11,2proc.) Kiekvienas individas vertas, kad su juo būtų tinkamai elgiamasi, tai suprantama kaip pasitikėjimo, pagarbos bei užuojautos dvasia. Vertinant asmeninį teisingumo suvokimą, pagrindinis argumentas, kiek asmeninis interesas atitinka kitų asmenų, susijusių su šia problema, interesus. Arno Anzenbacher pažymi, kad reikia atkreipti dėmesį į interesų konfliktą ir jį spręsti parinkus teisingus sprendimo būdus arba laisvės koordinavimo taisykles.

Teisingumo teorijomis paremta argumentavimo forma pateikia teisingumo principą kurio atspirties taškas, anot Arno Anzenbacher. yra žmogaus asmens nedisponuojamumas (savitiksliskumas) ir kuris pagrįstomis laiko tik tas normas, distributyviai naudingas kiekvienam jas liečiančiam asmeniui.

10 pav. Respondentų asmeninio teisingumo suvokimo vertinimas

3.5 Teisinio respondento elgesio motyvų ir tipų vertinimas

Kryptinga elgsena - teisinę sąmonę formuojantis veiksnys

D.G. Myers nuomone, teisinę sąmonę formuoja *kryptinga elgsena*. Kryptinga elgsena - tikslinga, kuri sąmoningai besiremianti atitinkamu elgesio šaltiniu, motyvu bei teisinės sąmonės rūšimi. Ji yra motyvuota ir tikslinga, todėl galima priskirti *valinei teisinės sąmonės daliai*. Anot L. Donskio, valia yra gebėjimas sąmoningai kelti sau tikslą, laisvu apsisprendimu jo laikytis ir atsakinga veikla siekti jo įgyvendinimo. Teisinis elgesys yra subjekto valingas socialinis elgesys, kuris vertinamas pagal veikiančios teisės normas. Anot F. Hegelio kūrinys yra sąmonės veiklos rezultatas. Sąmonė pagal Jorą Ruseną yra žmogaus proto gebėjimas suprasti dabartinę veiksmą ir numatyti ateities pasekmes. Įprasminant poelgius teisinė sąmonė atlieka tris veiksmus: (žiūr. 2. lent.) dažnai geba suvokti praktinį veiksmą (85,8/85,7 proc.), dažnai geba veiksmą suprasminti arba suteikti reikšmingumą ir svarbumą (82,8/77,5 proc.), dažnai geba pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo, suvokimu ir pasirinkti kaip elgtis esamoje situacijoje (66,6/69,3proc.)

Anot, Jorno Ruseno, sąmonės orientacija vyksta dviejose žmonių gyvenimo plotmėse - viena jų susijusi su praktiniu gyvenimu, o kita su veikiančiųjų asmenų vidiniu subjektyvumu. Išorinio orientavimosi dėka atveria praktinio gyvenimo aplinkybes ir sąlygas ir dėl to jos atrodo tarsi valdomos

žmonių veiklos. Vidinis orientavimas atveria žmogaus subjektyvumo matmenį, atskleidžia savižiną ir savęs supratimą, t. y. žmogaus „Aš“ darną.

2lentelė. Respondentų požiūris į teisinio elgesio veiksmo suvokimą

Nr.	ELGESIO VEIKSMO KOMPONENTAI	Dažnai		Retai		
		1-2 k. n=105,	% n=98	3-4 k.	n=105, 1-2k.	n=98 % 3-4k.
1.	Gebėjimas suvokti atliekamą veiksmą	85,8	/ 85,7	14,2	/ 8,1	
2.	Gebėjimas suvokti jo reikšmingumą ar svarbą	82,8	/ 77,5	17,2	/ 18,3	
3.	Gebėjimas pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo suvokimu ir pasirinkti kaip elgtis esamoje situacijoje.	66,6	/ 69,3	15,2	/ 26,5	

Manytume, kad gebėjimas suvokti veiksmą yra susijęs su elgesio motyvais. Motyvai yra individo veiklos stimulai. Anot Roger Cotterreli, motyvai gali būti racionalūs vertybiniai, racionalūs tiksliniai bei sąlygoti tradicija.

Pagal elgesio motyvus *įsisąmonintas elgesys*, vadovaujasi asmens vidiniu įsitikinimu. Studentai vadovujasi dažnai (**žiūr.3lent.**)vidiniu įsitikinimu, kad teisės normų reikalavimai yra teisingi ir teisėti *dažnai* (55,2/51proc.). Aiškinant šį elgesio motyvą, teigtina, kad aukščiausiu teisėto elgesio pavyzdžiu laikomi tie veiksmai ir poelgiai, kurie atitinka teisės normų reikalavimus ir juos asmenybė padaro dėl vidinio įsitikinimo ir poreikio gyventi santarvėje su teise.

Motyvas, kad studentai dažnai elgiasi teisėtai, nes supranta elgesio taisykles (80/60proc.) Šis motyvas susijęs su elgesio veiksmo komponentu - gebėjimu suvokti atliekamą veiksmą. Šiam motyvui galėtume priskirti *marginalinio* elgesio tipą, jo motyvai gali būti baimė dėl bausmės, baimė būti pasmerktam savo kolektyvo, grupės, šeimos ir kita. Studentai *dažnai* elgiasi teisėtai dėl teisinės atsakomybės baimės (45,7/52,0 proc.).Šis motyvas susijęs su konformistinio arba prisitaikėliškų elgesiu. Elgesio motyvais - pasyvus teisės normų laikymasis, prisitaikymas prie aplinkinių nuomonės ir veiklos. Tai kolektyvinio žmogaus elgesys, kai jis mano, kad šitaip elgiasi tik todėl, kad šitaip elgiasi „visi“, jog elgtis „kaip visi“ jam asmeniškai naudinga, padeda kopti karjeros laiptais. Teisinio elgesio motyvu, kai teisės normų laikomasi pasyviai, respondentai remiasi dažnai (44,7/28,5proc.). *Socialiai aktyvus elgesys*, tai aukščiausio lygio teisėtas elgesys, pasireiškiantis visuomenei naudinga linkme, kuria siekiama įtvirtinti žmonių santykiuose teisės viešpatavimą ir kuri pozityviosios teisės požiūriu ne visada teisėtas. Socialiai aktyvus elgesys yra tikslingas ir motyvuotas. Jis išreiškia teorinę sąmonę, nes teorinė sąmonė yra atskirų individų tikslingos veiklos produktas. Grupinė teisinė sąmonė - tai tam tikro socialinio sluoksnio ar susivienijimo teisinė sąmonė. Kaip pažymi A. Vaišvila, socialinį teisinį aktyvumą lemia brandi teisinė sąmonė, gilus teisinis įsitikinimas, savarankiškas mąstymas ir ryžtas kūrybiškai naudotis savo teisėmis ir pareigomis.

3 lentelė. Respondentų požiūris į teisinio elgesio motyvus

MOTYVAI	Dažnai 1-2 k. % 3-4 n=105, n=98	Retai 1-2k. % 3-4 n=105, n=9
1.Vidinis įsitikinimas, kad teisės normų reikalavimai yra teisingi ir teisėti.	55,2 / 51	41,9 / 42,8
2.Elgesio taisyklių supratimas.	80 / 60	13,3 / 40
3.Teisinės atsakomybės baimė.	45,7 / 52,0	33,3 / 40,8
4.Tradicijos.	37,1 / 30,6	52,3 / 51,0
5.Pasyvus, paprastas tam tikrų elgesio normų laikymasis.	44,7 / 28,5	32,3 / 57,1

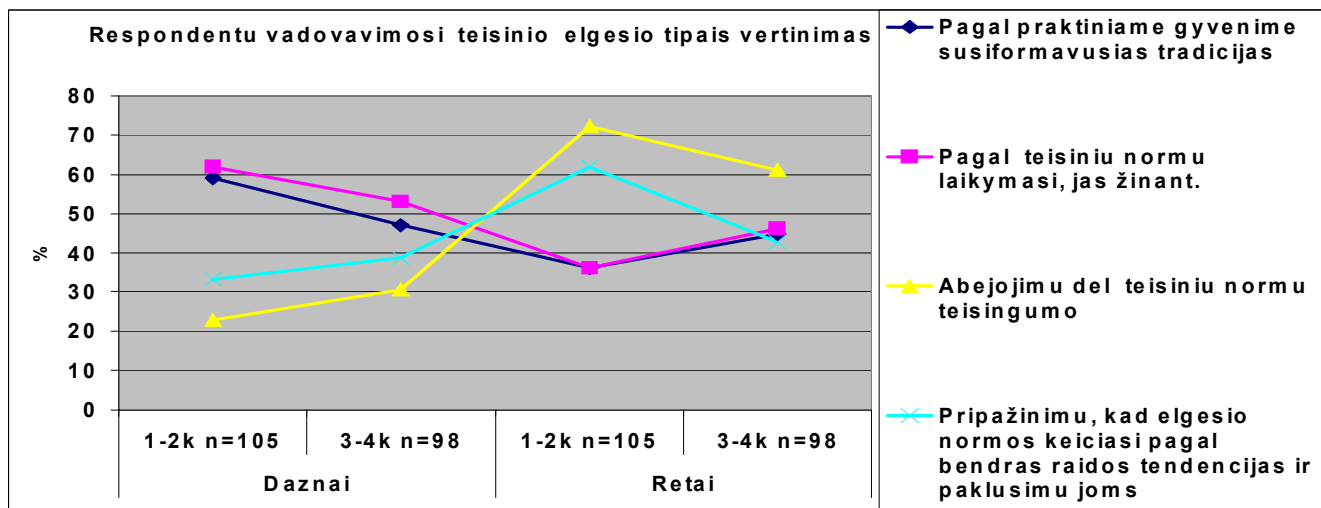
Savo poelgiams pateisinti būtina suvokti ne tik elgesio motyvą, bet ir elgesio tipą. Sąmoningai veikdamas savo poelgius asmuo vadovaujasi tam tikromis vertybėmis ir patirtimis. Žmogaus teisiniai poelgiai susiję su tam tikru elgesio tipu, kurių pagrindu formuojama teisinė sąmonė. Pagal tai, kokiu šaltiniu vadovaujasi žmogaus elgesys, gali būti išskirti atitinkami teisinės sąmonės tipai.

Anot Jorno Ruseno, sąmonės elgesio tipai yra šie: tradicinis teisinio poelgio tipas, iliustracinis teisinio poelgio (pavyzdinis) tipas, kritiškasis teisinio poelgio tipas, genetinis teisinio poelgio tipas. Studentai laikosi elgesio normų pagal praktiniame gyvenime susiformavusias tradicijas *dažnai* (59,0/46,9proc.). Tradicinis elgesio tipas, tai prigimtinių bei privalomų gyvenimo formų kartojimas. Privalomų elgesio normų pastovumas. Tai kurios nors tvarkos pripažinimas teisėta gyvenimo norma. Tai išankstinių gyvenimo normų perėmimas. Tradicijos yra nepamainomi **praktinio** gyvenimo orientavimo elementai. Jos reguliuoja žmogaus išorinį gyvenimą, patvirtindamos išankstines susitarimo sąlygas. Tradicinė teisinė orientacija apibrėžia teisę kaip tradiciją, taigi šioji teisinės sąmonės atmaina pati savaime yra teisės veiksnys ar bent jau elementas. Kadangi praktinį gyvenimą daugiausia orientuoja tradicijos, vertybės yra grindžiamos ne **samprotavimu, o prisimenant**, kad jos nuolat egzistuoja visuomenės gyvenime.

Respondentai savo elgesiu dažnai laikosi teisinių normų, nes jas *žino*(61,9/53,0proc.), tai rodo, kad respondentai pasirenka iliustracinį teisinį poelgio (pavyzdinis) tipą. Tai savo samprotavimų susiejimas su bendromis taisyklėmis ir principais. Čia argumentuojami žmogaus veiksmai ne tradicijomis, bet principais arba taisyklėmis. Taigi iliustracinis modelis yra taisyklių pavidalo. Jis įsisavina teisinio elgesio taisykles - jas išveda iš pavyzdžių ir pritaiko pavyzdžiams. Išorinis orientavimosi būdas, kurį teisinė sąmonė įgyvendina šia iliustracine forma, yra įrodytų taisyklių pritaikymas praktikoje reikiams elgesio aplinkybėms. **Vidinio orientavimo požiūriu** iliustracinė teisinė sąmonė susieja kieno nors gyvenimo vaidmenis su taisyklėmis ir principais, taigi ji tarsi abstrakčiu protavimu tuos vaidmenis pateisina. Teisinei sąmonei suteikiamas žinojimo (*prudentia*) pavidalas. Respondentai dažnai savo elgesiu išreiškia abejojimą dėl teisinių normų teisingumo (23/30,6proc.) tai kritiškojo teisinio poelgio tipas. Kritiškas požiūris reiškia tai, su kuo nenorima susitaikyti, sakoma „ne“ pateiktoms gyvenimo orientacijoms, kurios verčia suabejoti jų teisingumu, tuo pabrėžiama laikysena socialiniame gyvenime. Kritiškumas reiškia tai, kuo nenorima būti, tai suteikia galimybę atrasti save

skyrimum nuo apibrėžto vaidmens ir apibrėžtų arba numatytų savęs supratimo modelių. Kritiškas mąstymas yra būdas neigimu kurti vaidmenį. Jo įnašas yra vertybių kritika. Metamas iššūkis joms, pateikiama josios priešybė. Kritinis mąstymas moralinius, teisinius svarstymus papildo kritiško argumentavimo elementais. Pagrįstumo pretenzijas grindžia įrodymais, aplinkybių ir padarinių santykiškumu. Ieškoma specifinės patirties ir ją sutelkia nukrypimai, verčiantys abejoti dabartinėmis gyvenimo formomis ir vertybių sistemomis.

Studentai veikdami teisiškai suvokia savo elgesyje, kad elgesio normos keičiasi pagal bendras raidos tendencijas ir paklūsta joms. Respondentai *sutinka*, kad elgesio normos keičiasi pagal bendras raidos tendencijas (33,3/38,7proc.) Tai vadinamas genetinis teisinio poelgio tipas Tai gyvenimo formų transformavimas į tinkamus pavidalus. Tai procesai, kurių metu gyvenimo formos keičiasi taip, kad išliktų. Tai įvairių požiūrių pripažinimas. Savo idėjų keitimas - tai būtina pastovumo bei pasitikėjimo savimi sąlyga. Kitimas tampa lemiamu vertybių pagrįstumo argumentu. Iš senosios gyvenimo formos išsirutuliojusi nauja gyvenimo forma ir būtent tas pokytis daro ją prasmingą. Laiko kitimas netenka grėsmės ir yra suvokiamas kaip atveriantis žmonių veiklai galimybę kurti naują pasaulį. Praeities patyrimas vaizduojamas kaip transformacija. Susvetimėjusias formas gyvenimas pakeičia tinkamomis. Vyraujantis reikšmingumo modelis yra raidos modelis, kuriame gyvenimo formos kinta, kad išliktų pastovios. Taigi pastovumas įgyja vidinio laikiškumo ir pasidaro dinamiškas. Šis mąstymo būdas leidžia suvokti didžiulį socialinio gyvenimo sudėtingumą. Galima žvelgti skirtingais požiūriais, galima juos susieti į kintančio laiko perspektyvą, kuri atveria abipusio pripažinimo galimybes. Savęs supratimo ir pasitikėjimo savimi požiūriu suvokiame save kaip nuolatos žengiančius per ribą. Vien tik likti tuo, kas esame, atrodo mums būdas save prarasti, grėsmė tapatumui.

11 pav. Respondentų vadovavimosi teisinio elgesio tipais vertinimas

Respondentų požiūrio į teisinio elgesio veiksmus santykinis vertinimas

Anot V. Šlapkausko, žmonių veiksmai demonstruoja įvairius jų santykius su teisės normų reikalavimais. Teisinio elgesio veiksmai gali būti įvairūs ir juos respondentai vertina pagal savo asmeninį požiūrį. Į teiginį, kad dažnai elgiamasi žinant teisės normas ir savo poelgio padarinius, bet veikiant priešingai, nei reikalaujama teisės normose (2,8/8,1proc.) ir retai (60,9/48,9 proc.), pvz., kai teisės subjekto sąmoningai padaryta veikla duoda jam akivaizdžiai daugiau naudos, nei jis patiria kentėjimų, kylančių iš su šios veiklos padariniais susijusios maksimalios teisinės atsakomybės. Į teiginį, kad galima nepritarti objektinės teisės normoms, bet jų laikytis iš padorumo, *dažnai* taip elgiasi (40/40,8proc.). Į teiginį, kad galima menkai įsivaizduoti teisę ir įstatymus, bet veikti pagal teisinį jausmą, susiformavusį auklėjimo procese, *dažnai* taip elgiasi (54,2/43,8proc.). Į teiginį, kad galima sąmoningai laikytis teisės normų ir savo teisinės žinias nuolat taikyti savo teisėms ir laisvėms įgyvendinti, respondentai atsakė, kad *dažnai* taip elgiasi (51,4 / 55,1proc.).

Teisės norma turi objektyviai išreikšti kokius nors labai svarbius individų interesus. Tik tokiu atveju jos įgyvendinimas tampa įpročiu: vyksta norminio elgesio modelio virsmas kasdienio elgesio norma, formuojasi įprotis vadovautis teisės normomis. Kai dėl šio proceso individų elgesio forma vis labiau atitinka naująją normą ir galų gale pakeičia ankstesniąją, galima konstatuoti, kad teisės norma pakeitė individų elgesį.

4 lentelė. Teisinio elgesio veiksmai

VEIKSMAI	Dažnai 1-2k. % 3-4	Retai 1-2k. % 3-4
1. Žinote teisinės normas, bet veikiate priešingai jų reikalavimams, nes iš to yra akivaizdi nauda.	2,8 / 8,1	60,9 / 48,9
2. Nepritariate teisei normai, bet jos laikotės iš padorumo.	40 / 40,8	47,6 / 53
3. Menkai žinote teisinės normas, bet elgiatės pagal teisinį jausmą, susiformavusį auklėjimo procese.	54,2 / 43,8	30,4 / 39,7
4. Sąmoningai laikotės teisinių normų ir naudojate jas teisėms ir laisvėms įgyvendinti.	51,4 / 55,1	43,8 / 36,7

3.6 Respondento požiūris į administracinių teisės normų pažeidimus

Teisės norma turi atitikti sąlygas, tradicijas, papročius, kuriomis tauta gyvena, kad teisės norma taptų įpročiu ir elgesys, priešingas teisės normos veikimui, nebūtų toleruojamas. Tolerantiškumas psichologine prasme nereagavimas arba susilpnėjęs reagavimas į koki nors nepalankių veiksnį arba gebėjimas išverti nepalankios aplinkos sąlygomis.

Norint atskleisti tam tikros socialinės grupės teisinės sąmonės ypatumus svarbu sužinoti, kaip galėtų būti toleruojami atskiri administraciniai teisės pažeidimai. Kaip jau buvo minėta, tam tikri

pasirinkti straipsniai grupuojami pagal paskirtos sankcijos t.y. baudos dydį. Manytume, kad sankcijos dydis realiai turi atitikti pažeidimo reikšmingumą. Vadinasi, realiai galima daryti prielaidą, kad atskirų socialinių grupių asmenų reakcijos į šias teisinių normų pažeidimus atitiks valstybės reakciją, kuri yra išreiškiama atitinkamo dydžio bauda.

Valstybės požiūris į teisinių normų pažeidimus santykinai galima vertinti pagal numatytą sankcijos dydį, nes valstybė, konkrečiai Seimas, socialines normas sankcionuodamas kaip teises ir už jų pažeidimus numatydamas atitinkamo dydžio sankciją, išreiškia atitinkamą požiūrį į socialinius reiškinius.

Pirmoji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kuriuos numatytos baudos iki **50** litų (**žiūr. Pr. 2nr.**) Respondentai dažnai toleruoja alkoholinių gėrimų gėrimą viešose vietose (19,4/6,2 proc.), girta pasirodymą viešose vietose (7,6/4,8 proc.), rūkymą vietose, kuriuose draudžiama tai daryti (3,4/10,2proc.), važiuojamosios dalies perėjimą, ten kur draudžiama (19,4/2,4proc.)

Antroji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kuriuos numatytos baudos iki **300L.** Respondentai *dažnai* toleruoja necenzūrinius žodžius ar gestus viešosiose vietose (28,6/8,2 proc.), tyčinį turto sunaikinimą, padarius nukentėjusiam žalos (11,4 / 4,8 proc.), nustatyto greičio viršijimą (6,6/**14,8** proc.), Respondentai dažnai toleruoja, vairavimą esant draudžiamam šviesoforo signalui (4,8/6,1proc.)

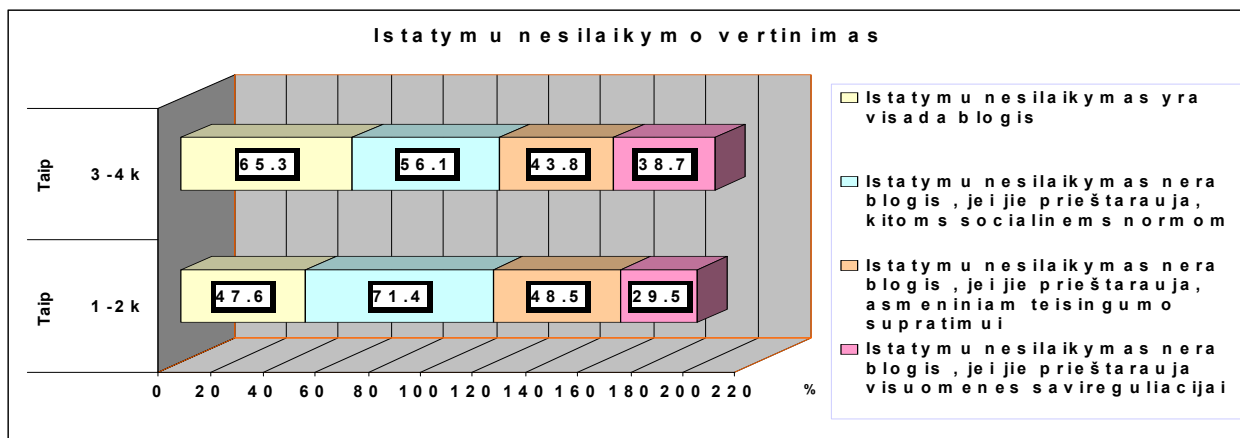
Trečioji grupė. Tai administraciniai teisės pažeidimai, už kurios numatytos baudos iki **1500L.** Respondentai dažnai toleruoja transporto priemonių vairavimą, esant neblaiviam (5,7/6,2proc.), Smulkų svetimo turto pagrobimą vagystės ar sukčiavimo būdu. (7,6/4,8proc.)

5 lentelė. **Požiūris į teisės pažeidimų toleravimą**

Nr.	TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Dažnai 1-2k. % 3-4	Baudos Dydis
1.	Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam	5,7 / 6,2	1000 iki 15 L.00L.
2.	Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.	7,6 / 4,8	300iki700 L.
3.	Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti	4,7 / 10,2	300iki500 L.
4.	Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.	5,7 / 4,8	Iki 500l L.
5	Nustatyto greičio viršijimas.	6,6 / 14,8	150iki300 L
6.	Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.	4,8 / 6,1	150 iki 300 L.
7.	Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose	28,6 / 8,2	100-300 L.
8.	Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalos.	11,4 / 4,8	100 iki 300 L
9.	Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.	3,6 / 10,2	Iki 100 L.
10.	Alkoholinių gėrimų gėrimas <u>viešose vietose.</u>	19,4 / 6,2	30-50 L.
11.	Girta pasirodymas viešose vietose.	7,6 / 4,8	30-50 L. L.
12.	Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama	19,4 / 2,4	30iki50 L.
13.	Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.	3,4 / 10,2	20-50 L.

Empiriniai tyrimai, analizuojant valdžių elito teisinę sąmonę ir savimonę, pagrindė priežastis, dėl kurių įstatymai yra pažeidžiami, tai yra, kad visuomenė toleruoja pažeidėją (56,6 proc.).

Tiriant vertybinį požiūrį į teises normas buvo pateikti atitinkami klausimai. Į klausimą „ar įstatymų nesilaikymas yra visada blogis“ vienareikšmiškai taip atsakė (47,6/65,3proc.) Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei įstatymai prieštarauja kitoms socialinėms normoms (moralei, papročiams). Taip mano 71, 4/56,1 proc. Iš respondentų, laikančių asmeninį teisingumo supratimą aukščiau už teises normas, teigiamai atsakė(48,5/43,8proc.) ir teiginiui, kad įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja visuomenės savireguliacijai, pritarė 29,5/38,7proc.

12pav. **Įstatymų nesilaikymo vertinimas**

Aušros Rauličkytės atlikto tyrimo su valdžių elitu duomenys pasiskirstė taip: į klausimą „ar įstatymų nesilaikymas yra visada blogis“ vienareikšmiškai teigiamai atsakė 60,1 proc. Į klausimą „ar įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, kitoms socialinėms normoms“ (moralei, papročiams) teigia 27,8 proc. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jis prieštarauja, asmeniniam teisingumo supratimui, teigia 1,9 proc. Ir įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja visuomenės savireguliacijai teigė 6,5 proc. Analogiški tyrimai atlikti Lenkijoje, Olandijoje ir Vokietijoje. 45 proc. lenkų sutiko su teiginiu „ Įstatymų visada reikia laikytis, net jeigu Jūs nemanote, kad jie yra teisingi“. 47 proc. Olandijos gyventojų taip atsakė į klausimą. Ir net 66 proc. vokiečių sutiko su šiuo teiginiu, tai aiškinama tuo, kad Vokietijoje valstybės valdžia suvokiama kaip itin reikšminga.

3.7 Veiksniai, labiausiai veikę respondentų teisinio mąstymo formavimąsi

Kaip jau buvo minėta, veiksnys - tai skatinamoji priežastis, faktorius. Tai reiškia, kad veiksnys yra priežastis, kuri skatina teisinės sąmonės formavimąsi. Vadinasi, teisinė sąmonė yra fenomenas, kurį reikia skatinti, kad jis veiktų norima linkme. Valstybė visais laikais stengėsi, kad būtų atitinkamai formuojama ši sąmonės forma. Žmogaus vidinio pasaulio nuostatos yra svarbios, nes pagal jas yra prognozuojama žmogaus elgsena. Viduramžių filosofija teigia, kad „žmogaus kūno gydymas yra privatus reikalas, tačiau sielos gydymas yra visuomeninis reikalas“.

Pasak mokslininko V. Šlapkausko, individo teisinę sąmonę formuoja įvairūs *veiksniai*, tai: 1) žinios apie teisę, įgytos šeimoje, mokykloje, darbovietėje, savišvietos būdu, iš draugų ir pažįstamų asmenų pasakojimų, žiniasklaidos priemonių; 2) teisinių santykių praktinė patirtis; 3) emocinis teisingumo išgyvenimas, kylantis iš teisinių santykių praktinės patirties. Respondentai sutinka, kad svarbiausias veiksnys, formuojant teisinę sąmonę yra teisinės žinios (83,8/77,5proc.), kad praktinė patirtis sprendžiant teisinio pobūdžio problemas, yra veiksnys, sutinka (61,9/59,1proc.), su veiksnium dėl negatyvios kitų asmenų patirties, kai jie neteisingai nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo, sutinka(47,6/40,8 proc.), dėl negatyvios asmeninės patirties, kai respondentas nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo, sutinka 35,2/36,7 proc.), .Su formuluote dėl kitų asmenų patirties, kai jie valstybinių institucijų buvo apginti nuo teisei prieštaraujančio veikimo sutinka (43,8/30,6proc.). Su formuluote dėl pozityvios asmeninės patirties, kai respondentas valstybinių institucijų buvo apgintas nuo teisei prieštaraujančio veikimo, sutinka (34,3/43,8proc.).

Ilentelė. Veiksniai, labiausiai veikę respondentų teisinio mąstymo formavimąsi

VEIKSNIAI	Sutinku		Beveik sutinku	
	1-2 n=105,	% 3-4 n=98	1-2 N=105,	% 3-4 n=98
1. Teisinės žinios (įgytos šeimoje, mokykloje, kolegijoje, iš draugų, žiniasklaidos priemonių)	83,8	/ 77,5	11,4	/ 18,4
2. Praktinė patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas	61,9	/ 59,1	34,3	/ 36,7
3.Negatyvi kitų asmenų patirtis, kai jie neteisingai nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo	47,6	/ 40,8	44,7	/ 44,8
4.Negatyvi asmeninė patirtis, kai respondentas nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo	35,2	/ 36,7	56,1	/ 50
5.Pozityvi kitų asmenų patirtis, kai jie valstybinių institucijų buvo apginti Nuo teisei prieštaraujančio veikimo	43,8	/ 30,6	40,9	/ 55,1
6.Pozityvi asmeninė patirtis, kai respondentas valstybinių institucijų buvo apgintas nuo teisei prieštaraujančio veikimo	34,3	/ 43,8	43,8	/ 45,1

Gauti tyrimo duomenys iš dalies patvirtino mokslininkės Aušros Rauličkytės, atliktą empirinį tyrimą dėl valdžių elito teisinio mąstymo formavimosi *veiksnių*. Svarbiausi veiksniai tai: praktinio darbo patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas (60,6 proc.), bendras pasaulėžiūros formavimosi procesas (43,2 proc.), studijos aukštojoje mokykloje (25,3 proc.), negatyvi kitų asmenų patirtis, kai jie neteisingai nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo ar neveikimo (7,4proc.), asmeninė patirtis su patyrusiu teisininku (6,3 proc.), negatyvi asmeninė patirtis, nukentėjus nuo teisei prieštaraujančio veikimo ar neveikimo(4,6 proc.) ir kt.

IŠVADOS

Pirma išvada

- ✓ Literatūros šaltiniai tvirtina, kad *studentija* yra socialinė grupė, kuri realizuoja save per dvasinių gėrybių kūrimą. Vadinasi, jų teisinės sąmonės pažintinė dalis yra paremta bendromis studijų metu suteiktomis teorinėmis žiniomis, formuojančiomis pasaulėžiūrą. Mokslininko V. Šlapkausko teigimu, vienas iš veiksnių, formuojančių teisinę sąmonę, yra žinių apie teisę šaltiniai. Teisinių žinių šaltiniai yra žinios apie teisę, įgytos šeimoje, mokykloje, kolegijoje, savišvietos būdu, iš draugų ir pažįstamų.
- ✓ *Tyrimas pagrindė*, kad I-II kurso respondentams reikšmingiausi teisinių žinių įgijimo šaltiniai yra mokykla ir šeima. III-IV kurso respondentams reikšmingiausi teisinių žinių įgijimo šaltiniai yra kolegija, mokykla ir savišvieta. Bendra abiem grupėm yra tai, kad jos vienareikšmiškai pripažįsta pagrindinį teisinių žinių šaltinį -formalųjį švietimą. Didžiausią įtaką, formuojant teisinę sąmonę, I-II kurso respondentams turi žinios, įgytos mokykloje, o III-IV kurso respondentams – žinios, įgytos kolegijoje. Aiškūs ir tvirti grupių atsakymai leidžia daryti prielaidą apie susiformavusį požiūrį dėl teisinių žinių šaltinio. Respondentai suvokia žinių šaltinių reikšmę ir jų įtaką formuojant teisinę sąmonę, geba įvertinti žinių poreikį, tai liudija apie teisinės sąmonės teorinį lygį, kuriuo pagrindu susiformuoja teisinė ideologija.
- ✓ Tyrimas patvirtino hipotezę, kad studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape, tampa pagrindiniu teisinių žinių šaltiniu.
- ✓ Ankstesni moksliniai tyrimai, analizuojantys teisinę sąmonę, taip pat patvirtina gautą išvadą, pagrįsdami, kad žinios aukštojoje mokykloje yra svarbus veiksnys, formuojant teisinę sąmonę

Antra išvada

- ✓ Literatūros šaltiniai teigia, kad teisė išsivertina svarbiausiose socialinio gyvenimo srityse. Ji tampa instrumentu individų ir institucijų veikloje, įsisavinant teises normas. Teisinių normų įsisavinimo procese vyksta institucionalizacija. Tuo metu įtvirtinami teisiniai faktai tampa įpročiu. Nuo to, kaip ištraukiama į institucionalizacijos procesą, galima spręsti apie gebėjimą veikti visuomenėje, vadovaujantis teisinėmis normomis.
- ✓ Mokslininkų požiūriu, gebėjimas veikti institucionalizacijos procese yra veiksnys, kuris padeda formuoti teisei sąmonei. Tyrime vadovautasi tuo, kad per dalyvavimą valstybės valdomų institucijų veikloje gaunama papildomų žinių ir jos tampa žinių apie teisę šaltiniu.
- ✓ *Tyrimas pagrindė*, kad trečdalis visų respondentų įgyja žinių dalyvaujant valstybės valdomose institucijose, gaudami paslaugas. Iš tyrime nurodomų institucijų daugiausia kreipiamasi į „Sodrą“, mokesčių inspekciją, migracijos tarnybą ir darbo biržą. Iš teisėsaugos institucijų į notariatą, mokesčių inspekciją, migracijos tarnybą. Dažniau į šias institucijas kreipiasi I-II kurso respondentų grupė nei III – IV kurso grupė. Respondentai pagrindė, kad žinios, įgytos praktinėje veikloje, yra svarbios, formuojant

teisinę sąmonę, bet reikšmingiausiu teisinės sąmonės formavimo šaltiniu pripažįsta žinias, įgytas formaliu švietimu.

- ✓ Ankstesni tyrimai, atlikti tyrinėjant kitų socialinių grupių teisinę sąmonę, patvirtino, kad praktinė veikla yra labai svarbus veiksnys, formuojantis teisinę sąmonę.
- ✓ Formuluota hipotezė, kad studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape, padeda aktyviau veikti praktinėje veikloje, nepasitvirtino.

Trečia išvada

- ✓ Mokslininkų požiūriu, teisinė praktinė patirtis yra veiksnys, formuojantis teisiną sąmonę. Kiekviena civilizuota visuomenė negali apsieiti be tam tikrų teisinėmis normomis sureguliuotų teisinių santykių įgyvendinimo. Praktinė veikla atspindi šiuolaikinio gyvenimo realijas, būtinumą veiksmų, be kurių neįmanomas civilizuotas bendradarbiavimas. Respondentų gebėjimas ištraukti iš teisinių santykių įgyvendinimo procesą rodo respondentų veiklumą, aktyvumą ir savarankiškumą. Mokslininkų apibūdinamas šis elgesys kaip socialiai aktyvus, pasireiškiantis visuomenei naudinga linkme.
- ✓ *Tyrimu įrodyta*, kad pusė respondentų dalyvauja praktinėje veikloje: sudarydami sutartis atstovaudami ir gindami artimųjų interesus, reikšdami pretenzijas dėl netinkamų daiktų kokybės. Praktinės veiklos rezultatai abiejų grupių yra panašūs, bet išvelgiama, kad I-II kurso respondentai aktyvesni nei III-IV kurso.
- ✓ Formuluota hipotezė, kad studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape, padeda aktyviau veikti praktinėje veikloje nepasitvirtino.

Ketvirta išvada

- ✓ Mokslininkų požiūriu, emocinis teisingumo išgyvenimas, kylantis iš teisinių santykių praktinės patirties, yra teisinę sąmonę formuojantis veiksnys. Emocinė teisinės sąmonės dalis - tai išorinis jausmų reiškimasis, aplinkos reiškinių savybių santykis su individo poreikiais. Daroma prielaida, kad emocinė teisinė sąmonės dalis įtakoja teisinę psichologiją. Ji reiškiasi psichologinėmis reakcijomis į valstybės ir teisės reiškinius, Mokslininkų nuomone, teisinė psichologija yra varomoji jėga, sprendžiant problemiškas situacijas. Platono dorybių teorijoje emocinė reakcija vadinama nirštančiąja sąmonės dalimi. Ji gali pasireikšti kaip pykstanti ar net agresyvi, svarbu, kad ji būtų paremta protu, jei ji iškelia drąsos dorybę, tada nirštas, nepaisant visų kliūčių, yra nukreiptas į tikrąjį gerį.
- ✓ *Tyrimas pagrindė*, kad studentų emocinė reakcija į pažeistą teisę įvairi. I-II kursai reaguoja dažniausiai ramiai, o III-IV kurso respondentai reaguoja tiek spontaniškai, tiek labai emociškai, tiek ramiai. Daromai prielaida, kad III-IV kurso respondentai atsakymuose išvelgia situacijų nevienareikšmiškumą, ir tai gali patvirtinti susiformavusį teisinės psichologijos lygį bei jos svarbumą teisinėje sąmonėje.
- ✓ Mokslininkų teigimu, emociniai išgyvenimai atsiranda konkretiems asmenims vertinant, koku mastu jų interesai dalyvauja galiojančioje visuomenės teisinėje tvarkoje. Hiumo teorija įrodo, kad asmeniniame

vertinime būtina atsižvelgti į viešąjį interesą. Teisingumo teorijomis paremta argumentavimo forma pateikia teisingumo principą, kurio atspirties taškas. yra asmens nedisponuojamumas (savitiksliskumas) ir kuris pagrįstomis laiko tik tas normas, kurios naudingos kiekvienam jas liečiančiam asmeniui. *Tyrimas įrodė*, kad abi grupės pripažįsta per žemą studento prestižą visuomenėje ir studentai jaučia emocinį diskomfortą, ypač I-II kursas, kai su jais neteisingai pasielgiama. Kituose vertinimuose asmeninio teisingumo požiūriu nuomonės išsiskyrė, I-II kurso respondentų vertinimai yra optimistiškesni, pozityvesni, o III-IV kurso respondentų vertinimai *kritiški*, III-IV kurso respondentai kritiškai vertina kitų nuomonę apie jų darbą, teises, elgesį su jais ir kt.

- ✓ Mokslininkų teorijos aiškina, kad kritiškas požiūris reiškia nesitaikstymą su pateiktoms gyvenimo orientacijomis, kurios verčia suabejoti jų teisingumu, tuo pabrėžiama laikysena socialiniame gyvenime. Kritiškumas reiškia tai, kuo nenorima būti - tai suteikia galimybę atrasti save skyrium nuo apibrėžto vaidmens ir apibrėžtų arba numatytų savęs supratimo modelių. Kritiškas mąstymas yra būdas neigimu kurti vaidmenį.
- ✓ Teisinės studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape leidžia įvairiapusiškai vertinti bei reaguoti į pažeistą teisę, patvirtino hipotezę.

Penkta išvada

- ✓ Mokslininkų požiūriu, valinė teisinės sąmonės dalis yra veikiamą kryptingą elgseną. Tai gebėjimas sąmoningai sau kelti tikslą, laisvu apsisprendimu, atsakinga veikla siekti įgyvendinimo. Kryptingą elgseną yra sąmoninga ir tikslinga veikla, kuri vadovaujasi atitinkamu elgesio motyvu bei tipu. Ji, yra teisinę sąmonę formuojantis veiksnys. Yra trys elgesio veiksmo komponentai: gebėjimas suvokti atliekamą elgesį, gebėjimas suvokti jo reikšmingumą ar svarbą, gebėjimas pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo suvokimu ir pasirinkti kaip elgtis esamoje situacijoje.
- ✓ Tyrimai pagrindė, kad beveik visi respondentai, kryptingai elgdamiesi, geba suvokti atliekamą elgesio veiksmą, jo reikšmingumą ir svarbą. Pusė respondentų geba suvokti, kaip pasinaudoti patyrimu atliekant veiksmą, bei pasirinkti, kaip elgtis esamoje situacijoje.
- ✓ Mokslininkų požiūriu, kryptingą elgseną yra vykdoma atitinkamais teisinio elgesio motyvais. Teisinio elgesio motyvai yra: vidinis įsitikinimas, kad teisės normų reikalavimai yra teisingi ir teisėti, elgesio taisyklių supratimas, teisinės atsakomybės baimė, tradicijos, pasyvus, paprastas tam tikrų elgesio normų laikymasis. Mokslininko nuomone, aukščiausiu teisėto elgesio pavyzdžiu laikomi tie veiksmai ir poelgiai, kurie atitinka teisės normų reikalavimus ir juos asmenybė padaro dėl vidinio įsitikinimo ir poreikio gyventi santarvėje su teise.
- ✓ *Tyrimai pagrindė*, kad studentams reikšmingiausias yra elgesio taisyklių supratimo motyvas. Taroma prielaida, kad individas veikia taisyklių ir principų pagrindu. Pusė respondentų pripažino, kad vadovaujasi vidiniu įsitikinimu, kad teisės normų reikalavimai yra teisingi ir teisėti. Mokslininkų nuomone, tai įsisąmonintas elgesys. Šis motyvas yra aukščiausio teisėto elgesio pavyzdys. Jis

respondentų atsakymuose nėra dominuojantis, bet yra svarbus. Skirtinga abiejų grupių vertinimuose yra tai, kad beveik pusė I-II kurso respondentų pripažįsta pasyvų, paprastą tam tikrų elgesio normų laikymąsi. III - IV grupė neišskyrė kaip reikšmingo šio motyvo.

- ✓ Kryptinga elgsena, galima daryti prielaidą, vadovaujasi atitinkamu teisinio elgesio tipu. Teisinio elgesio tipai, mokslininkų požiūriu, gali būti: tradicinis, iliustracinis, kritiškas, genetinis.
- ✓ *Tyrimai pagrindė*, kad respondentai labiausiai vadovaujasi iliustraciniu ir tradicija paremtu elgesio tipu.
- ✓ Respondentų nuomonės išsiskyrė dėl elgesio tipo, kuris paremtas abejojimu, teisinių normų teisingumu. III-IV kurso respondentai šiuo elgesio tipu vadovaujasi dažniau nei I-II kurso respondentai. Abejojimas – tai toks elgesio tipas, kuris yra paremtas kritiniu mąstymu.
- ✓ Galima patvirtinti hipotezę, teisinės studentų žinios, įgytos studijų proceso vėlesniame etape įgalina vadovautis elgesio motyvu ir tipu, paremtu žiniomis.

Šešta išvada

- ✓ Valstybės požiūrį į administracinių teisės normų pažeidimus santykinai galima vertinti pagal numatytą sankcijos dydį. Valstybė, konkrečiai Seimas, socialines normas sankcionuodamas kaip teises ir už jų pažeidimus numatydamas atitinkamo dydžio sankciją, išreiškia požiūrį į socialinius reiškinius.
- ✓ Tyrimais pagrįsta, kad tolerancija administraciniams teisės pažeidimams abiejų grupių yra skirtinga: I-II kurso respondentai mažiausiai toleruoja *transporto priemonių vairavimą, neturint teisės vairuoti*, o III – IV kurso respondentai mažiausiai toleruoja *smulkų svetimo turto pagrobimą ir narkotinių medžiagų vartojimą be gydytojo paskyrimo*, šių teisės pažeidimų netoleravimas atitinka valstybės poziciją, išreikštą per baudos dydį.
- ✓ Tyrimai pagrindė, kad baudos dydis nėra vienintelis administracinių teisės normų pažeidimų netoleravimo šaltinis: I – II kurso respondentai netoleruoja *rūkymo vietose, kuriuose draudžiama tai daryti, garsų dainavimą, grojimą garsiniais aparatais viešose vietose*. II – IV kurso respondentai netoleruoja: *važiuojamosios dalies perėjimą, ten kur draudžiama, girtos pasirodymas viešose vietose*. Manytume, kad netoleruotino administracinio teisės pažeidimo šaltinis yra tradicija ir teisinis auklėjimas.

✓

REKOMENDACIJOS

- Studentams labiausiai reikšmingos vertybės yra teisingumas ir žmogiškumas. Studijų procese atkreipti dėmesį į savarankiškumo ir veiklumo vertybių ugdymą.
- Praktinis mokymas yra labai reikšmingas pasiekimas aukštojo mokslo neuniversitetinėse studijose. Reikšminga, kad mokymo procesas vyksta praktinių institucijų centruose. Atkreipti dėmesį į praktinių mokymo įstaigų įvairumą, nes jose ne tik suteikiamos mokymo žinios, bet pati institucija, jos veikla tampa svarbiu žinių šaltiniu. Tai svarbu studento institucionalizacijos procesui, formuojant bendrą pasaulėžiūrą ir kartu teisinę sąmonę.

VIDA POIMANSKIENĖ STUDENTŲ TEISINĖS SĄMONĖS IDENTIFIKAVIMO ASPEKTAI

SANTRAUKA

Studentų socialinės grupės teisinė sąmonė yra identifikuojama pagal hipotetinį modelį. Hipotetinis modelis kuriamas pagal mokslininkų A. Jasmonto, V. Šlapkausko, D. Meyers ir kt. teorijas. Modelio sistema formuojama per teisinės sąmonės sudedamąsias dalis: pažintinę, emocinę bei valinę.

Pažintinė teisinės sąmonės dalis charakterizuojama vadovaujantis teisinę sąmonę formuojančiais veiksniais: žinių apie teisę šaltiniais ir teisinių santykių praktine patirtimi.

Emocinė teisinės sąmonės dalis aiškinama per emocinį teisingumo išgyvenimą. Šis veiksnys išreiškiamas per asmeninį teisingumo vertinimą bei reakciją į pažeistą teisę.

Valinė teisinės sąmonės dalis apibūdinama per kryptingą elgseną. Kryptinga elgsena yra veiksnys apibūdinamas per teisinio elgesio tipą, motyvus ir administracinės teisės pažeidimų toleravimą.

Tyrimais pagrįsta, kad žinių apie teisę svarbiausias šaltinis yra formalus švietimas. Respondentai patvirtino, kad praktinė teisinių santykių patirtis yra svarbus teisinę sąmonę formuojantis veiksnys ir kad trečdalis respondentų dalyvauja šioje veikloje. Respondentai, vertindami reiškinius asmeninio teisingumo požiūriu, pripažino, kad studentų prestižas visuomenėje yra menkas ir jie jaučia didelį emocinį diskomfortą, patirdami neteisingumą. III–IV kurso respondentai reiškinius vertina gana kritiškai. Tai aiškinama J. Ruseno teorija apie kritinį mąstymo tipą. Tyrimais įrodyta, kad studentų reakcija į teisės normų pažeidimus yra įvairiapusė: ir rami, ir labai emociinga. Ši situacija aiškinama Platono dorybių teorija. Pažymėtina, kad tiek rami, tiek labai emociinga reakcija būdinga tik III–IV kurso respondentams. I–II kurso respondentai reaguoja į teisės pažeidimą ramiai arba išvis nereaguoja. Respondentai patvirtino, kad svarbiausias teisinio elgesio motyvas yra *elgesio taisyklių supratimas*. Šis motyvas paremtas teisės normų žinojimu. Beveik pusė visų respondentų vadovaujasi ir kitu teisinio elgesio motyvu - *vidiniu įsitikinimu, kad teisės normų reikalavimai teisėti ir teisingi*. Pažymėtina, kad I–II kursų respondentai išsiskyrė pasirinkdami *pasyvų, paprastą elgesio normų laikymosi* motyvą.

Tyrimais pagrįsta, kad netolerancija administraciniams teisės pažeidimams yra tiesiogiai proporcinga baudos dydžiui. Atskirais atvejais galima išvelgti tradicijų įtaką. Tai dažniau pastebima tarp I-II kursų respondentų.

Apibendrinus teigiama, kad studentų teisinė sąmonė priskiriama teorinės teisinės sąmonės rūšiai. Jų teisinė ideologija paremta žinojimu, o teisinė psichologija yra paremta adekvačia emocine reakcija į teisės pažeidimus, labiau būdinga III – IV kursų respondentams. Tai patvirtina hipotezę, kad studijų procese studentams, vertinant reiškinius, jų teisinė sąmonė transformuojasi į aukštesnį lygmenį.

VIDA POIMANSKIENE
THE DETERMINATION OF STUDENTS' LEGAL CONSCIOUSNESS

SUMMARY

Students, as social group, law consciousness are identified according to hypothetical model. This hypothetical model is founded according to theories of scientists A. Jasmontas, V. Šapkauskas, D. Meyers and others theories. Factors forming consciousness are analyzed according to cognitive, emotional and volitional parts of law consciousness.

The researches based that knowledge about law is a factor that forms cognitive part of law consciousness. Students' knowledge about law is founded during a formal education. The researches based that respondents in practical experience of relations governed by law, while forming students' law consciousness, aren't active as only one third of respondents take part in this activity. A presumption is made that students law consciousness is being formed more by theoretical knowledge neither practical. The knowledge is a ground for law ideology and for theoretical law consciousness to be formed students law ideology forms itself on the base of theoretical knowledge

.Emotional justice experience, learned practically, is a factor, which forms law consciousness. This factor is reveals through the emotional part of law consciousness. Emotional justice experience is analyzed through the personal point of view to justice and the reaction to the law violations. The research based that the reaction of students to violations of law rules is many-sided, according to the situation it can be calm, and it can be very emotional as well. This phenomenon is being explained by moral theory of Platonas. The estimations of respondents by their personal point of view to justice specifies that the prestige of students is too low in our society and they feel a great emotional discomfort, experiencing some facts of the other estimations. The other students, especially those who are in the third or four courses, estimations by the point of view to personal justice are rather critical. Critical way of thinking theoretically is based by theory of J. Rusenas. A presumption is made that emotional part of law consciousness is a base for law psychology to be formed. Ability to react to violations of law rules many- side and estimate critically phenomenon of social groups by personal point of view to justice, shows the formed level of law psychology.

Purposeful behavior is a factor that forms law consciousness. Purposeful behavior is an expedient, consciousness activity. It is disclosed through the motives and types of behavior. In summarize can say, that students have theoretical law consciousness. They law ideology founded by theoretical knowledge and they emotional law forms an unequal reaction into law violations.

Students especially who are in the third or four courses has more quality law consciousness. So we can scientific hypothesize .

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 2004.
2. Lietuvos Respublikos administracinis teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
3. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 53-2042Aktuali redakcija nuo 2005-11-2 [žiūrėta 2007 08 25] **Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.
4. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas /Aktuali nuo 2006-07-18 Numeris: VIII-1586.[žiūrėta 2007 08 25] **Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas .Vilnius: Mūsų Saulužė, 2003.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas .Vilnius: Mūsų Saulužė, 2003.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas . Vilnius, 2006.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas , Vilnius : Teisinės informacijos centras, 2004.
9. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas Aktuali redakcija nuo 2007-07-19 **žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.
10. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas[**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
11. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas Aktuali redakcija nuo 2007-06-21, Numeris: I-2882 **žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.
12. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d. d.:Nr. IX-1518,2003-04-22[**žiūrėta2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
13. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas[**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
14. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas Aktuali redakcija nuo 2007-06-30[**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
15. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas Aktuali redakcija nuo 2007-07-19 **žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
16. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // ,Valstybės Žinios., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)
17. Lietuvos Respublikos šeimos politikos koncepcija [**žiūrėta 2007 11 20] Prieiga per internetą** http://www.mususeima.lt/dokumentai/VSPK_projektas_Nr_XP_2390_20070705LRS.doc
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas //aktuali redakcija nuo 2007-061 [**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ministerijos įsteigimo bei gyventojų užimtumo reguliuojančių normatyvinių aktų tvirtinimo“ / Aktuali nuo 2003-06-1[**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, Dėl Lietuvos darbo biržos prie Socialinės apsaugos ministerijos įsteigimo bei gyventojų užimtumo reguliuojančių normatyvinių aktų tvirtinimo // Aktuali nuo 2003-06-17 [**žiūrėta 2007 08 25] Prieiga per internetą** <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>
21. Anzenbacher Arno, Filosofijos įvadas, – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
22. Asmens prigimtis. Teisė / Al. Plėšnys, Filosofijos įvadas, Vilnius: Taura, 1996.
23. Baudžiamoji teisė, Specialioji dalis Pirma knyga, Vilnius: Eugrimas,2001.
24. Baudžiamoji teisė.Bendroji dalis, Vilnius: Eugrimas ,1996.
25. Čiužas A. Besimokančio jaunimo vertybinės orientacijos // Lietuvos sociologija amžių sandūroje / ats. Red. A. Vosyliūtė . – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001.
26. Čiužas A. Ratkevičienė V. Vertybinių jaunimo orientacijų tyrimai Lietuvoje //sociologija:praeitis

- ir dabartis / ats. Red. J. Leonavičius. Kaunas: Kauno technologijos universitetas 2000.
27. Civilinė teisė, I – tomas, Vilnius, 2004
 28. Civilinio proceso teisė I- Tomas Vilnius: Justitia 2003
 29. Cotterrell Roger, Teisės sociologija įvadas, Kaunas: Dangerta, 1997.
 30. Dabartinis Lietuvių kalbos žodynas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
 31. Dvasios fenomenologija / Georg Wilhelm Friedrich Hegel. - Vilnius : Pradai, 1997.
 32. Filosofijos žodynas / Alois Halder, Vilnius: Alma litera, 2002 – 304p.
 33. Ideologija ir pasaulėžiūra /Lietuvos filosofinė mintis, Chrestomatija, Vilnius: Aidai, 1996.
 34. Jėčiūnienė M. Jaunimo vertybinių orientacijų ugdymo problemos // Jaunimo vertybinės orientacijos / ats. Red. A. Vosyliūtė. – Vilnius: Socialinių tyrimo institutas, 2003.
 35. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai, Kaunas: Judex, 2002.
 36. Kriminologinių tyrimų metodika / Tomas Rudzkiš, Rokas Uscila, Saulius Starkus, Metodinis leidinys, Vilnius, 2000.
 37. Kuconis P. Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos, Vilnius: Justitia, 2001.
 38. Leonas P. Teisės enciklopedija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
 39. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. – Vilnius: Academia, 1993.
 40. Lietuvos teisės pagrindai, Vilnius : Justitia 2004.
 41. Lietuvos valdžių elito savimonės ypatumai. / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Gintautas Valickas, Vilnius, 1998.
 42. Malonumas ir būtinybė / Dvasios fenomenologija/ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. - Vilnius : Pradai, 1997.
 43. Moderniosios sąmonės konfigūracijos : Kultūra tarp mito ir diskurso / Leonidas Donskis. - Vilnius : Baltos lankos, 1994.
 44. Moralinės sąmonės ontogenezės hipotezė Jurnas Rusešas / .Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika / [sudarė A. Poviliūnas. - Vilnius : Solertija, 1997.
 45. Nekrašas Evaldas, Filosofijos įvadas. Vilnius: Justitia, 2005.
 46. Psichologijos žodynas, 1993.
 47. Ružas Albertas, Atminties fenomenas, Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
 48. Sąmonė klasikinėje Indijos filosofijoje : (lyginamoji studija) / Audrius Beinorius. - Vilnius : Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002.
 49. Sąmonės ir kultūros kritikos kontūrai / Moderniosios sąmonės konfigūracijos : Kultūra tarp mito ir diskurso / Leonidas Donskis. - Vilnius : Baltos lankos, 1994.
 50. Savarankiškas protingos savimonės perėjimas į tikrovę / Dvasios fenomenologija / Georg Wilhelm Friedrich Hegel. - Vilnius : Pradai, 1997.
 51. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vilnius: Justitia, 2005.
 52. Šlapkauskas, Vytautas, Teisės sociologijos pagrindai, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
 53. Studentai ir socialinė aplinka / Akademiniis jaunimas: Gyvenimo būdas ir vertybės, monografija Antanas Čiužas, Valentina Ratkevičienė, Petras Stankevičius, Anelė Vosyliūtė. - Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.
 54. Studentų socialinės padėties kaita ir jos priežastys / Studentai ir laikas, Juozas Leonavičius, Kaunas: Technologija, 1997
 55. Tarptautinių žodžių žodynas / Valerija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Žodynas, 2004.
 56. Teisės filosofijos istorija / Petras Leonas. - Vilnius : Mintis, 1995.
 57. Teisės pažinimo metodai /Teisės teorija, Alfonsas Vaišvila; – Vilnius: Justitia, 2004.
 58. Teisės teorija / Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: Justitia, 2004.
 59. Teisinė kultūra posovietinėje Lietuvos visuomenėje: būtinosios ginties sociokultūrinė analizė [Rankraštis] : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, sociologija (05 S) / Daiva Nazarovienė. - Kaunas, 2004.
 61. Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai, Vytautas Šlapkauskas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
 62. Teisinės sąmonės rūšys / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas. – Vilnius: Justitia, 2004.

63. Teisinės sąmonės sąvoka / Teisės teorija; Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas Vilnius: Justitia, 2004.
64. Teisinės sąmonės struktūra / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas Vilnius: Justitia, 2004.
65. Teisinių idėjų samprata / Teisės teorija, Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas Vilnius: Justitia, 2004.
66. Valdžių elito teisinės sąmonės komponentų analizė / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Aušra Rauličkytė, Vilnius, 1998.
67. Viešasis valdymas // Lietuvos teisės pagrindai, Vilnius: Justitia, 2004.
68. Žmogaus sąmonė / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999.
69. Žmogaus sąmonės atributai / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999.
70. Žmogaus sąmonės rūšys / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999.
71. Žmogus ir sąmonė / Filosofijos pamatai, Mokomoji knyga, Vilnius: Technika 2006.
72. Teisėtas elgesys ir jo rūšys / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: Justitia, 2004.
73. Teisinė sąmonė / Teisės sociologijos pagrindai Vytautas Šlapkauskas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
74. Valdžių elito teisinė sąmonė: Konstituciniai valstybės ir visuomenės sąrangos aspektai / Lietuvos valdžių elito teisinės sąmonės ir savimonės ypatumai, Genovaitė Babachinaitė, Vilnius, 1998.
75. Furst Marija, Jurgenas Triksas, Filosofija. V. 1995.
76. Trys sąmonės sklaidos / Sąmonė klasikiniame Indijos filosofijoje, Audrius Beinorius, Vilnius. 2002
77. Tautinė tapatybė ir savimonė / Tautos kultūros savimonė, Bronius Kuzmickas, Liliana Astra-Vilnius: Rosma, 1996.
78. Savimonė / Aleksandras Jasmontas, Filosofavimo pamatai, Vilnius: litimo 1999.
79. Teisė – fundamentinė žmogiškumo kategorija / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: Justitia, 2004.
80. Įstatymų viršenybė / Politinių teorijų istorija, George H. Sabine Thomas L. Thorson, Vilnius: Pradai 1995.
81. Teisės veiksmingumas / Teisės teorija Alfonsas Vaišvila; – Vilnius: Justitia, 2004.
82. Vaiko teisių apsaugos institucijos [žiūrėta 2007 08 15] Prieiga per internetą <http://www.socmin.lt/index.php?1373940636>
83. Aristotelis, Rinktiniai raštai - Vilnius, Mintis, 1990.
84. Hume'as apie teisingumą // Teisingumo teorijos, Brian Barry, Vilnius: Eugrimas, 2002
85. Brian Barry, Teisingumo teorijos, Vilnius: Eugrimas, 2002.
86. Andriuškevičiaus Arvydas, Administracinę teisės principai ir normų ribos, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
87. Myers, D. G. Social Psychology, New York: Me Grauw's hill, 1996.
88. Sezamanas V. Raštai. Gnoseologija. V. "Mintis" 1987.
89. Tidikis Rimantas, Socialinių mokslų tyrimų metodologija, Lietuvos teisės universitetas, 2003.

Priedas Nr. 1

(Filosofijos pamatai , Mokomoji knyga , Vilnius: Technika 2006, 244 – 249p.)

Sąmonės atributai:

<i>Kalba</i>	<i>Protas</i>	<i>Atmintis</i>	<i>Intelektas, mąstymas,</i>	<i>Samprata arba supratimas</i>
--------------	---------------	-----------------	------------------------------	---------------------------------

Sąmonės rūšys:

(Pagal pažinimo subjektą)

Individualioji (asmeninė)	Grupinė sąmonė (kolektyvinė).
-----------------------------------	--

Sąmonės rūšys:

(Pagal raiškos lygį)

Kasdienė sąmonė tai sveikas protas, socialinė psichika, visuomeninė psichologija.	Teorinė sąmonė – tai ideologinis lygmuo.
--	---

Sąmonės atributai lentelėje jie galėtų apibūdinami taip:

2. 1. lentelė Žmogaus sąmonės kontrolės procesai

Nr .	Sąmonės atributai:	Papildymas
1 .	Kalba	Informacijos perteikimas žodžiu
2 .	Atmintis	Informacijos atgaminimas
3 .	Mąstymas	Informacijos perteikimas teiginių, sprendimų, vertinimų pagalba.
4 .	Protas	Visuma dvasinių gebėjimų, kurie skiriasi nuo jauslinio suvokimo gebėjimų.
5 .	Intelektas	Dvasinio pažinimo galia.
6 .	Samprata / supratimas	Dvasinės tikrovės įsisąmoninimo būdas.

Žmogaus valios raiška lentelėje galėtų atrodyti taip:

2.1 lentelė **Teisinės sąmonės santykinė valinė raiška**

	Visuomenėje	Gamtoje
Nr.	Apsisprendimas	-----
2.	Pasirinkimas	-----

2.1 lentelė **Teisinės sąmonės veikimo procesas**

Nr.	Teisinės sąmonės dalys	Tarpusavio saveika	Teisinės sąmonės struktūra
1.	Pažintinė (Tai žinios, kurios formuoja idėjas, teorijas ir vaizdinius.)		Teisinė ideologija
2.	Valinė (Tai sąmonės aktas, neatskiriama susijęs su mąstymu. Pažinimo dėka orientuoja savo polinkius, įgūdžius, norus, poreikius.		
3.	Emocinė (Ją lemia aplinkos reiškinių savybių santykis su individo poreikiais. Tai išorinis jausmų reiškimas)		Teisinė psichologija

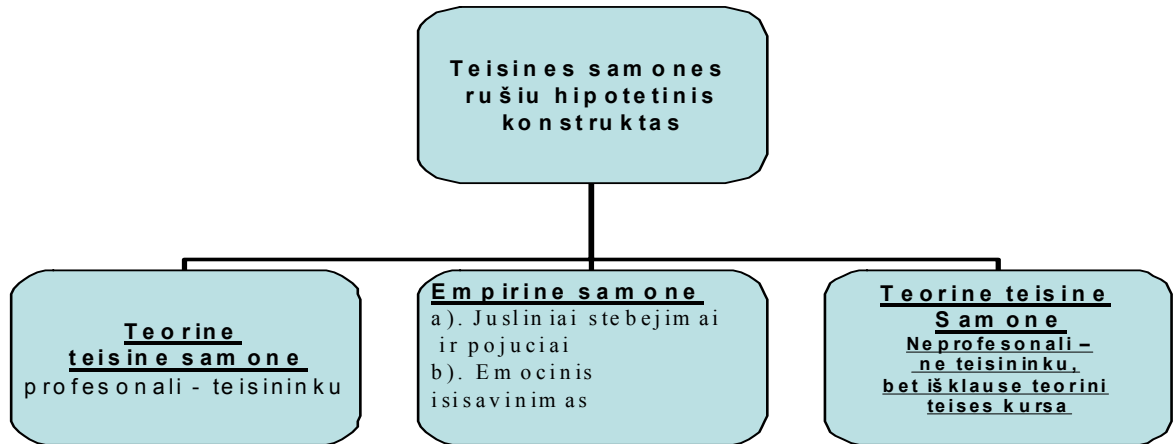
2.1 lentelė **D. G. Myers teisinės sąmonės sudedamosios dalys**

Nr.	Teisinės sąmonės dalys:	Papildymas
1.	Kognityvinė / pažintinė	Tai žinios, kurios formuoja idėjas, teorijas ir vaizdinius.
2.	Nuostatos	Nuomonės, jausmai: emocijos, afektas ir būsenos (nuotaika). Emocijų išorinis reiškimas – elgsena.

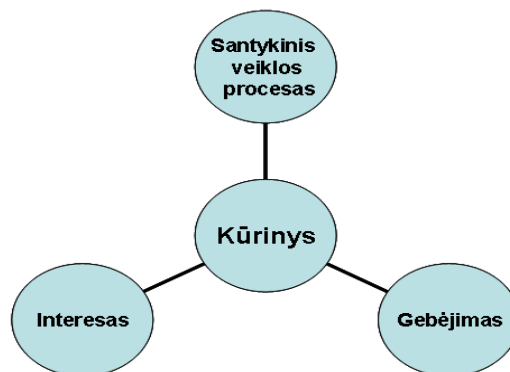
3.3.3 Lentelė. **Teisėto elgesio rūšių ir elgesio pagal motyvus santykinė sąveika**

Nr.	Teisėto elgesio rūšys	Tarpusavio saveika	Teisėtas elgesys pagal elgesio motyvus
1.	Vidiniu įsitikinimu paremtas		Įsisąmonintas
2.	Aplinkybių nulemtas		Marginalinis
3.	Įstatymui paklūstantis		Konformistinis
			Socialiai aktyvus

Priedas Nr. 2

2.3 .pav. Teisinės sąmonės rūšys

Pav. Teisinės sąmonės veiklos interpretacija remiantis Hegeliu

Priedas Nr. 3

(sudaryta pagal klausimą)

(Pažymėkite teiginius kiekvienoje eilutėje)

TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Straipsnis	Sankcija	Sankcijos alternatyva
1. Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose	174str.	100-300lt.	Arba administracinis areštas 30 parų
2. Alkoholinių gėrimų gėrimas viešose vietose.	178str.	Ispėjimas	Bauda 30-50l.
3. Girtas pasirodymas viešose vietose.	178str.	Ispėjimas	Bauda 30-50l.
4. Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.	183str.	Ispėjimas	Bauda iki 100l.
5. Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.	185, 1str.	Ispėjimas	Bauda 20-50l.
6. Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.	44str.	Bauda iki 500lt.	
7. Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.	50str.	Bauda nuo 300iki 700l.	
8. Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalą.	50str (3)	Bauda nuo 100iki 300l.	
9. Nustatyto greičio viršijimas.	124str.	Bauda nuo 150iki 300l.	30- 50 viršytas greitis
10. Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.	124str. (1)	Bauda nuo 100iki 200l.	
11. Vairavimas nesustojus prieš pėsčiųjų perėją.	124str. (1)	Bauda nuo 100iki 200l.	
12. Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam	126str.	Bauda nuo 1000iki 1500l. Arba teisės vairuoti atėmimas nuo 1m. iki 1m. 6mėn.	Nuo 0,41 promilės iki 1,5 promilės),
13. Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti	128str.	Bauda nuo 300iki 500l.	
14. Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama	131str.	Bauda nuo 30iki 50l.	

Lentelė Požiūris į teisės pažeidimų toleravimą

TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Dažnai		Retai	
	1-2k.	% 3-4	1-2k.	% 3-4
1.Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose	28,6	8,2	30,5	40,8
2. Alkoholinių gėrimų gėrimas viešose vietose.	19,4	6,2	23,8	48,9
3.Girto pasirodymas viešose vietose.	7,6	4,8	28,6	57,4
4.Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.	3,6	10,2	47,6	57,4
5. Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.	3,4	10,2	19,4	31,6
6. Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.	5,7	4,8	12,4	4,8
7.Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.	7,6	4,8	1,9	4,8
8.Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalos.	11,4	4,8	23,8	2,4
9. Nustatyto greičio viršijimas.	6,6	14,8	38,9	46,9
10.Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.	4,8	6,1	20,9	18,6
11. Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam	5,7	6,2	13,3	10,2
12.Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti	4,7	10,2	23,8	12,4
13.Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama	19,4	2,4	48,6	43,7

Sudaryta pagal baudos dydį

ADMINISTRACINĖS TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Kodekso str.	Sankcija	Sankcijos alternatyva
5. Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.	185, 1str.	Ispėjimas	Bauda 20-50l.
2. Alkoholinių gėrimų gėrimas viešose vietose.	178str.	Ispėjimas	Bauda 30-50l.
3.Girto pasirodymas viešose vietose.	178str.	Ispėjimas	Bauda 30-50l.
14.Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama	131str.	Bauda nuo 30iki50lt.	
4.Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.	183str.	Ispėjimas	Bauda iki 100l.
10.Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.	124str. (1)	Bauda nuo 100iki200lt	
11.Vairavimas nesustojus prieš pėsčiųjų perėją.	124str.(1)	Bauda nuo 100iki200lt	
9. Nustatyto greičio viršijimas.	124str.	Bauda nuo 150iki300lt	30- 50 viršytas.greitis
8.Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalos.	50str (3)	Bauda nuo 100iki300lt	
1.Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose	174str.	100-300lt.	Arba administracinis areštas 30 parų
6. Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.	44str.	Bauda iki500lt.	
13.Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti	128str.	Bauda nuo 300iki500lt	
7.Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.	50str.	Bauda nuo 300iki700lt	
12. Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam	126str.	Bauda nuo 1000iki1500lt. Arba teisės vairuoti atėmimas nuo 1m. iki 1m. 6mėn.	Nuo 0,41 promilės iki 1,5 promilės),

KLAUSIMYNO SUVESTINĖ SKAIČIAIS

1. Ar sutinkate, kad Jūs teisinės žinias įgijote iš šių šaltinių:

ŽINIŲ ŠALTINIAI:	105sk. Sutinku		Beveik sutinku		Nesutinku 98sk.	
	1-2k.	3 -4k.	1-2k.	3 -4k	1-2k.	3 -4
Šeima	<u>85</u> / 48/		16 / 34 /		4 / 16 /	
Mokykla	<u>85</u> /52 /		12 / <u>40</u> /		8 / 8 /	
Kolegija	<u>83</u> / <u>76</u> /		18 / 14/		4 / 8 /	
Draugai, pažįstami	23 / 26 /		<u>48</u> / 22 /		34 / <u>50</u> /	
Kita (Įrašykite)						

2. Jūsų teisinių žinių įgijimui didžiausią įtaką turi :

ŽINIŲ ŠALTINIAI:	105	Taip 98
	1-2k.	3 -4k
Šeima	52 /	58/
Mokykla	<u>80</u> /	48
Kolegija	48 /	<u>92</u> /
Draugai, pažįstami	22 /	44
Kiti	15 /	22

3. Jums suteiktų teisinių žinių praktinėje veikloje :

1. Pakanka 1-2k. 3 -4
10 / 30 /
2. Beveik pakanka.
52 / 56 /
3. Nepakanka. .
38 / 10 /

5. Jūsų nuomone, įgytos teisinės žinios padeda orientuotis praktinėje veikloje.

(Pažymėkite tik vieną atsakymą).

1. Padeda. 1-2k. 3 -4
61 / 72 /
2. Beveik padeda 1-2k. 3 -4
26 / 24/
3. Nepadeda 1-2k. 3 -4
14 - /

6. Kaip dažnai naudojotės šių socialinių institucijų paslaugomis?

SOCIALINĖS INSTITUCIJOS:	Dažnai		Kai kada		Niekada	
	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4
	105	98				
1. Migracijos tarnyba	4 / 6 /		37 / 34/		<u>64</u> / 58	
2. Mokesčių inspekcija	2 / 8/		<u>50</u> / 38 /		53/ 52/	
3. Vaikų teisių apsauga	5 / 4/		6 / 12/		<u>94</u> 82/	
4. Darbo birža	4 / 4/		35 / 38/		66/ 56/	
5. (Sodra)	<u>20</u> / 24/		<u>48</u> / 60/		37/ 14/	
6. Kita (Įrašykite)						

7. Kaip dažnai naudojotės šių teisėtvarkos institucijų paslaugomis?

TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS:	Dažnai		Kai kada	Niekada
	105	98		

	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4
1.Prokuratūra	0/	6/	<u>20/</u>	6/	85/	86/
2.Teismai	0/	2/	11/	20/	94/	82/
3. Notariatas	4/	4/	<u>37/</u>	28/	64/	66/
4.Advokatūra	0/	0/	<u>23/</u>	17/	82/	81/
5. Antstolis	0/	2/	7/	6 /	<u>98/</u>	<u>90/</u>
6.Kita institucija (įrašyti)						

8. Jums tenka praktinėje teisinėje veikloje dalyvauti:

PRAKTINĖ TEISINĖ VEIKLA:	Dažnai		Kai kada		Niekada	
	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4
1.Sudarinėjant ir tvirtinant sutartis	24 /	10/	36/	36/	42/	50/
2. Atstovaujant artimųjų interesus	6 /	8/	48/	38/	48/	50/
3. Dalyvaujant teisme nagrinėjant bylas	0 /	2/	14/	4/	<u>88/</u>	<u>90/</u>
4. Dalyvaujant liudytoju ikiteisminiame tyrime	0/	0/	20/	10/	82/	86/
5.Reiškiant pretenzijas dėl suteiktų paslaugų Kokybės	0/	6/	38/	28/	66/	61/
6. Ginant savo ir kitų pažeistas konstitucines teises	2/	6/	24/	28/	74/	62/
7.Kita (Įrašykite)						

Ar teko Jums ar Jūs šeimai konsultuotis su teisininku?

Taip 1-2k. 3 -4 Ne1-2k. 3 -4
46 / 50 / 59/ 48/

9. Ar sutinkate, su šiais asmeninio teisingumo vertinimo teiginiais ?

ASMENINIS TEISINGUMAS:	Sutinku		Beveik sutinku		Nesutinku	
	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4	1-2k.	3 -4
1.Visuomenėje per žemas studento prestižas, trūksta pagarbos ir supratimo.	48	52	39	44	18	2
2.Geras elgesys (moralinis) susilaukia pripažinimo.	63	45	29	38	13	15
3.Ar esate tinkamai įvertinamas už savo darbą?	22	10	75	60	8	28
4.Ar atsižvelgiama į Jūsų teises ir laisves?	31	13	67	72	7	13
5.Ar jaučiate emocinį diskomfortą, kai su jumis neteisusiai pasielgiama?	84	67	17	24	4	7
6.Jums padaryta skriauda, susilaukia atpildo.	11	3	75	65	19	30
7.Ar su jumis elgiamasi taip, kaip jūs to vertas?	23	11	67	71	15	16
8. Kita (Įrašyti).....						

10. Jei pažeista Jūsų teisė, kaip į tai reaguojate ?

REAGAVIMAS Į PAŽEISTĄ TEISĖ:	Dažnai		Retai		Niekada	
	1-2k.	3-4	1-2k.	3-4	1-2k.	3-4
1. Spontaniškai stengiatės reikšti pretenzijas.	37	47	63	36	5	15
2. Reaguojate labai emociškai, bandydami sustabdyti taisyklės veikimą.	16	37	72	43	17	18
3. Reaguojate ramiai, kaip į būtinumą ir ieškote būdų, kaip tai išspręsti.	80	41	22	35	3	22
4. Kita (Irašykite)						

11. Jei patirtumėte skriaudą, kaip ją spręstumėte?

1. Teismo keliu	1-2k.	3-4
	72	52
2. Susitaikytumėte su padėtimi ir niekaip nespręstumėte	1-2k.	3-4
	14	10
3. Kita:	1-2k.	3-4
	21	36

12. Ar sutinkate, kad žemiau nurodyti veiksniai įtakoja Jūsų teisinę žinią?

VEIKSNIAI:	Sutinku	Beveik sutinku	Nesutinku
1. Teisinės žinios (įgytos šeimoje, mokykloje, kolegijoje, iš draugų, žiniasklaidos priemonių)	88 / 76/.	12/..... /18/.....	5/..... 4 /.
2. Praktinė patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas	65/ 58/	36/.... /36/	4/... 4
3. Negatyvi kitų asmenų patirtis, kai jie neteisotinai nukentėjo nuo teisės prieštaraujančio veikimo.	50/. 40/	47..... /44/.....	8 / 14 /
4. Negatyvi asmeninė patirtis, kai respondentas nukentėjo nuo teisės prieštaraujančio veikimo.	37/. 36	59/.... / 49/....	9/ 14 /.....
5. Pozityvi kitų asmenų patirtis, kai jie valstybinių institucijų buvo apginti nuo teisės prieštaraujančio veikimo.	46/. 30/	43/..... / 54	16 / / 14
6. Pozityvi asmeninė patirtis, kai respondentas valstybinių institucijų buvo apginti nuo teisės prieštaraujančio veikimo.	36 / 40/	46/ /43	23/ / 5
7. Kita (Irašykite)			

13. Kaip šie žemiau nurodyti motyvai įtakoja Jūsų teisinę elgesį ?

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

TEISINIO ELGESIO MOTYVAI:	Dažnai	Retai	Niekada
	1-2k.	3-4	2k. 3-4
1. Vidinis įsitikinimas, kad teisės normų reikalavimai yra Teisingi ir teisėti.	58 / / 50 /	44 / / 42	3 / / 6 /
2. Elgesio taisyklių supratimas	84 / 66 /	14 / / 24 /	7 / / 8 /
3. Teisinės atsakomybės baimė.	48 / 52 /	35 / 40 /	22 / 6 /
4. Tradicijos.	39 / 30 /	55 / 50 /	11 / 18 /
5. Pasyvus, paprastas tam tikrų elgesio normų laikymasis.	47 / 28 /	34 / 56 /	24 / 14 /
6. Kita (Irašykite)			
.....			

.....			
-------	--	--	--

14. Kaip Jūsų teisiniame elgesyje atsispindi žemiau pateikti komponentai

Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

KOMPONENTAI:	Dažnai	Retai	Niekada
a). Gebėjimas suvokti atliekamą veiksmą	90 / 84 /	15 / 8 /	0 / 6 /
b). Gebėjimas suvokti jo reikšmingumą ar svarbą	87 / 76 /	18 / 18 /	0 / 4 /
c). Gebėjimas pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo suvokimu ir pasirinkti kaip elgtis esamoje situacijoje.	70 68	16 26	19 4

15. Kaip Jūs vadovaujate savo elgesyje žemiau pateiktais teisinio elgesio tipais? (Rusenas) +

Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

TEISINIO ELGESIO TIPAS:	Dažnai	Retai	Niekada
Pagal praktiniame gyvenime susiformavusias tradicijas	62 / 46 /	38 / 44 /	5 / 8 /
Pagal teisinių normų laikymąsi, jas žinant.	65 / 52 /	38 / 50 /	2 / 3 /
Abejojimu dėl teisinių normų teisingumo.	25 / 30 /	76 / 60 /	4 / 8 /
Pripažinimu, kad elgesio normos keičiasi pagal bendras raidos tendencijas ir paklusimu joms.	35 / 38 /	65 / 42 /	5 / 25 /

16. Koks Jūsų požiūris į įstatymų nesilaikymą? (Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

Įstatymų nesilaikymas	Taip 1-2k.	Taip 3-4k.	Ne 1-2k.	Ne 3-4k.
1. Įstatymų nesilaikymas yra visada blogis.	50 /	64 /	55 /	34 /
2. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, kitoms socialinėms normoms.	75 /	55 /	30 /	43 /
3. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, asmeniniam teisingumo supratimui.	51 /	43 /	54 /	55 /
4. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja visuomenės savireguliacijai.	31 /	38 /	67 /	60 /
5. Kita (įrašykite)				

17. Kokie yra Jūsų santykiai su teisės normomis

SANTYKIAI SU TEISĖS NORMOMIS:	Dažnai	Retai	Niekada
1. Žinote teises normas, bet veikiate priešingai jų reikalavimams, nes iš to yra akivaizdi nauda.	3 8	64 48	36 42
2. Nepritariate teisei normai, bet jos laikotės iš padarumo.	42 40	50 52	8 6
Menkai žinote teises normas, bet elgiatės pagal teisinį jausmą, susiformavusi auklėjimo procese.	57 43	32 39	16 16
3. Sąmoningai laikotės teisinių normų ir naudojate jas teisėms ir laisvėms įgyvendinti.	54 54	46 36	5 8
4. Teisinėmis normomis vadovaujate, jei atitinka jūsų lūkesčius	40 42	55 34	10 22
5. Teisinėmis normomis vadovaujate, jei ji yra	40 44	48 40	17 14

<i>kasdieninio elgesio stereotipas</i>			
6. Kita (rašykite)			

18. Kaip Jūs toleruotumėte šiuos teisės pažeidimus:

TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Dažnai		Retai		Niekada	
1.Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose	30 /	8 /	32 /	/ 46	43 /	44 /
2. Alkoholinių gėrimų gėrimas viešose vietose.	20	6	25	48	60	44
3.Girto pasirodymas viešose vietose.	8	4	30	56	67	38
4.Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.	38	10	50	56	17	32
5. Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.	32	10	20	36	53	52
6. Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.	6	4	13	4	86	90
7.Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.	8	4	2	4	95	90
8.Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalos.	12	4	25	2	68	90
9. Nustatyto greičio viršijimas.	7	14	40	46	58	38
10.Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.	5	6	22	18	78	74
11.Prieš pėsčiųjų perėją.	2	6	20	22	83	70
12. Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam	6	6	14	10	85	82
13.Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti	5	10	25	12	75	76
14.Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama	20	2	51	34	34	62

KLAUSIMYNAS

Gerb. respondente,

Šiuo metu Kolegijoje sveikatos fakultete atliekamas tyrimas ir tik Jūsų pagalba galima išsiaiškinti studentų teisinės sąmonės tendencijas. **Jūsų nuomonė labai svarbi.** Maloniai prašytume atidžiai ir nuoširdžiai užpildyti klausimą. Pasirinkite ir pažymėkite kryželiu, pabraukite ir pan. tokį atsakymą, kuris tiksliausiai atspindi Jūsų nuomonę arba tam skirtoje eilutėje įrašyti savo variantą.

Klausimyne žymėti vardo ir pavardės nereikia. Bus analizuojami tik apibendrinti duomenys

Dėkojame, kad dalyvavote apklausoje ir linkime sėkmės.

1. Ar sutinkate, kad Jūs teisinės žinias įgijote iš šių šaltinių:

(Pažymėkite atsakymus kiekvienoje eilutėje)

ŽINIŲ ŠALTINIAI:	Sutinku	Beveik sutinku	Nesutinku
Šeima			
Mokykla			
Kolegija			
Draugai, pažįstami			
Savišvieta			
Kita (Įrašykite)			

2. Jūsų teisinių žinių įgijimui didžiausią įtaką turi:

(Pažymėkite vieną atsakymą)

ŽINIŲ ŠALTINIAI:	Taip
Šeima	
Mokykla	
Kolegija	
Draugai, pažįstami	
Kiti	

3. Jums suteiktų teisinių žinių praktinėje veikloje:

(Apibraukite tik vieną atsakymą).

1. Pakanka
2. Beveik pakanka.
3. Nepakanka.

4. Jei būtų suteikta galimybė, kokių žinių pageidautumėte: (Įrašykite)

.....

5. Jūsų nuomone, įgytos teisinės žinios padeda orientuotis praktinėje veikloje.

(Pažymėkite tik vieną atsakymą).

1. Padeda
2. Beveik padeda
3. Nepadeda

6. Kaip dažnai naudojate šiu socialinių institucijų paslaugomis? socialiai aktyvus elgesys Vaišvila)

(Pažymėkite atsakymus kiekvienoje eilutėje) (socialiai aktyvus elgesys Vaišvila) Pažintinė funkcija)

SOCIALINĖS INSTITUCIJOS:	Dažnai	Kai kada	Niekada
1. Migracijos tarnyba			
2. Mokesčių inspekcija			
3. Vaikų teisių ir 5vaikinimo tarnyba			
4. Darbo birža			
5. „Sodra“			
6. Kita (Įrašykite)			

7. Kaip dažnai naudojate šiu teisėtvarkos institucijų paslaugomis?

(Pažymėkite atsakymus kiekvienoje eilutėje).

TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS:	Dažnai	Kai kada	Niekada
2. Teismai			
3. Notariatas			

4. Advokatūra			
5. Antstoliai			
6. Kita institucija (įrašyti)			

8. Jums tenka dalyvauti praktinėje teisinėje veikloje:

(Pažymėkite atsakymus kiekvienoje eilutėje)

PRAKTINĖ TEISINĖ VEIKLA:	Dažnai	Kai kada	Niekada
1. Sudarinėjant ir tvirtinant sutartis			
2. Atstovaujant artimųjų interesus			
3. Dalyvaujant teisme nagrinėjant bylas			
4. Dalyvaujant liudytoju ikiteisminiame tyrime			
5. Reiškiant pretenzijas dėl suteiktų paslaugų kokybės			
6. Ginant savo ir kitų pažeistas konstitucines teises			
7. Kita (Įrašykite)			

Ar teko Jums ar Jūs šeimai konsultuotis su teisininku?

Taip

Ne

Jei teko, tai kokie Jūsų atsiliepimai dėl suteiktų teisinių paslaugų

Įrašykite.....

9. Ar sutinkate, su šiais asmeninio teisingumo vertinimo teiginiais ?

(2.6 Teisinės savimonės kaip teisinės sąmonės sudedamosios dalies refleksija)

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

(Vertinamoji funkcija)

ASMENINIS TEISINGUMAS:	Sutinku	Beveik sutinku	Nesutinku
1. Visuomenėje per žemas studento prestižas, trūksta pagarbos ir supratimo.			
2. Geras elgesys (moralinis) susilaukia pripažinimo.			
3. Ar esate tinkamai įvertinamas už savo darbą?			
4. Ar atsižvelgiama į Jūsų teises ir laisves?			
5. Ar jaučiate emocinį diskomfortą, kai su jumis neteisusiai pasielgiama?			
6. Jums padaryta skriauda, susilaukia atpildo.			
7. Ar su jumis elgiamasi taip, kaip jūs to vertas?			
8. Kita (Įrašyti).....			

10. Jei pažeista Jūsų teisė, kaip į tai reaguojate ?

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

REAGAVIMAS Į PAŽEISTĄ TEISĘ:	Dažnai	Retai	Niekada
1. Spontaniškai stengiatės reikšti pretenzijas.			
2. Reaguojate labai emocingai, bandydami sustabdyti taisyklės veikimą.			
3. Reaguojate ramiai, kaip į būtinumą ir ieškote būdų, kaip tai išspręsti.			
4. Kita (Įrašykite)			

11. Jei patirtumėte skriaudą, kaip ją spręstumėte? (Rėmimasi teise)

1. Teismo keliu
2. Susitaikytumėte su padėtimi ir niekaip nespręstumėte
3. Kita (Įrašykite).....

Argumentuokite atsakymą, kodėl taip elgtumėtės ?.....

.....

.....

12. Ar sutinkate, kad žemiau nurodyti veiksniai įtakoja Jūsų teisinės žinias?(60p. Vertinamoji funkcija, Ypatumai)
(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

VEIKSNIAI:	Sutinku	Beveik sutinku	Nesutinku
1. Teisinės žinios (igytos šeimoje, mokykloje, kolegijoje, iš draugų, žiniasklaidos priemonių)			
2. Praktinė patirtis, sprendžiant teisinio pobūdžio problemas			
3. Negatyvi kitų asmenų patirtis, kai jie neteisina nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo.			
4. Negatyvi asmeninė patirtis, kai respondentas nukentėjo nuo teisei prieštaraujančio veikimo.			
5. Pozityvi kitų asmenų patirtis, kai jie valstybinių institucijų buvo apginti nuo teisei prieštaraujančio veikimo.			
6. Pozityvi asmeninė patirtis, kai respondentas valstybinių institucijų buvo apginti nuo teisei prieštaraujančio veikimo.			
7. Kita (Įrašykite)			

13. Kaip šie žemiau nurodyti motyvai įtakoja Jūsų teisinį elgesį ?(ŠLap ir Vaiš.)

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

TEISINIO ELGESIO MOTYVAI:	Dažnai	Retai	Niekada
1. Vidinis įsitikinimas, kad teisės normų reikalavimai yra teisingi ir teisėti.			
2. Elgesio taisyklių supratimas			
3. Teisinės atsakomybės baimė.			
4. Tradicijos.			
5. Pasyvus, paprastas tam tikrų elgesio normų laikymasis.			
6. Kita (įrašykite)			

14. Kaip Jūsų teisiniame elgesyje atsispindi žemiau pateikti komponentai

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

Komponentai:	Dažnai	Retai	Niekada
a). Gebėjimas suvokti atliekamą veiksmą			
b). Gebėjimas suvokti jo reikšmingumą ar svarbą			
c). Gebėjimas pasinaudoti patyrimu, reikšmingumo suvokimu ir pasirinkti kaip elgtis esamoje situacijoje.			

15. Kaip Jūs vadovaujatės savo elgesyje žemiau pateiktais teisiniu elgesio tipais?

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

TEISINIO ELGESIO TIPAS:	Dažnai	Retai	Niekada
Pagal praktiniame gyvenime susiformavusias tradicijas			
Pagal teisinių normų laikymąsi, jas žinant.			
Abejojimu dėl teisinių normų teisingumo.			
Pripažinimu, kad elgesio normos keičiasi pagal bendras raidos tendencijas ir paklusimu joms.			

16. Koks Jūsų požiūris į įstatymų nesilaikymą?

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

1. Įstatymų nesilaikymas yra visada blogis.	Taip	Ne
2. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, kitoms socialinėms normoms.	Taip	Ne
3. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja, asmeniniam teisingumo supratimui.	Taip	Ne

4. Įstatymų nesilaikymas nėra blogis, jei jie prieštarauja visuomenės savireguliacijai.	Taip	Ne
5. Kita (įrašykite)		

17. Kokie yra Jūsų santykiai su teisės normomis.

(Pažymėkite atsakymą kiekvienoje eilutėje)

SANTYKIAI SU TEISĖS NORMOMIS:	Dažnai	Retai	Niekada
1. Žinote teises normas, bet veikiate priešingai jų reikalavimams, nes iš to yra akivaizdi nauda.			
2. Nepritariate teisei normai, bet jos laikotės iš padorumo.			
Menkai žinote teises normas, bet elgiatės pagal teisinį jausmą, susiformavusi auklėjimo procese.			
3. Sąmoningai laikotės teisinių normų ir naudojate jas teisėms ir laisvėms įgyvendinti.			
4. Teisinėmis normomis vadovaujatės, jei atitinka jūsų lūkesčius			
5. Teisinėmis normomis vadovaujatės, jei ji yra kasdieninio elgesio stereotipas			
6. Kita (įrašykite)			

18. Kaip Jūs toleruotumėte šiuos teisės pažeidimus.

(Pažymėkite teiginius kiekvienoje eilutėje)

TEISĖS PAŽEIDIMAI:	Dažnai	Retai	Niekada
1. Necenzūriniai žodžiai ar gestai viešosiose vietose			
2. Alkoholinių gėrimų gėrimas viešose vietose.			
3. Girtas pasirodymas viešose vietose.			
4. Garsus dainavimas, grojimas garsiniais aparatais viešose vietose.			
5. Rūkymas vietose, kuriuose draudžiama tai daryti.			
6. Narkotinių medžiagų vartojimas be gydytojo paskyrimo.			
7. Smulkus svetimo turto pagrobimas vagystės ar sukčiavimo būdu.			
8. Tyčinis turto sunaikinimas, padaręs nukentėjusiam žalos.			
9. Nustatyto greičio viršijimas.			
10. Vairavimas esant draudžiamam šviesoforo signalui.			
11. Prieš pėsčiųjų perėją.			
12. Transporto priemonių vairavimas, esant neblaiviam			
13. Transporto priemonių vairavimas, neturint teisės vairuoti			
14. Važiuojamosios dalies perėjimas, ten kur draudžiama			

PABAIGOJE KELETAS TRUMPŲ KLAUSIMŲ

Jūsų amžius: nuo 18 iki 20, nuo 20 iki 22; nuo 22 iki 30; nuo 30

Jūsų lytis: mot.; vyr.

Studijų kursas: - I - II kursas, - III – IV kursas.

DAR KARTĄ DĖKOJAME UŽ JŪSŲ ATSAKYMUS.

Jei norėtumėte ką nors pridurti, prašytume parašyti visas savo pastabas.

.....

.....

.....

.....

.....